

FRÅN JÄRN TILL BOK -- SLÄKTEN LINDROTH

SPEGLAD GENOM NILS MAGNUS, CARL

OCH HJALMAR

Av Jan Lindroth

(2014)

INNEHÅLL

I. Utgångspunkter

Egna minnen och drivkrafter...3

Källor och uppläggning...5

II. Genealogisk översikt

Personerna...6

Din plats på jorden...9

Det beslätade järngänget...10

III. Järnhistoria och handelshus

Preludier...11

Regimen Bohnstedt (1801-1850)...13

Regimen Höglund (1851-1856)...13

Regimen Höglund-Lindroth (1856-1904)...15

Från Nils Magnus till Carl

Skepp ohoj!

Krisen 1878/79

IV. Nils Magnus Höglund (17/3 1801-21/2 1856)

Ljsgestalten...21

Resenären...22

Rikemannen...24

V. Carl Anders Lindroth (31/7 1833-25/12 1904)

Den fanatiska fiskaren...25

Jägaren och hans sällskap...27

Idrott/motion/hälsa...28

Naturvännen...30

Musikälskaren...31

Läste Carl böcker?...34

Samhälle, politik, religion...36

Familjefadern och sällskapsbrodern...38

VI. Hjalmar Axel Lindroth (6/2 1878-11/9 1947)

En lättfångad figur...39

Pojkårens natur och kultur...40

Från mogenhetsexamen till disputation (1896-1906)...42

Existentiella tankar...45

På väg till professur (1906-1919)...47

Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola (IODG)...49

Popularisatorn...51

Om konsten att sätta ut kommatecken...52
Sidouppdrag...53
Oxfordrörelsen...54
Personen...56
Hjalmar och Stina...58

VII. Åtta milstolpar...60

VIII. Källor och litteratur...63

Bilaga: genealogisk översikt och foton

I. UTGÅNGSPUNKTER

Egna minnen och drivkrafter

Vem har inte från barnsben matats med fakta och sagor om den egna släkten? Själv har jag bara ett fåtal minnen som gäller generationer äldre än farfar Hjalmar/farmor Stinas. Äldre eller yngre kommer de alla från det egna föräldrahemmet, brottstycken utan närmare sammanhang. Här följer några exempel; så många fler rör det sig knappast om. Det är först med farfar/farmor som minnena blir flera och mera levande.

Om farfarsfar Carl (1833-1904) hette det att han en period haft namn om sig att vara Stockholms rikaste ungarl. Det lät ju inte illa, även om han kanske hade en eller annan konkurrent om titeln. Att han gifte sig sent (1871) förbättrade förutsättningarna; han hade haft tid att samla i ladorna. Vidare förknippades han med musik, ovisst hur. Det berättades också hur det kunde gå till vid Carls och hustru Claras (1851-1933) matbord. Till bilden hör att de hade åtta barn, varav två dock dog unga. Det kanske inte alltför slagkraftiga arv som förmedlades bestod av Carls ord: "Clara, hör du att jag talar till dig". Man får väl förutsätta att de satt på varsin kortända och att livligheten slog lock för öronen. Titeln grosshandlare nämndes i samband med Carl, dock utan närmare innebörd; med vad och hur handlade han närmare bestämt i stor skala? Svaret kommer att framgå senare med all önskvärd tydlighet.

Ytterligare några sporadiska minnen, eller snarare nyckelord, förekom. Ett kretsar kring "järnvågen". Detta mystiska fenomen fick jag tidigt höra talas om. Fantasin sattes i rörelse: en stor våg med två skålar, vikter, järn att väga och kanske någon form av personal. Jag fick också höra lite om urfäderna från Vingåker. Likaså att de bar namnet Anders Andersson, som senare omformades till Lindroth och att man flyttade till Stockholm. Vagt och sällan nämndes efternamnet Höglund. Vad det står för har klarnat först alldeles nyligen. Att förmedla kännedomen om Nils Magnus Höglund (1801-1856), den ingifte hjälten i vår släkt, är ett angeläget uppdrag.

När det gäller farfar Hjalmar (1878-1947) är minnena naturligtvis fler och klarare. De äldre av oss kusiner har hyggliga förutsättningar i den vägen. Var för egen del sju år vid hans bortgång. "Mamma Stina" (1882-1957), som farmor kallades, dog tio år senare men lämnar inte efter sig fler minnen. Kanske speglar det skillnaden mellan en livlig och en lugn människa. I första hand förknippar jag farfar med barnslighet, något som ju går väl samman med livlighet. Han tog i så kraftigt i sina försök att roa både barn och vuxna, att det rentav kunde bli pinsamt. (Inom parentes anser jag att denna barnsliga ådra är mycket värdefull

och glädjande tecken tyder på att den förts vidare; kanske hade Hjalmar i sin tur fått den av pappa Carl.)

Farfar tyckte särskilt mycket om persikor. Det var passande att lämna över just en påse sådana vid besök. Varför just persikor? Kanske spelade det roll att sydfruktar var något exklusivt efter alla avspärrningar av många varor i samband med kriget. En annan förklaring kan vara att det förekom ett så kallat persikohus med egen odling på Skägga. Han använde uttrycket "kuckemaffe" för att förmedla att något smakade gott. Det fanns anledning för honom att säga det i samband med både persikor och öl. Att "svepa" (hans eget uttryck) ett glas öl satte han högt pris på. Vagt framträder också ett besök i mörkt sjukhusrum och lika vagt tal om den dödliga sjukdom som ryckte bort honom alldeles för tidigt.

Det mest konkreta farfarsminnet är hans skrivbord, som jag via Pa Arne fått överta och fortfarande använder. Det lär ha ingått i det hem farfar och farmor inrättade i Lund i början av 1900-talet. På framsidan är det blanknött, en symbol för skrivbordsmänniskan och hemmaforskaren så god som någon.

Farmor tonar fram som en snäll och godmodig mystant, stabil och välvillig. Hon brukade ge oss barn en slant -- men inte utan motprestation. Hon höll fram båda händerna knutna. Det gällde att peka ut den hand där slanten fanns -- och spänningen var stor. Antingen drog hon undan handen eller så pekade man på en tom hand. Jag kan fortfarande återuppliva en fläkt av pinsamhet från denna seans. Men det är klart att det blev utdelning till slut. Farmor förknippas med kortspel, i första hand patiens. Däremot tvivlar jag på att Hjalmar hade tid och tålmod med en sådan syssla, bättre då att leka som och med barn.

Det talades ibland hemma om en moster Hedvig. Hon sattes i samband med pengar. Nu har sammanhanget klarnat. Denna Hedvig var farmors äldre, rikt gifta syster. Maken, en av Göteborgs ledande "herrar", affärsmannen och politikern Axel Carlander, hänger i form av oljemålning på en vägg i stadens anslående Börshus. Från paret Carlander fick Hjalmar och Stina ta emot hjälp i olika sammanhang livet ut.

Så långt exempel på egna minnen. Att få veta mer lockade. I förlängningen ligger en allmän övertygelse om att släkt har betydelse både som historia, i nutid och för framtiden. Här låg en drivkraft till att bli släktforskare på gamla dagar. Men det behövdes mera.

Min andra drivkraft sammanhänger med yrkeslivet. Tjugofem år i Riksarkivet och femton vid Stockholms universitet/historiska institutionen (1967-2007) kan inte undgå att sätta sina spår. Som arkivman blir det klart vilka oändliga mängder av dokumentation som finns bevarade och tillgängliga för forskning; det gäller särskilt i de få länder som haft Sveriges tur att undgå krig och revolutioner. Att spåra upp arkivmaterial är svårare än att få tag i bibliotekens tryckta skrifter. Men med tydliga frågor, tillgång till sökmedel och envishet kommer man långt. Steget från dokumentjägare till historieskildrare är kort.

Nu hör renodlad genealogi (konsten att leta "anor", alltså släktrationer) inte till mina favoritämnen. Men genom möjligheten att kombinera genealogi med personhistoria blir det hela intressantare. Man får kött på benen. Och vem är inte egocentrisk nog att med självklarhet sikta in sig på den egna släkten? På min mor Anne Maries sida hade släkten Huitfeldt sedan länge varit föremål för forskning. Längre fanns en släktförening (upphörd kring millennieskiftet) med egen bulletin. Därför blev lindrötterna intressantare. De hade ingen släktförening. Samtidigt fanns och finns mycket att följa upp.

Ändå saknades den avgörande drivkraften, något som ledde från tanke till handling. Den kom i form av ett "gravfynd" i början av 2013. Vid planlös bläddring i äldre papper hemmavid stötte jag på en överraskande uppgift om farfarsfar Carls och farfarsmor Claras grav. Den fanns på Norra begravningsplatsen i Solna, en plats som tillkom 1827 och avsåg att fyllas med stockholmare. Graven hade inrättats 1872 och bär nu (kanske också från början) beteckningen kvarter 2 plats 429. Jag sökte upp den och lät tillsammans med syster Ebba genomföra en restauration genom enskild firma. Dessförinnan hade mossa och smuts

gjort texten oläslig, allmäntillståndet bedrövligt. Nu är den mer än presentabel. Dess framtida öde avgörs 2015. Då får kyrkogårdsförvaltningen fri dispositionsrätt, vilket kan betyda att den försvinner. Men det finns alltså ännu möjligheter att behålla den inom släkten. Glädjande nog tycks "Skäggafolket" utnyttja den möjligheten!

Hur som helst, "fyndet" var sedan tidigare känt bland lindrötterna på Skägga. Dessa har nyligen bestämt sig för att fortsättningsvis ta hand om graven -- en lika utmärkt som naturlig lösning, då anknytningen till Skägga är så stark. För min del accentuerade det nyfikenheten: vilka var Carl och Clara egentligen? Hur stod det till med deras genealogiska omgivning? Eftersom även de ogifta yngsta barnen Einar och Robert låg i samma grav liksom två i spädk ålder avlidna barn blev det naturligt att undra över klanen som helhet, hur den levt och av vad. Intresset var äntligen väckt på allvar, vid 73 års ålder. Men sena släktforskardebiter lär vara vanliga.

Källor och uppläggning

För att det ska bli personhistoria fordras lämpliga personer. Lämpligheten ligger inte i att de ska vara "märkvärdiga". Den enda acceptabla ståndpunkten är att alla är intressanta och värda att lära känna. Däremot står och faller förutsättningarna med tillgången på källmaterial. Och det finns ett samband som snedvrider möjligheterna: personer som uppnått så kallat högre positioner i samhället har dragit på sig mer källmaterial än de utåt sett mer "obemärkta". Medan någon återfinns i en rad offentliga och privata arkiv plus kanske har en egen samling av dokument (ett personarkiv), återfinns en annan bara i de obligatoriska källorna (kyrkböcker, mantalslängder, jordeböcker, i värsta fall också kriminal- och fattigvårdens arkiv osv). Så långt arkivmaterial. I bibliotekens tryckta skrifter går samma tendens ännu tydligare igen.

En tråkig följd av detta är att kvinnorna tenderar att komma bort. Hemlivet och insatserna i den familjära sektorn har inte alls dokumenterats lika väl som männens värld. Enstaka gånger har kvinnor skrivit dagböcker. Korrespondens kan ge en del. Men som helhet råder inte alls "jämställdhet" i fråga om dokumentationen och därmed förutsättningarna för personhistoria. Männens insatser i yrkes- och föreningsliv kan fångas långt bättre än kvinnornas insatser i hem och familj. Detta gäller även i vårt fall, där dock en del brev och minnesteckningar låter förhållandevis mycket ljus falla på kvinnoisidan.

Ett annat exempel på ojämnheten i tillgången till källmaterial exemplifierar Carls och Claras söner. Kring Einar och Robert finns inte mycket information i arkiv och bibliotek. Storebror Adolf, i den trängre kretsen kallad Ado, hade ansvarsfulla uppgifter i näringslivet genom att driva flera företag med olika inriktning. Dessutom blev han uppmärksam i egenskap av långvarig reservlöjtnant. Han återfinns i skilda offentliga skrifter och höjer sig därmed över genomsnittet.

I särklass står Hjalmar, akademikern med tjänst som professor i nordiska språk. Han har givit upphov till massor av information i skilda källor, exempelvis en korrespondens på långt över tusen brev bara i Göteborgs universitetsbibliotek och ett otal egna tryckta skrifter. Hjalmar presenteras i ledande uppslagsverk som Svenskt biografiskt lexikon och Svenska män och kvinnor. Generellt tycks universitetsfolk, officerare, ämbetsmän, kulturpersonligheter och adel prioriteras. Företrädare för näringslivet hamnar lättare i skymundan.

Dokumentationens ojämna fördelning kan gälla även för en och samma person. Även här ger Hjalmar det bästa exemplet. Man kan följa hans liv i detalj genom en dagbok som han

fört över sina aktiviteter. Men det gäller bara omkring 2 ½ år i början av 1890-talet då han är 12-14 år. Brev från utlandsresor ger punktvisa inblickar i familjelivet vad gäller Carl och andra. Från den synpunkten är det synd att folk inte reste oftare och långvarigare. Tack och lov har Carl gjort anteckningar, låt vara korta, över sina dagliga aktiviteter. Avslutningsvis (avsnitt VIII) redovisas både källor och litteratur.

Ett rikt källmaterial föreligger tryckt i Kjerstin Sohlbergs värdefulla bok "Breven från förr. 1800-talet sett genom två stockholmsfamiljers korrespondens" (2001). Här publiceras ett stort antal resebrev inom perioden 1847-1883. De gäller Nils Magnus (Höglund) och i synnerhet Carl. Åtskillig personhistorisk information ingår. Min roll har varit att komplettera med ny dokumentation från skilda arkiv och bibliotek. På den grunden har det sedan gått att systematisera släkthistorien i valda delar och peka ut milstolparna.

Upplägget är i korthet följande. Efter denna introduktion följer en genealogisk översikt där aktuella personer och relationer presenteras. Samtidigt visas att många av männen var verksamma inom järnhanteringen, att de utgjorde ett järngäng som i syditaliensk miljö kanske kallats la familia. Ett avsnitt skildrar därefter järnhanterings svenska historia: tillverkning, export, transportvägar, konjunkturer och handelshusens betydelse. Slutligen tas det personhistoriska greppet fullt ut. Det innebär fingranskning av trion Nils Magnus, Carl och Hjalmar. De får framträda i tur och ordning med fokus på det självklara: familjeliv, yrke, intressen, personlighet. Här ligger tyngdpunkten.

Slutligen ett tack för visat intresse på olika håll och kanter inom den vida släktkretsen. Med namns nämnande vill jag särskilt harangera syster Ebba Byström och sysling Marianne Sohlberg, vilka ingående kommenterat texten.

II. GENEALOGISK ÖVERSIKT

Se bilaga: "Översikt över släktförhållandena inom familjerna Lindroth och Höglund". (Källa: Kjerstin Sohlbergs bok)

Personerna

Det är angeläget att på släktresan ha med sig både huvudpersonerna och deras familjer. Framför allt fokuseras på föräldrar och syskon, däremot mindre på ingifta i syskonkretsarna. I centrum står de fyra i mitten av den stege, som börjar i Anderssons Vingåker och slutar med oss barnbarn till Hjalmar och Stina. Det gäller alltså följande kvartett: Anders, Anders Axel, Carl och Hjalmar. Från födelse (1758) till död (1947) omfattar den nästan 200 år.

Åldermannen vid Järnvågen i Stockholm, Anders Lindroth (1758-1823) var gift med Anna Johanna Lindroth (1774-1859). De hade alltså ursprungligen samma efternamn. Vad det innebar -- släktskap eller inte -- kommer att tas upp senare. Anders och Anna hade fem barn: Anders Axel (1800-1873), Maria (1802-1863), Claes (1805-1871), Fredrique/Fredrika (stavningen växlar, 1810-1884), Carl Johan (1811-1842).

Av dessa är Anders Axel och Fredrika (den namnform jag följer) de viktigaste. Anders därför att han är min och kusinkretsens farfarsfarfar/morfarsfarfar. Fredrika därför att hon gifte sig med Nils Magnus Höglund (1801-1856). Hans betydelse för släkten är sådan att den med marginal upphäver regeln att ta lätt på de ingifta. Han är, det tål att upprepas, släktens store hjälte. Att motivera en så storvulen karakteristik leder in på både personliga egenskaper och affärslivets högsta nivåer.

Att Fredrika och Nils Magnus fann varandra kan gissningsvis åtminstone delvis förklaras av nära relationer mellan Anders Axel och Nils Magnus. De var jämnåriga och yrkesverksamma inom järnhanteringen. En stark vänskap uppstod. Att Fredrika och Nils Magnus kom inom synhåll för varandra är minst av allt överraskande. Så blev hon en föreningslänk mellan de två männen.

Anders Axel var gift med Mathilda Wiborg (1812-1886). De fick tre barn: Carl Anders (1833-1904), Johan Axel (1835-1899) och Hanna (1838-1926). Carl, äldst i sin syskonskara, var gift med Fredrikas och Nils Magnus Höglunds dotter Clara (1851-1933), yngst av fem i sin (de övriga: Wilhelmina/Mina, Emma, Otto, Anton). Eftersom Anders Axel och Fredrika var syskon, innebar Carls och Claras förening ett kusinäktenskap. Åldersrelationen Carl-Clara kan illustreras av att han avlade studentexamen vid Uppsala universitet samma år som hon föddes: 1851.

Detta med kusinäktenskap var ett observerat fenomen och problem i släkten. Det bygger inte bara på Carls och Claras allians utan även på föreställningen att Anders (åldermannen) och Anna Johanna (också hon, som nämnts, född Lindroth) skulle vara kusiner. I ett brev till äldste sonen Adolf i samband med hans 26-årsdag 1902 varnar mor Clara för sådana äktenskap. Detta med anledning av att Adolf misstänkt ofta setts i sällskap med en kusin. Enligt Clara var det egentligen pappa Carl som oroade sig, en oro som hon alltså bara förmedlade. Men kanske delade hon oron trots försäkringar om motsatsen. Saken löste sig naturligt; Adolf fann en obesläktad partner (Elna Ekebohm).

Frågan om ett äldre kusinäktenskap i släkten är omtvistad. I släktartikeln Lindroth i Svenskt biografiskt lexikon (bd XXIII, 1980-81) stannar den genealogiske experten, Hans Gillingstam, vid uppfattningen att ingen släktskap förelåg mellan ålderman Anders och Anna Johanna. Mot detta står Claras syn på saken. Min pappa Arne dryftade frågan med experten, trodde själv på släktskap och menade att "farmor borde väl ha vetat". För övrigt sägs i genealogisk litteratur att Anders tog sig namnet Lindroth efter just sin svärfar, Anna Johannas pappa Claes.

Att det blev Carl och Clara kan naturligtvis inte i egentlig mening "förklaras". Så mycket är klart att de sågs mycket ofta med tanke på den starka släktsammanhållning som rådde mellan höglundare och lindrötter. Men jag kan inte frigöra mig från ett tidigt förebud. I ett självutlämnande brev den 22 juni 1859 ställt till arbetskamraten och vännen Manuel Costa, som vid denna tid återvänt till sitt portugisiska hemland, ger Carl inblickar i sin tillvaro. Han talar om att "pojarna Höglund har vuxit upp bra och Clara är min lilla älskling". Hon var då åtta år, han 26. Tolv år senare gifte de sig. I samma riktning pekar en släktsägen att Carl vid Claras dop ska ha talat om henne som sin tillkommande.

Den hyperromantiska tolkningen är alltså att han väntade ut sin "lilla älskling", som dessutom förde tankarna till hennes beundrade far. Men stående på jorden kan man i varje fall kombinera dessa tecken med hans egen bedömning av sin situation enligt samma brev. Han säger sig länge ha varit ligkiltig för ungdomliga lekar men "hoppas ännu på en återkommande ungdom, ehuru väl det är en lycka som jag ännu ej bör eftersträffa". Han måste ge sig till tåls, "patientera sig". Och vidare: "Jag går visst och galler för att vara trög och kall, men jag har så varmt hjerta som trots någon annan." Till detta kan läggas ett ökat ansvar för affärerna efter Nils Magnus Höglunds död 1856 och försämrade konjunkturer för järnexport.

Carl och Clara fick åtta barn. De föddes med en imponerande regelbundenhet: vartannat år från 1872 till 1886. Hjalmar, som såg dagens ljus 1878, blev därmed nummer fyra i ordningen, närmast förekommen av Adolf (Ado). Tre flickor, fem pojkar. Men tragiska händelser inträffade tidigt. De två äldsta barnen, Sigrid (1872-1874) och Magnus (1874-1880) avled i späda ålder. I synnerhet Magnus, "Manne" kallad, som ändå hann bli sex år, sörjdes djupt och länge. I brev från tjeckiska Karlsbad, där Carl kurerade sig sommaren

1881, till Clara visar han att minnet efter Manne levde starkt. Han hoppades att Clara skulle lösa gravfrågan, försäkrande "att minnet af vår lilla kära Manne står ofta, för att ej säga jemnt framför mig".

Adolf och Hjalmar blev alltså från 1880 de äldsta barnen med fyra yngre syskon: i åldersordning Ingrid, Maria, Einar och Robert. Som kuriosum kan noteras att Clara vid samma tid meddelade sin flitigt hälsovattendrickande make i Carlsbad att Hjalmar, klädd i sjömanskläder, "ter sig ännu tjockare ut än förut så att de kalla honom tjocka bryggaren". Storebror Ado, å sin sida, sade sig ha föredragit att pappa Carl kom hem, mamma Clara hade åkt iväg.

Syskonens ordningsföljd saknade med tidens värderingar inte sin betydelse. Klart är att Adolf var herre på ålderstappan, hade vad som ålderdomligt kallats förstfödslorett. Det var primärt han som skulle föra fadersarvet vidare. Det gjorde han också. Han blev som far affärsman, till 1913 inom den exportfirma Carl verkade i. Samtidigt representerade han den fjärde och sista generationen med järnengagemang. På släktegendomen Skägga (Värmdö) hade han en ledande ställning efter Carls bortgång 1904.

Senare fortsatte Adolf sin affärsverksamhet genom en rad engagemang och initiativ. Han hade alltså inte alls samma stabila yrkesliv som pappa Carl utan arbetade i olika firmor, gärna med anknytning till Nils Magnus Höglunds Söner och Co. En traditionell linje var de livliga kontakterna med Portugal; Adolf blev till och med portugisisk vice konsul i Stockholm. Både i fråga om utlandskontakternas inriktning och konsulstiteln efterträdde han Nils Magnus och Carl.

Man kan spekulera i förutsättningarna för Adolfs och Hjalmars yrkesval. De gick ju vitt skilda vägar: affärsmannens och akademikers. Kanske motsvarade dessa val omgivningens tysta eller uttalade förväntningar. Äldste sonen gick in i affärslivet utgående från släktens firma och kontaktnät, en parallell till att äldste bondsonen övertog släktgården. Det banade väg för ett friare val för Hjalmar.

Av de fyra återstående syskonen gifte sig flickorna Ingrid och Maria 1901 respektive 1913. Sönerna Einar och Robert förblev ungarlar. Einar står i en matrikel upptagen som "tjänsteman i brandförsäkringsaktb. Fenix (Stockholm)", Robert som jur. kand, t.f. häradsskrivare och länsassessor i Stockholms län.

Hjalmar var gift med Stina, född Hildebrand. Hon medförde i boet de mest avancerade humanistiska lärdomstraditioner som tänkas kan. Pappa Hans var välkänd som riksantikvarie, kulturpersonlighet och innehavare av ett yvigt, allt vitare skägg. Hans bror Emil, alltså Stinas farbror, tjänstgjorde som riksarkivarie 1901-1916. Han är känd för att ha introducerat den segrande proveniensprincipen i svenskt arkivväsen. (Den betydde och betyder i praktiken att en persons, förenings, företags eller myndighets arkivhandlingar ska hållas samman i den ordning i vilken de tillkommit, absolut inte splittras, något som kan vara bra att veta.) Båda var framstående historiker. Till yttermera visso var Stinas farfar, Bror Emil, riksantikvarie och en kort tid även riksarkivarie. Hennes bror Karl disputerade i historia -- liksom de tre ovannämnda vid Uppsala universitet. Samma humanistiska bakgrund och yrkesval kännetecknade Stinas yngre kusin Bengt.

Hjalmars väg till Stina kan följas i detalj, väl dokumenterad i brev till bäste vännen Harald Lettström. Senare delen av 1890-talet dominerar ett och samma ämne: flickor. De kommenteras på ett i sentida ögon barnsligt och överspönt romantiskt vis. Här finns ett källmaterial som i klartext fångar den borgerliga ungdomens drömmar och umgängessätt för drygt hundra år sedan.

Hjalmar berättar om varje steg den gudomliga favoriten Olga (Francke) tar, varje ord hon säger. Denna Olga, som med sin mindre attraktiva syster Elsa bodde i samma portuppgång i centrala Stockholm som Carl/Clara (Norrandsgatan 1), bevakas på sätt som skulle hedra varje säkerhetspolis. Systrarna kallas "our little darlings". Som förmedlande länkar

fungerade Hjalmar's båda systrar. Det längsta brevet uppgår till 24 sidor. Det avhandlar i detalj systrarna Franckes besök på Skägga sommaren 1896. En höjdpunkt fick 18-åriga Hjalmar uppleva vid detta besök, när han under leken "påfven bannlyser" vid ett tillfälle gömde sig bakom samma sten som Olga: "O, hvilka dagar har detta ej varit!!!" För övrigt kan man inte undgå att imponeras av Olga, som kunde fotografera och spela handklaver liksom tennis. Hon försvann sedan ur de unga kavaljerernas synfält.

Kontrasten till Stina är himmelsvid. I november 1900, vid 22 års ålder, tyckte Hjalmar att det var på tiden att också Harald träffade någon rar flicka; underförstått hade Hjalmar redan gjort just detta. I juni 1901 tog han farväl av "henne" för sommaren. Tre tomma månader stundade men i höst "då blir det annat". I oktober rapporteras att responsen blivit positiv och en lycklig ung man är trägen gäst i Stinas hem. Men som försiktig general väntar Hjalmar med frieri; det gäller att känna varandra väl först. I november utbrister han: "Å, vilken flicka är icke min Stina!" "Strålande glädje, innerlig värme och juft allvar." Hjalmar uttryckte sin sympati för "individualiserade kvinnor" och att den vägen vinna "en dubbelsjäl".

Märkligt nog var de ännu inte ens hemligt förlovade. Stina sade sig beredd vänta tio år innan de kunde gifta sig -- detta för att bara kunna bli positivt överraskad. Den 5 april 1902, då pappa/farbror Hans (Hildebrand) fyllde 60, blev det eklatering och slut på hemlighetsmakeriet. De hade inte ens promenerat tillsammans i dagsljus tidigare. I november 1904 gifte sig Hjalmar Axel Lindroth med Cecilia, Christina (Stina) Hildebrand.

Din plats på jorden

Släktens geografi kan sammanfattas kort: från Vingåker till Stockholm. Lika kortfattat kan man komplettera: från agrart till urbant. I båda fallen levde man på vad marken gav, gröda eller järn. De två första släktleden hörde alltså hemma på landsbygden. Jag tar för givet att man inte kan komma längre tillbaka men har inte själv försökt. Det är ju alltid namnet Anders Andersson som uppträder, när vi senkommande talat om vårt ursprung. Traditionen anger far och son Anders Andersson som våra djupaste rötter. De levde 1695-1778 respektive 1726-1807 och var frälsbönder, den yngre dessutom kyrkvärd. Landskapet Södermanland, området Vingåker, platsen Näs. Vi tillhör en Vingåker-släkt.

Detta ursprung ingår i ett mönster som gäller för hela landet. Ännu kring sekelskiftet 1800 levde endast 10 procent av befolkningen i tätort, resten på landsbygden. Hundra år senare var siffrorna 28 mot 72. Först på 1930-talet blev det lika sannolikt att man bodde i tätort som på landet. Då är att märka att tätort bestod av mer än formellt erkända städer. Det är med andra ord inte det minsta märkligt att vi kommer från Vingåker och hamnat i storstad.

Det märkliga ligger i att vi så tidigt blev stadsbor. Inte heller vilka stadsbor som helst utan huvudstadsbor. Hur detta gick till återstår att undersöka. Det säkra är att denne Anders Lindroth, representerande den tredje generationen, var ålderman vid Järnvågen i Stockholm. Men när och på vilket sätt han kom till Stockholm återstår att finna ut, om det nu är möjligt. Enligt en rimlig uppfattning inträffade det på 1780-talet. Möjligen ska man väl inte ens utesluta att redan hans far utvandrade från Vingåker till Stockholm. Men mer troligt är att denne "Anders den tredje" blev den som tröttnade på lantlivet. Kanske namnbytet från Andersson till Lindroth inträffade i samband med flyttningen från land till stad.

Så hade vi blivit stockholmare. Det var en ordning som till stor del kommit för att stanna. Flera av oss senkomna kan med rätta kallas urstockholmare. Åldermannens barn och

barnbarn bodde, såvitt bekant, alla i Stockholm. Även deras barn kan betecknas som stockholmare i varje fall vad uppväxttiden beträffar. Men det måste erkännas att begreppet "stockholmare" inte är glasklart. Räcker det att vara född i staden, att ha tillbringat ungdomstiden där, minst halva livstiden eller fordras mer ända till det livslånga boendet? Här är inte platsen för vetenskapliga definitioner.

Exempel på orienteringen till Stockholm kan sökas med utgångspunkt i Carl Lindroth. Själv bodde han hela sitt liv i Stockholm. Men för fullständighetens skull måste tilläggas att han mycket ofta befann sig på det älskade lantstället Skägga på Värmdö nära staden -- en partiell återgång till förfädernas lantliv, om man så vill. Hans två syskon Axel och Hanna var lika tveklöst stockholmare, så också hans farfar och far och tre av hans fyra till vuxen ålder komna söner (Adolf, Einar och Robert).

Hjalmar, den fjärde sonen, illustrerar svårigheten att förse en person med en distinkt hemort. Han tillbringade inte överraskande de första 17-18 åren i sitt hem i centrala Stockholm. Därefter följde några år i Uppsala (1896-1904) men med mycket tid i föräldrahemmet i Stockholm och på Skägga. Så bar det i familjeförsörjande syfte iväg till Lund, där han vistades en längre tid (1904-1917). Sedan blev det Göteborg. Här stannade han till pensioneringen. De sista åren (1945-1947) tillbringade han i Stockholm. Cirkeln slöts. Nog kan man räkna även en person med ett sådant geografiskt livslopp som stockholmare!? Stöd för den uppfattningen ger en nekrolog som talade om att "konstitutionellt hos Hjalmar Lindroth var hans stockholmska kynne" (SvD 12/9 1947).

Det skulle gå att finsnickra långt mera med bostadsort och geografi. Inte minst kunde man gå igenom Hjalmars och Stinas sex barn. Hur har de placerat sig på jordklotet? Samma fråga kunde avse de 20 kusinerna. Hur många av dessa sammanlagt 26 personer kan kallas stockholmare? Frågan får hänga i luften. Klart står väl att vi inte nämnvärt bidragit till emigration från fosterlandet och att många i huvudsak varit Stockholm (med omnejd) trogna. Ännu många fler kunde dras in i bilden om även Hjalmars syskonbarn och -- barnbarn inkluderades. Framhåller för egen del i tid och otid min genealogiska position som stockholmare i sjätte led på farssidan. Men det följs, tråkigt att säga, sällan av den applådåska man har rätt att kräva.

Det besläktade Järngänget

Släktens engagemang i landets järnhantering har redan framgått styckevis och delat. Men det finns mer att tillägga. I själva verket är det förbluffande hur många som var involverade i denna för landet livsviktiga näringsgren. En summering ser ut som följer.

Det är naturligt att börja med allas vår ålderman vid Järnvågen i Stockholm, Anders Lindroth. Men redan hans hustru Annas far, Claes Lindroth, hade kontakt med branschen genom att vara vaktmästare vid Jernkontoret. Därefter följer hans son Anders Axel: dels kamrer vid samma järnvåg där fadern tjänstgjorde, dels privat kommissionär i järnaffärer. Hans hustru, Mathilda född Wiborg, var också belastad, en järnlady: både hennes far Carl och farbror Lars var nämligen järnkramhandlare, alltså detaljister. Nils Magnus Höglund, Anders Axels bästa vän och gift med hans syster Fredrika, sysslade med grosshandel i järn hŞela sitt vuxna liv. Det gjorde också Anders Axels son Carl Anders, som tillbringade ett halvsekel i samma, av Nils Magnus upparbetade firma. Där tjänstgjorde Carls yngre bror, Johan Axel, många år för att sedan gå över till trävarubranschen. Även Carls äldsta son Adolf började i "Carls firma". Denna gick efter Nils Magnus död 1856 under namnet Nils Magnus Höglunds Söner och Co (alltså inte under lindrothsk flagg). Dessutom var Adolf

Cantzler, med ledande ställning i firman närmast efter Nils Magnus död, gift med dennes och Fredrikas äldsta barn Mina (Wilhelmina). Kavalikaden av besläktade järnarbetare gör inte anspråk på absolut fullständighet. De uppräknade räcker gott och väl för att motivera rubriken.

Hur fungerade detta gäng i praktiken? Vilken nytta hade man av sina nära relationer? Att de kunde vara av godo är självklart, men på vilka sätt? Och man kan ju också fråga sig om det förekom fnurror på tråden under devisen "slakten är värst". Det intryck man får är att samarbetet flöt fint framåt men osvuret är bäst. Här finns alltså åtskilligt att spekulera omkring.

III. JÄRNHISTORIA OCH HANDELSHUS

Preludier

För att förstå släktens historia är det nödvändigt att förstå järnets, den svenska järnhanteringens. Att det rör sig om något uråldrigt och betydelsefullt framgår redan av den period som brukar kallas järnåldern. Den började omkring 500 f Kr och pågår, kan man väl säga, fortfarande, även om nyare periodbeteckningar tillkommit. Järnprylar i fred och krig är ett urgammalt fenomen. I skolan fick vi lära oss hur man tidigt utvann järn ur myrmalm eller genom att ytligt ge sig på järnhaltiga berg (dagbrott). Så kom gruvbrytningen med allt djupare schakt och gångar fram till dagens storgruvor som den i Kiruna (LKAB).

För svenskt vidkommande har järnet varit av alldeles avgörande betydelse. Det har både gällt för inhemskt bruk och som storsäljande exportvara. På 1600-talet svarade Sverige för hälften av världsexporten -- en otrolig andel. Det berodde till stor del på en tidigt utvecklad, rationell organisation. Ännu vid 1700-talets mitt rörde sig den svenska exporten om 30-40% av världshandeln. Genom industrialismen, i Sverige på allvar igångsatt andra halvan av 1800-talet, spelade järnet en allt större roll (tidiga exempel är järnvägar och pansarbåtar). Men den svenska andelen av järnhandeln var på obönhörlig nedgång. Andra länder med större fyndigheter kom ikapp. Numera är den svenska andelen nere på något kring ett par procent.

De olika tekniker som tillgreps vid järnbearbetningen kan vi högaktningsfullt förbigå, bortsett från några namn bekanta som de väl är från ambitiösa skolböcker. Det gäller exempelvis Lancashire, Bessemer, Martin och Puddel. Bakom namnen står nydanande tekniska metoder, som indirekt påverkade handeln. Exempelvis gick den tidigare stora svenska exporten till England ner, när puddelmetoden började användas där, innebärande att man kunde nöja sig med träkol vid den nödvändiga upphettningen.

En annan faktor handlar om konjunkturerna, handelns svängningar inom polerna tillgång och efterfrågan. Järnhanteringens folk var utlämnade åt högre makter, det räckte inte att producera bra järn till försäljning. Inte minst gällde detta för branschens affärsmän. Ett avskräckande exempel som drabbade släktens järnhandlare hårt inträffade 1878; då kom en allmän konjunktursvacka, vilket ledde till jämmer och elände, dvs konkurser och personliga förluster. Perioden runt sekelskiftet 1800 kännetecknades av nedgång i napoleonkrigens skugga. Från 1825 ökade exporten. De följande 40 åren fördubblades den och 1860-65 inträffade den största exporten, 1875-95 rådde prisfall (värst 1878-79), 1895-

1914 gick det uppåt.

Fyra länder/områden nämns särskilt som importörer av svenskt järn: Tyskland, Frankrike, Portugal och Ostindien. Särskilt Portugal förvånar. "Vår" firma, den höglundsk-lindrothska, satsade hårt just på detta lilla land. Den inriktningen går tillbaka i tiden, då firman drevs av annan ägare. Dessa kontakter avspeglas tydligt genom firmafolkets frenetiska ansträngningar att lära sig det portugisiska språket (som tycks vara svårt).

Tre åldriga organisationer hade störst ansvar för järnhanteringen i landet: Bergskollegium, Jernkontoret och Järnvågen. Som framgått hade slakten ingångar i de två sistnämnda. Bergskollegiet, tillkommet redan på 1600-talet, ansvarade för metaller i allmänhet, både ädla och oädla. Det har mindre intresse för vår del.

Järnvågen är ett märkligt fenomen, fullständigt eliminerat sedan slutet av 1800-talet. Dessförinnan hade den en central roll i järnhanteringen. De fanns i flera större städer, framför allt Stockholm och Göteborg. Ursprungligen går de tillbaka till förordningar på 1600-talet. Här uppträdde statligt tillsatta befattningshavare under beteckningar som "vräkare" och "vågare". Syftet var att kontrollera volym och kvalitet; vid icke fullgod kvalitet "vräktes" järnet bort. Som en tredje funktion kom stämplingen (vågar man gissa att den gav upphov till tjänstekategorin "stämplare"?). Varje bruk och järntyp hade sin stämpel. Men i praktiken spelade järnvågarna sin kanske största roll genom att tjäna som billiga förvaringsplatser på järnets väg från gruva och bruk till främmande länder.

År 1885 stängdes järnvågen i Stockholm. Man ifrågasatte förmågan att mäta kvalitén på järnet. Att den fanns fram till denna tid och var förlagd till Slussen omvittnar August Strindberg med fyra ord i en inledande miljöskildring till Röda rummet (1879): "järnstängerna skramlade i järnvågen".

Jernkontoret kom till 1747. Inrättningen fungerar fortfarande i förnämna lokaler på Kungsträdgårdsgatan. Värdefullt är det omfattande järnbiblioteket, som anlåtats för denna berättelse. Jernkontoret är en privat skapelse, ett samarbetsorgan för bruken och finansierat av dessa. Tyngdpunkten ligger i forsknings- och utvecklingsarbete inom metallurgi och gruvdrift. Dessutom kunde bruken få lån och kollegial samvaro. Det är tveksamt om våra släktingar nämnvärt engagerat sig i metallurgiska och gruvtekniska frågor, medan de däremot i egenskap av affärsmän bör ha intresserat sig för lånemöjligheter.

Den gruva som betydde mest befann sig i Dannemora (norra Uppland). Efter att ha legat nere de senaste decennierna har brytningen för några år sedan åter tagits upp; studiebesök i fädrens spår rekommenderas. Höglunds firma hade stora intressen i Dannemora-järnet. Både farfars farfar och farfars far hörde till distributörerna av just denna begärliga produkt. Många bruk tog sina råvaror därifrån. Det talades om "Dannemora-bruken", 1906 ett tiotal främst i Norduppland. Järnet från Dannemora ansågs bäst, i varje fall för den viktiga produktionen av stål. Ett på en gång sakligt och lyriskt uttalande av en övermasmästare 1856 i årsskriften "Jernkontorets annaler" talar sitt tydliga språk:

"Den ädla Dannemora-malmen, som lemnar ett jern af erkänt första kvalitet, berömdt så väl för eldhårdighet och styrka, som äfven för egenskapen att gifva ett stål, hvaraf de skarpaste instrumenter med den finaste polityr kunna förfärdigas, skiljer sig från flertalet andra malmer i metallurgiskt hänseende därutinnan ...".

Bruken fanns utspridda över hela mellan-Sverige med koncentration till Bergslagen och Norduppland. Ortnamn som Forsmark, Gimo, Leufsta, Söderfors och Österby leder ofelbart tankarna i rätt riktning. Redan kring 1830 hade Sveriges bruk en fast struktur. Antalet anses ha kretsat runt 500. Den speciella bruksmiljön är fascinerande men torde inte särskilt mycket ha berört våra släktingar; de agerade inte patroner eller disponenter i bruksorter,

de var affärsmän i Stockholm.

Fartyget representerar en egen, stor näring, rederiverksamheten och handelsflottan. Fram till 1800-talets slut var svensk järnexport helt övervägande internationell, tidvis 90%. Transporten skedde vattenvägen. Det gällde alltså att ha en tillräckligt stor flotta med fungerande logistik. Mycket kunde gå på tok alltifrån storm till vattenståndet i den portugisiska floden Mondego.

Man kan alltså tala om en väl sammanlänkad kedja bestående av gruvan, bruket, vägen och fartyget. Den gick från svensk malm till importör i främmande land. Handelshusets roll var att hålla ihop helheten. Det betydde att det måste behärska, men inte nödvändigtvis äga, alla länkarna. Man agerade affärsdrivande mellanhand. Vad beträffar bruken kunde "husen" vara delägare eller långgivare. I förhållande till fartygen kunde de vara hyresgäster, delägare eller ensamägare. Vägen var lång från Dannemora till importhamnen i Sheffield eller Porto. I senare skeden började producenterna ta över helheten men 1800-talet igenom fanns en stor marknad för handelshusen.

Regimen Bohnstedt (1801-1850)

Vägen till ett Lindroth-styrt handelshus inom svensk järnhantering var lång och otydlig. Faktum är att det aldrig talades om en firma under detta namn. I stället är det Bohnstedt och Höglund som i tur och ordning svarade för namngivningen. Men under 1800-talets senare del, definitivt från 1870, var Carl Lindroth både delägare och den i praktiken huvudansvarige, närmast motsvarande verkställande direktör. Regimkedjan heter alltså Bohnstedt--Höglund--Lindroth. Innan Carl släpps fram måste de två tidigare regimerna beskrivas.

Carl Fredrik Bohnstedt föddes 1776 i Stralsund, en tidigare svensk stad i Mecklenburg. Han var son till ett grosshandlande kommerseråd. Flyttade till Stockholm, vann burskap 1801 och kunde därefter ge sig i kast med valfritt område inom näringslivet. Han satsade på bruksnäringen med järnet i centrum.

Skickligt byggde Bohnstedt upp en alltmer välrenommerad firma under namnet C.F. Bohnstedt. År 1810 inköptes det omfattande Riddarhyttans bruk, som utvecklades till en mönsteranläggning. Exporten inriktades särskilt på Sydeuropa. Utöver järn exporterades både koppar och trävaror. Firman ägde helt eller delvis en rad fartyg. Ett privat välstånd följde med framgångarna. Fastigheter förvärvades, exempelvis den på Slottsbacken 8 kallad Bohnstedtska huset.

Vid Bohnstedt seniors död 1838 tog hans två söner vid. De hade stora tillgångar att förvalta; enligt bouppteckningen rörde det sig totalt om en miljon kronor. Den yngste, Theodor Ludwig, fick Riddarhyttan på sin lott. Det gick inte så bra. Dåliga tider och bristande personligt handlag låg bakom det trista faktum att bruket såldes billigt 1846. Sedan fortsatte denna son som godsägare och politiker. Där lyckades han bättre.

Storebror, liksom fadern lystrande till förnamnen Carl Fredrik, fick ansvaret för exportfirman. Verksamheten tycks ha fortsatt programenligt, såvitt bekant utan uppseendeväckande med- eller motgångar. Konjunkturerna var hyggliga, sett över hela perioden. Men denne Bohnstedt junior avled i förtid endast 43 år gammal. Villiga och lämpliga efterträdare fanns inte inom slakten. Det bäddade för både namnbyte och ägarskifte.

Regimen Höglund (1851-1856)

In på scenen som given huvudrollsinnehavare träder nu Nils Magnus Höglund. Han var, som framgått i tidigare avsnitt, gift med Fredrika född Lindroth. Hon var dotter till äldermannen Anders och hans hustru Anna Johanna. Samtidigt var hon syster till Anders Axel Lindroth, tidigt bäste vän med Nils Magnus. Genom dessa relationer kom den f.d. bohnstedtska firman att bli intressant också för vår släkt.

Nils Magnus var trotjänare inom firma Bohnstedt. Han anställdes där i övre tonåren; uppgifter om vilket år han började i den firma som blev utgångspunkten för hans livsverk växlar mellan 1816 och 1819. Uppenbarligen gjorde han utomordentligt väl ifrån sig. Bland annat gäller detta på det språkliga området. Nils Magnus behärskade tidigt de tre stora kulturspråken: engelska, franska och tyska. Senare tillägnade han sig italienska och portugisiska. En längre utlandsvistelse till Sydeuropa bekostades av Bohnstedt senior, alltså senast 1838. Den motiverades rimligen av kraven på korrekt affärskorrespondens.

Det finns anledning att dröja vid språkfärdigheternas betydelse. Jämförelsen med nutid är slående. Då gällde det att behärska en rad språk, nu tycks det räcka med engelska, det dominerande världsspråket. Behovet av språkkunskaper var med andra ord mycket stort på 1800-talet. Den person och firma som satt inne med sådana hade konkurrensfördelar. I detta, tillsammans med en påtaglig "general ability", hade Nils Magnus påtagliga fördelar.

Den långa tjänstetiden, omkring 30 år, var naturligtvis ytterligare en mycket stor fördel. Den gjorde hans position i firman oslagbar. Redan under den gamle Bohnstedts tid blev han delägare eller "bolagsman"; det sammanföll med att han 1838, då Bohnstedt senior avled, formellt upphöjdes till rang och värdighet av grosshandlare. Dessutom föreskrev denne Bohnstedt att sonen skulle anta Nils Magnus som kompanjon, vilket skedde. Det innebar att de två ledde firman tillsammans 1838-1849. Att Bohnstedt junior inte hade lämpliga arvingar till firmatronen gjorde det så mycket naturligare att Nils Magnus tog över.

Från och med den 1 januari 1851 drev Nils Magnus firman vidare under eget namn. Den hade blivit hans och ska formellt sett betraktas som nybildad. Men självfallet kunde tidigare affärsförbindelser fortsätta. Övergången illustreras av ett svårläst brev i Riksarkivet ställt till greve August Gyldenstolpe i Paris. (Denne var inom parentes sagt en veritabel slarver, som lyckades slösa bort både sina egna och den stormrika hustruns tillgångar.) Nils Magnus meddelade att firma C.L. Bohnstedt jr upphört "och affärernas fortsättande i mitt enskilda namn". Brevet kommenterar i övrigt de gemensamma affärernas ställning med anledning av nyordningen. Omfattande siffersammanställningar bifogas. En from förhoppning om att konjunkturen inte ska bli sämre än förra året avslutar brevet, daterat Stockholm d. 24 jan. 1851. Många andra måste ha fått liknande information vid denna tid.

I den vetenskapliga litteraturen har Nils Magnus försetts med olika titlar: skeppsredare, bruksägare, bankir, grosshandlare. Det speglar järnfirman tidigare nämnda mångsidighet, dess ställning som allt i allo eller libero i järnhanterings komplexa spel. Frågan är nu hur han lyckades. Svaret är enkelt: det gick bra, för att inte säga lysande. Konjunkturen förblev goda den tid han fick på sig. Hans erfarenheter, kontaktnät och utpräglade affärsbegåvning kunde få fritt utlopp.

Forskningen belyser med siffror firma N.M. Höglunds status inom den svenska järnhanteringen. År 1850 var firma Tottie & Co nummer 1, medan Bohnstedt junior tillhörde de fyra därefter. År 1856 tillhörde den höglundska firman de tre ledande. Det kan snarast tolkas som ett avancemang under ledning av Nils Magnus. Detta år tog man emot 7.149 ton, vilket gav en ohotad kvantitativ tredjeplats. Då samarbetade firman med minst 26 bruk/producenter, bland andra Avesta, Engelsberg, Forsmark, Fredhammar och Österby.

Om framåtanda under övergångstiden (omkring 1850) skvallrar ett brev från Nils Magnus till Per Tamm, herre över Österby, Söderfors med flera bruk. Nils Magnus presenterar sig som "den tills för kort tid sedan för hr baron säkerligen alldeles obekante individ". I samband med detta värvades Österby som leverantör åtminstone beträffande vallonjärnet. Många år framöver upprätthöll firma Höglund sina förbindelser med detta tongivande bruk, tidvis med ensamrätt exempelvis i fråga om stångjärn på Sheffield-marknaden. Det skall tilläggas att farfarsfarfar/morfarsfarfar Anders Axel vid sidan av sin tjänst som kamrer vid järnvågen var kommissionär för Österby-produkter, vilket inte hindrade att han även hade andra privata järn i elden.

Hur förklara Nils Magnus Höglunds framgångar som affärsman inom järnhanteringen? Svar kan sökas på flera plan. En uppenbar tillgång hade han i att kunna bygga vidare på en redan etablerad firma, som han kände i grunden. Så tillvida kom han till dukat bord. Men då återstår att förklara hur han kunde föra den vidare med så påtaglig framgång under så kort tid. En tillkommande förklaring ligger med nödvändighet i hans allmänna duglighet. Nils Magnus ägde uppenbarligen en ovanligt stor arbetsförmåga. Till den kom en välutvecklad näsa för goda affärer.

Man kan även spekulera i en psykologisk förklaring sammanhängande med att han gjort karriär underifrån, obunden av familjära traditioner och förväntningar. Han hade mycket att vinna, lite eller inget att förlora med hänsyn till personligt startkapital i livet. Det kan ha givit honom en friare syn på affärslivets möjligheter, exempelvis ökat villigheten att ta risker och utnyttja uppdykande tillfällen till fullo. Just detta kännetecknar hans agerande.

Här tillkommer en viktig faktor: situationen på lånemarknaden och början till ett modernt bankväsen. Nils Magnus var aktiv. Han agerade själv något av småbank genom att både ta emot och låna ut pengar. Exempelvis förskotterade han pengar till bruken i förväntan på avkastning i form av prima järnprodukter. Så länge det fungerade, fanns här fördelar i relation till konventionellt arbetande handelshus inom branschen som begränsade sig till att arbeta med egna slantar.

Men i längden höll det inte att följa en tänkt devis à la "var och en sin egen bank". Just på 1850-talet började ett modernt bankväsen för affärsverksamhet äntligen etableras i Sverige med André Oscar Wallenberg som ledande man. Nils Magnus står tillsammans med bland andra Wallenberg som undertecknare av ett utprop. En ansökan om tillstånd att grunda en bank i Stockholm lämnades till berörd myndighet. Ansökan avslogs, statsmakterna förhalade därefter ärendet men länge kunde inte behovet av en välfungerande affärsbank i huvudstaden avvisas. I oktober 1856 inledde Stockholms enskilda bank (SEB) sin verksamhet under Wallenbergs ledning. Något halvår tidigare hade Nils Magnus gått bort men han tillhör de ledande bakom tillkomsten. I forskningen om det svenska bankväsendets historia framställs han som sådan och som "en av Stockholms allra främsta affärsmän".

Regimen Höglund-Lindroth (1856-1904)

Från Nils Magnus till Carl

Den 21 februari 1856 avled Nils Magnus Höglund, endast 55 år gammal. Han hade då ensam i toppen och i eget namn styrt firman i 5 år 7 veckor och 3 dagar. På denna korta tid lyckades han både konsolidera den och flytta fram positionerna. Det skedde från en redan hög nivå. Svenskt biografiskt lexikon talar om denna firma som "den tredje i ordningen

bland Stockholms stångjärnsexportfirmor och rederier". Det finns även uttalanden som sätter firman högre -- för att inte säga högst -- på rankingen. Hur skulle det bli i fortsättningen?

Till en början rådde ett tillstånd av chock och förlamning, djup sorg och saknad. Stämningarna speglas tydligt i Carls korrespondens. Han hade flera år tjänstgjort i firman och visste vad han talade om:

"Jag skall alltid med tacksamhet erinra mig under ledning af hvilken god och i alla afseenden förträfflig principal min bana på Contoir började, och kan jag säkerligen för min vidare verksamhet ej välja något förträffligare föredöme än Hans, som nästan framstår som ett fenomen" (19/3 1856).

Kondoleansbrev hade strömmat in från när och fjärran. På kontoret lämnade han en plats obesatt i dubbel bemärkelse. Det framgår av ett annat brev från ungefär samma tid: "...allt vid hans pulpet befinner sig i samma skick som tillförne, hans plats dock står obesatt, jag vet ej hur det kommer sig, men ingen af Herrar Procurister har ännu intagit den och kommer den väl ännu en tid att stå ledig. Jag kan ej neka att jag finner detta såsom ett slags helgande af hans minne, då väl ingen inom kontoiert kan uppfylla platsen såsom han; jag tror knappt någon utom det skulle kunna göra det" (22/3 1856).

Sett utifrån och i efterhand var den höglundska firmans framtid en öppen fråga: nedläggning, försäljning, fortsatt drift i egen regi? Sistnämnda lösning valdes. Det leder till följdfrågan hur den nya ledningen skulle se ut. Lika lite som på sin tid Bohnstedt junior hade Höglund (Nils Magnus och Fredrika) tillräckligt gamla söner (Otto född 1846, Anton 1849). Det blev i stället till en början blivande svärsonen Adolf Cantzler som tillsammans med änkefru Fredrika utgjorde ledningen. Cantzler gifte sig 1857 med äldsta höglundsdottern Mina. Han hade liksom Carl varit verksam i firman redan tidigare.

Situationen var inte lätt. Sämre konjunkturer var under uppsegling och inte minst drabbades år 1857. Carl befann sig snart på en resa till England och Portugal. Den varade mycket länge, från oktober 1856 till juni 1858. Syftet var framför allt att lära sig portugisiska och underhålla affärskontakter i båda länderna. Därmed var han borta från firman en stor del av den vanskliga övergångsperioden. Samtidigt, med årsskiftet 1857/58, började Carls yngre bror Axel i firman, något denne såg mycket fram emot. Han fick ansvaret för handeln med vin, en viktig returprodukt.

De första åren med den nya ledningen präglades av personalbekymmer samtidigt som verksamheten ändå tycks ha hållit styrfart. Det kanske svåraste problemet var kopplat till prokuristen Adolf Theodor Bähr. Han hade varit länge i firman, skaffat sig goda kunskaper och svarade därmed för en kontinuitet som så väl behövdes i rådande situation. Men samtidigt var han en lynnig figur som skapade olust internt, missnöjda kunder externt. Förmodligen hade hans ojämna personlighet stävjats med Nils Magnus vid rodret. Utan denne fick Bähr alltför stort spelrum. Han lyckades hålla sig kvar ända till 1861/62, då han tack vare sjukdom lämnade firman.

Ett annat, mera naturligt bekymmer gällde personalomsättningen. Firman hade varit och förblev något av en plantskola för nya företagare, vilket innebar att vissa anställda gav sig iväg för att starta eget. Nils Magnus framstår som en fadersgestalt för åtskilliga coming men inom branschen. Även nu efter hans död fick flera vakanser fyllas genom nyrekrytering. Detta tycks ha gått bra på sikt trots momentana störningar. I mars 1857 var kontoret fulltaligt. Gissningsvis rörde det sig om åtminstone något tiotal tjänstgörande, kanske betydligt fler med handräckningspersonal inräknat.

Det är svårt att avgöra hur firmans ledning fungerade i praktiken. Cantzler led under

despoten Bähr. Carl var länge bortrest. Firmans portugisiska medarbetare, Manuel Costa, vädjade i brev: "Kom hem snart så vi få ordning på förhållandena." (3/8 1857). Detta kan ses som ett tecken på att Carl skulle bli den nya ledaren.

Från slutet av 1861 fick han rätt att "teckna per curam", alltså att utåt representera firman. Det bör motsvara ställningen som prokurist. I brev till en kollega i utlandet försäkrade Carl att han skulle försöka leva upp till denna position, trots att han "ännu ej eftersträfvat denna utmärkelse, hvartill jag ansett mig för ung" (13/2 1862); han var då 28 år.

Det står klart att Carl fick ökade befogenheter från och med 1862. Frågan är om han rakt av kan och bör betecknas som chefen redan nu. Under alla omständigheter blev han det senare -- enligt Svenskt biografiskt lexikon "övertog" han ledningen 1870. Samma år avled Cantzler. Därefter framstår han definitivt som mannen vid rodret till sin död 1904.

Ägarförhållandena är en annan sak. Det är inte min ambition att klarlägga dessa. Redan att skilja på privatekonomi och firmaekonomi medför svårigheter. Här bara några indikationer och antaganden. Änkefru Fredrika var rimligen en av ägarna. Hon lär ha tillhört Stockholms högst taxerade. På 1870-talet gav hon 100.000 kronor vardera till sina fem barn (i åldersordning Mina, Emma, Otto, Anton, Clara). Men på grund av kraftigt försämrade resultat av affärerna just efter utdelningstillfället återgick gåvan, som likväl påvisar att här fanns det resurser. I fråga om firman visade bokslut för 1875 på en förmögenhet av 1 1/2 miljon kronor. Även Nils Magnus och Fredrikas söner Otto, som senare blev en känd och inflytelserik politiker, och Anton uppträder som delägare. Firman gick efter Nils Magnus död under namnet N.M. Höglunds Söner och Co, varvid "söner" kan förstås både som äkta söner och svärsöner.

Relationerna mellan de två höglundska sönerna, Otto och Anton, och den lindrothska svärsonen, Carl, kan belysas genom några brev från hösten 1871 (ingår i Skägga-arkivet). Carl var då 38 år, ett 15-tal år äldre än sönerna. I januari hade han och Clara gift sig, vilket alltså gjorde honom till svärson i förhållande till Fredrika och för länge sedan bortgångne Nils Magnus. Korrespondensen ger inblickar i en bitvis hetsig dragkamp som slutade i förlikning i form av en skriftlig överenskommelse.

Carl var gammal i firman, sönerna hade nätt och jämnt blivit varma i kläderna. Otto hade studerat vid Uppsala universitet och blev där filosofie doktor i kemi 1872. Carl betonade de konkreta arbetsinsatserna och erfarenheterna av affärer i allmänhet. Otto/Anton betonade sin arvsrätt (som även Carl numera kunde åberopa via Clara). Intressant är att Carl även förde fram ett närliggande exempel: hur Nils Magnus lät firma Bohnstedt gå under för att i stället öppna eget; i detta exempel kan man se ett underförstått hot från Carls sida att göra något motsvarande om hans ställning inte blev tillräckligt stark. Den som övertog firman genom arvsrätt och inte genom eget arbete riskerade att "stå med blotta skalet eller bubblan kvar af hvad som varit".

Överenskommelsen innebar att Carl tills vidare skulle behålla hälften av firman som dittills. Otto skulle gå in i firman när han blivit kunnig inom affärslivet. Målet var att han och Anton samtidigt trädde in som delägare. De skulle dela mamma Fredrikas halva. Om Carl senare skulle trappa ner sina insatser, kunde vinsten gradvis delas lika mellan de tre. Men detta förutsatte att samtliga "äro dugtiga arbetare".

För att abrupt gå till slutpunkten: I början av december 1904 befann sig Carl enligt egen almanacksanteckning på kontoret och "klarade räkenskaper". I slutet av samma månad gick han bort. Han hade då tjänstgjort i firman hela sitt vuxna liv, drygt ett halvsekel. Den tycks ha hållit ställningarna förkrigstiden ut (till 1913/1914). Firmans allmänna status sammanfattas av en ledande ekonomhistoriker, Artur Attman, i ett standardverk om den svenska järnhanterings historia. Han betecknar firman som "ett av de största järnexportföretagen med bl.a. filial i Göteborg".

Göteborgs-filialen var betydelsefull, eftersom en stor del av exporten gick över stadens järnvåg och hamn. Den startade 1861 och förestods av en firma ledd av Carl Meyer. Den blev även filial för firma Alrutz med säte i Stockholm. Reinhold Alrutz anställdes 1857 av firma Höglund, kallades där för sin pojkaktighets skull "valpen", öppnade så småningom eget och blev stor i branschen. Här ser man ett gott exempel på den höglundska firmans roll som plantskola och förmåga till korsbefrukning mellan de plantor man drivit upp.

Skepp ohoj!

Det mest rafflande inslaget i firman (bortsett från krisen 1878/79) gällde sjöfarten inklusive rederiverksamheten. Fartygen förde ut järn och stål, delvis också trävaror. I retur tog man vin, salt och, mera oväntat, korkbark. Det förekom även extraordinära turer, som frakt av salt till Rio de Janeiro på fartyget Adolf. Men tyngdpunkten låg även fortsättningsvis på England och Sydeuropa med Portugal i centrum.

Carl och hans firma utvecklade betydande aktivitet på sjöfartens område. Man får intrycket att han föredrog vågbruset framför bruksortens slamrande stångjärnshammare. På fritiden behövdes båten för att komma till och från Skägga och väl där i minde upplaga för olika nöjen. I firman var den nödvändig men också problematisk. Det var därför ingen tillfällighet att Carl tillhörde de ledande vid tillkomsten av storrederiet Svea 1871. Han (firma Höglund) ingick i den kvartett som inbjöd till aktieteckning. Uppslutningen gick utmärkt. Med växlande resultat fortsatte Rederi-Svea sin verksamhet in på 1900-talet.

Mycket kunde krångla. Ett exempel kommer fram i korrespondensen. Det gällde vattenståndet i den portugisiska floden Mondego. Den var slutgiltig transportled för järnvaror på rutten Stockholm--staden Figueira i norra delen av landet. Bror Axel behärskade det våta elementet genom tabellariska uppgifter men oregelbundenheter inträffade av och till. Så kunde praktiken se ut för ett exporterande företag.

Fartyg köptes, såldes, förhyrdes och förolyckades. Firma Höglund höll länge fast vid vind och segel, alltså ett konservativt drag. Men de expanderande ångfartygen kunde inte i längden avvisas. Man kom att bli ägare av två ångfartyg, Arla och Serla, specialiserade på Östersjöfart; Arla levererades från ett varv i Oskarshamn 1871. Till den specialintresserades uppbyggelse ska meddelas att hon hade viktvolym 38 nyläster, 167 ton. Hela fyra segelfartyg övertogs av André Oscar Wallenberg i samband med den stora krisen. Kanske ingick här två som särskilt "vackra" betecknade skepp, det ena vid namn Jacob och det andra vår bekanting Adolf (556 resp. 460 ton). Båda var byggda i Framnäs utanför Sundsvall.

Äventyr på vågorna saknades inte. Arla visar vägen. Den 17 september 1872 förlorade hon rodret. Bogsering till Kalmar följdes av rättgång. Resultatet blev att räddande fartyg tillerkändes bärgningslön på 2.000 riksdaler. Den 1 december 1873 gick en säkerhetsventil i maskinrummet sönder. Fem man blev svårt brända, varav en avled. Kaptenen C.L. Törnqvist tvingades -- och lyckades -- agera både navigatör och maskinist. Man får väl föreställa sig honom med ena handen på rodret, den andra på någon ventil långt nere i maskinrummet. Den 11 september 1877 blev Arla påseglad mellan Örskär och Björn. Hon höll sig flytande på skotten, tog sig sjunkande till Öregrund, större delen av lasten förstördes och båten fördes till hemorten för reparation.

Fartygskaptenerna kunde sättas på mildare prov. År 1862 vände sig Carl till en kapten Olsson med en anhållan utöver det vanliga, nämligen "några små commissioner" som han uttryckte det brevledes (28/10 1862). Carl säger sig tycka mycket om fåglar och har för närvarande ett par kanariefåglar, tre risfåglar. Nu kommer han att få rymligare bostad för

sig själv, vill se "liv och glädje omkring mig", vadan en rejäl påspädning av fågelbeståndet vore på sin plats. Så preciseras vilka nytillskott kapten Olsson ombes hämta hem från fjärran land, främst flera risfåglar och "en vacker hvit Cacadora". Vi får både hoppas och tro att Carl något decennium senare i gemensamt bo med Clara kunde finna både "liv och glädje" omkring sig utan att vara beroende av fåglar.

Krisen 1878/79

Den 2 december 1878 slog blixten ner. Firma N.M. Höglunds Söner & Co inställde betalningarna. Det brann i handelshusets knutar. Konkurs stod för dörren. Motsvarande situation drabbade omgivningarna, exempelvis det likaså anrika, järnorienterade handelshuset Godenius. Med denna firma hade den höglundska samarbetat om Haddebo bruk, som gått omkull och därmed bidrog till andras fall.

Krisen för flera bruk och handelshus ska ses mot bakgrund av en djup konjunktursvacka. Att det gällde ett vitalt, nationellt exportintresse gjorde situationen så mycket allvarigare. På spel stod inte något enstaka företag utan landets välstånd.

Det ligger nära till hands att skylla de inställda betalningarna och konkurserna på abstrakta krafter i form av "konjunkturerna". Och visst låg huvudorsaken här. Men den enskilda firman kunde också av egen förskyllan ha gått vilse under tidigare goda år. Detta måste beaktas, när vi nu följer firma Höglund under den segslitna krisen.

Det var med stor spänning jag 135 år senare tog hissen ner till Kungliga Bibliotekets tidningskällare på plan 1. Här finns alla svenska tidningar från start till nutid lagrade på användarvänlig mikrofilm. I vilken utsträckning hade krisen uppmärksammats i allmänhet och i det enskilda fallet? Man kunde föreställa sig både att namnet Höglund saknades helt och att det slogs upp rejält.

Det visade sig att exponeringen av just "vår" firma var synnerligen stor. Det är ingen överdrift att säga att den mer än någon annan blev en symbol för krisen. Ett slutgiltigt fall skulle accentuera landets utsatta situation. Krisen visar därför hur man i ledande samtida opinion såg på firman och dess nationella betydelse. Samtidigt diskuterades möjligheter att komma igen. En slutgiltig konkurs skulle ha begränsat firmans liv under ledning av Höglund-Lindroth till 27 år (1851-1878).

Det intressanta händelseförloppet följs lämpligen med hjälp av det välinformerade Dagens Nyheter. Den 3 december behandlades Höglunds firma i två artiklar. Den första är resonerande och värderande. Välviljan vet nästan inga gränser. En reklamagent kunde inte ha gjort det bättre, därmed inte sagt att man for med osanning. Firman kallades "Stockholms förnämsta exporthus", den hade en aktad ställning och stor kreditvärdighet, redbarheten hade dittills varit mönstergill, firmans fartyg hade svarat för god Sverige-propaganda i främmande hamn. Konkurs skulle skada den svenska utlandskrediten. Tidningen tillade att firman representerade "ett namn, hvilket under flera decennier varit en prydnad för svenska affärsvärlden och snart sagt i alla världens hamnar förskaffat det svenska namnet anseende". Mot denna bakgrund talade DN för "mild behandling".

Men det utdelades inte bara beröm. Firman hade ägnat sig åt en oförsiktig expansion, "firmans chef" (alltså Carl) hade förletts att köpa alltför många andelar i bruk och dessutom inhandlat järn på spekulation. Till detta kom ingångna borgensförbindelser på omkring 2 1/2 miljoner kronor.

Den andra DN-artikeln hade officiell prägel. Här utlyses ett möte med fordringsägarna samma dag kl. 3 i Gula salen å Börshuset. Märkligt nog var den korta kungörelsen undertecknad av N.M. Höglund, som varit död i 22 år. Vidare framgår att firmans vänner

med André Oscar Wallenberg i spetsen erbjudit ett tioårigt lån på 750.000 kronor. Det kritiska läget förklarades i artikeln både med alltför offensiva affärer och den oförutsägbara konjunktursvackan. Det kan tilläggas att Wallenberg och Carl träffades personligen några dagar tidigare; vad de talade om behöver inte bli föremål för gissningar.

Följande dag redovisade DN utförligt resultatet av Börshus-mötet. Enhälligt beslöts:

- 1) att firman ställdes under "administration"
 - 2) fyra administratorer skulle sköta det löpande
 - 3) mötet skulle fortsätta 28/12 för att möjliggöra större närvaro av fordringsägare
 - 4) de fyra administratorerna skulle då redovisa det ekonomiska läget och förslag till lösning
- Bland de fyra återfinns Wallenberg och Lindroth.

Alla har vi hört talas om det otrevliga ordet konkurs. Det definieras enligt Nationalencyklopedin som "det rättsliga förfarande som används för att ta i anspråk skuldsatt persons eller företags samtliga tillgångar för en proportionell fördelning mellan alla fordringsägare med beaktande av eventuella förmånsrätter". Lika hårda bud rådde inte om ett företag sattes under administration. Då fick det fortsätta att verka viss tid under vad man kan kalla aktiva förmyndare. Detta förutsatte att fordringsägarna, en eller flera, inte krävde att få ut sitt tillgodohavande.

Lösningen blev nu att firman sattes under administration till utgången av oktober 1879. Den mildare behandlingen hade segrat. Just så föredrog de fyra administratorerna ärendet den 28 december. Man presenterade då den bedrövliga ekonomiska situationen, i förhållande till förväntningarna "väsentligen sämre". Mötet beslöt alltså "avveckling medelst administration" till sista oktober nästa år. Endast Carl stod kvar i kvartetten av administratorer. Wallenberg senior hade ersatts av sonen Knut Agathon. Det ska tilläggas att denna lösning var föremål för principiell debatt vid denna tid. Den uppfattningen fördes fram att administration var ett tvivelaktigt knep för att undvika den konkurs som egentligen varit det korrekta.

Ytterligare problem tillstötte. Riksbanken var inblandad, satte upp stränga villkor men beviljade i juli betalningsanstånd för 55.000 tyska mark (en blygsam summa i sammanhanget). Borgenärerna accepterade en förlängning av administrationstiden till slutet av april 1880. Redan i februari kunde administratorerna avge sin slutberättelse. Fordringsägarna fick ut 27½ %, vilket ansågs som ett bättre utfall än vid konkurs. Så hade den "aktade firman" avvecklat sina skulder, sex miljoner kronor och borgensförbindelser på 2½. Den hade kommit undan med blotta förskräckelsen.

Varför kunde konkursen undvikas? Ett skäl är att firman tycks ha uppfattats som något av symbol för landets kanske mest tungviktiga näringsgren och därmed för det ekonomiska tillståndet i allmänhet. Ett annat att den hade mycket gott anseende uppbyggt under decennierna. Ett tredje att flera ledande män var villiga att hjälpa till. Att exempelvis namnet Wallenberg räknas upp i Carls Skägga-notiser som en av många jaktkompanjoner måste ha kryddat den personliga uppslutningen till bröders hjälp.

Wallenbergarnas engagemang framgår ytterligare i brev från André Oscar till sonen Knut Agathon. Redan i januari 1878, då molnen började hopa sig, talar han om "Haddebosmörjan". Det var befogat så tillvida som Haddebo bruk gick i konkurs samma månad. Han hoppades nu att det skulle gå bättre med "N.M.H." (den beteckning han brukade använda). Om det lyckades, tillade han, så är det Stockholms Enskilda Bank som förekommit deras "Skeppsbrott". "Annars är det slut med den aktade firman." Detta visar att man tidigt och med stöd av det egna skötebarnet, SEB, var i hjälpartagen. I maj-juni 1879 talas om att Riksbanken var ett hot mot den höglundska firman. Wallenberg tror inte hotet kommer att verkställas och tillägger, något kryptiskt, att "jag skall nog hålla bytten

uppe". Sonen uppmanas meddela att han ska bevaka firmans och kreditorens intressen. Det gick ju också, som vi sett, vägen till slut. Det är lätt att formulera löpsedeln: Wallenberg räddar Höglundska firman!!!

Relationerna mellan Wallenbergarna och Höglund/Lindroth gick långt utanför 1878 års kris. Det är exempelvis bekant att Knut i juni 1869 mönstrade på briggen Johnny med en hyra av 8 riksdaler i månaden. Redare var den höglundska firman, André delägare. Under resan bestämde sig Knut att söka in till Sjökrigsskolan. För övrigt gjorde han ännu ett par resor med skonerten Nils Magnus (med samma redare). André själv hade lång tid förtjänat sitt bröd på fartyg, innan han blev landets ledande bankman. Här belyses åter de nära personliga relationerna liksom sjöfart och fartyg som gemensamma intressen (utöver pengar). Till gemensamma nämnare hör även Nils Magnus medverkan bakom tillkomsten av SEB.

Wilhelm Bergstrand, konservativ politisk tidningsman och skriftställare, publicerade 1880 under pseudonymen Ivar Blå broschyren "Sista krisen". Där tog han initierat upp landets ekonomiska djupdykning, som han förklarade med giriga affärsmäns "spekulationsraseri", inte minst inom järnbranschen. Den höglund-lindrothska firmans problem skildras i högstämda ordalag:

"...den 2 December 1878, en dag, som icke lätt skall i Sveriges ekonomiska historia glömmas, nödgades Stockholms och Sveriges största, äldsta och mest ansedda jernhus att inställa sina betalningar..."

Bergstrand ger en historik över firman alltifrån Bohnstedt-regimen. Det fastslås att C.A. Lindroth tillsammans med änkefru Höglund var firmans "enda delegare". Onekligen kunde kritiken mot en girig storfinans tillämpas även på vår firma. Men i stället kommenteras den med förståelse. Åter uppträder alltså denna märkliga välvilja mot en firma som förvisso inte kan ha skött sig klanderfritt. Därför gick det så väl att firma Nils Magnus Höglunds Söner och Co inte återfinns bland Stockholms stadsarkivs stora bestånd av konkursakter, där det var naturligt att börja sökandet i detta rafflande ärende.

IV. NILS MAGNUS HÖGLUND (17/3 1801-21/2 1856)

Ljusgestalten

Vi har redan lärt känna Nils Magnus från genealogisk synpunkt, hans plats i den lindrothska släktkretsen. Genom Fredrika, dotter till åldermannen vid järnvågen, Anders, anslöt han sig i egenskap av ingift. Vi har också lärt känna honom som framgångsrik företagare i järnbranschen, som medarbetare och delägare i ett handelshus, på vars grund han startade ett eget som han från och med 1851 ensam ägde och styrde. Det återstår att lära känna honom som privatperson. Det ställer sig svårare.

Nils Magnus föddes förvisso inte med guldsked i munnen, tvärtom. Fadern var sjöman och sedermera vaktmästare vid Sjömanshuset i Stockholm; enligt en uppgift hade han även varit underofficer vid flottan. Vid 12/13 års ålder blev Nils Magnus föräldralös tillsammans med två systrar. Den resa som började från denna kärva start kunde inte ha skett utan personliga egenskaper långt utöver det vanliga. Till en allmän begåvning kom järnflit och

beredskap till självuppoftning.

I stället för "håll igång" med kumpaner sysslade Nils Magnus med självstudier vid sidan av ordinarie kontorsarbete. Skolgången kan inte ha varit mycket att lägga i vågskålen. Mest påtagligt yttrade sig hans ambitioner i fråga om språk. Han kom, som redan nämnts i "järnkapitlet", att behärska de tre ledande kulturspråken, sedermera såväl italienska som portugisiska. Bakom dessa prestationer anas ovanlig begåvning och en långt driven självdisciplin tillsammans med en vilja att vara till nytta i det dagliga kontorsarbetet.

En nekrolog ger god överblick av personen. Saken är den att Aftonbladet tog in en utförlig artikel om Nils Magnus den 1 mars 1856. Redan att en sådan artikel publicerades var en märkvärdighet vid denna tid. Under en månad kring 1 mars återfinns endast en annan nekrolog; den råkar gälla en generaldirektör i kommerskollegium, vartill kommer en liten minnesstump om poeten Heinrich Heine. Andra tidningar vid denna tid understryker att vi har att göra med ett undantag.

Märkvärdig är också den bild som tecknas av Nils Magnus. Att just inget negativt nämns hör väl till genren. Men att en sådan ljusgestalt utanför helgonkretsen någonsin trampat moder jord, det förefaller osannolikt. Insatserna som grosshandlare kan här förbigås. På det personliga planet betonas det fattiga ursprunget, som ledde till ett hårt liv fullt av försakelser. Det framhålls hur han satsade på kostsamma självstudier i stället för nöjesliv.

Ett särskilt tema gäller Nils Magnus som förebild. Här hade ungdomen någon att ta efter. Hårt arbete kunde leda ända fram. Dåliga utgångspunkter behövde inte stå hindrande i vägen. Här fanns en person som förkroppsligat föreställningen om en "selfmade man" och skoputsarpojken som blev miljonär.

Tyngst väger ändå nekrologens allmänna bedömning av mannens personlighet. Nils Magnus präglades av lugn och harmoni. Fjärran från skandaler och dissonanser rådde idel välljud. Här fanns inga vassa armbågar. Hans liv förflöt "såsom bäcken i den lugna dalen och sålunda icke tilldrog sig en allmännares uppmärksamhet". De stilistiskt något haltande slutorden går i samma stil. Den avlidne var nämligen "en lika ovanlig samhällsmedlem som god familjefader och husbonde som pålitlig vän! Frid öfver den ädle!".

I ett brev några veckor efter dödsfallet återoppar Carl just denna nekrolog i Aftonbladet med tillägget: "sällan måtte någon bortgå så saknad som han!". Förlusten från firmans och kontorsarbetets synpunkt har nämnts i annat sammanhang. På det personliga planet konstaterade Carl att livet på Duvnäs (fritidshuset) skulle fortsätta som vanligt. Det blev inget av Nils Magnus planer på att skaffa eget. I ett annat brev uttrycker Carl sin belåtenhet med att den bortgångne hunnit tillförsäkra de sina "...en oberoende ställning, ja hvad mer en ansenlig förmögenhet, hvarigenom de säkerligen kunna och vilja bispringa dem han förut understött".

Resenären

Det är hög tid att låta Nils Magnus själv komma till tals. Men då uppstår problem. Han har inte lämnat dagböcker efter sig, såvitt bekant. Inte heller finns längre brevsviter annat än vid ett tillfälle. Resor, i synnerhet de långa, ger anledning till korrespondens. Nils Magnus gjorde en grand tour genom åtskilliga europeiska länder 12/11 1847--14/4 1848. Resan omfattade alltså ungefär fem månader och avsatte minst ett 30-tal brev. Här får man lära känna honom lite närmare.

Det första brevet är skrivet redan i Kalmarsund och inleds med: "Min lilla goda älskade Gumma". Kärvänlighet visavi fru Fredrika i synnerhet, men också övriga familjen, är

genomgående även i andra brev. "Gumma" och "gubbe" blir gängse beteckningar. Inte heller rör det sig om stereotyper utan om familjärt tema med variationer, exempelvis: "Din egen gubbe Niclas" och "Goda, söta, snälla Gumma", "goda Mamma" (36 år gammal).

Den genuine familjemannen framträdde väl så tydligt i juletid. Nils Magnus hoppas att denna jul skulle bli den sista och enda jul "då jag ej är med i den förtroliga kretsen". Hans frånvarokänsla är påtaglig och går i moll. Julaftonsfirandet kunde inte förgyllas trots försök med hjälp av champagne. Han förmodade att släkten Höglund-Lindroth som vanligt skulle ses hos varandra under juldagarna.

Givetvis visade Nils Magnus också omtanke om barnen, inte minst ettårige Otto. Barnaskaran i övrigt bestod vid denna tid av de några år äldre döttrarna Mina och Emma, med vilka han korresponderade separat. Han önskade att även barnen "måtte få tillfälle att roa sig" -- måttligt. Behövs fler belägg för hans starka familjekänsla kan man citera slutet på ett av breven: "Färväl min själs älskling och mitt lifs sällhet. Helsa tusenfaldt till våra, säkerligen snälla och med Guds hjälp friska barn."

Att Nils Magnus åberopade Gud är ingen tillfällighet. Det sker i åtskilliga brev. I korthet talas just om "Guds hjälp", "Gud välsigne Eder", "Gudi lof" och "Gifvaren af allt godt". Endast av sådana uttryck kan man knappast dra tyngre kristna växlar. Mer utslagsgivande är flera kyrkobesök. Exempelvis tillbringades nyårsafton i en jesuitkyrka. Störst intryck gjorde den imponanta katedralen i York.

Mest talande i fråga om den kristna religionen är ändå intresset för Johan Olof Wallin. Denne tongivande psalmförfattare, kyrkoman (till slut ärkebiskop) och kulturpersonlighet var inte minst känd för sina predikningar. En samling av dessa trycktes 1840-41, just efter hans död. Nu talar Nils Magnus upprepade gånger om att han tog del av Wallins predikningar. Han skrev om "Wallins härliga Julaftons-predikan".

Sammantaget kan man beteckna Nils Magnus som aktiv kristen, sannolikt något utöver tidens konventioner. Längre kommer man inte. Omsorgen om familjen och förtröstan på högre makter uttrycktes redan i det första brevet hem. Här säger han sig inte glömma "att dagligen och oftare i mitt hjerta anropa den Allsmäktiges beskydd för Eder".

Den profana kulturen uppmärksammades vid några tillfällen. Nils Magnus bevistade flera operaföreställningar. Besök och förlust på "ett spelhus" kan föras på populärkulturens konto; det var av allt att döma en engångsföreteelse och blev förhoppningsvis inte så dyrt. I Wien besökte han Hofburg-teatern som gav *Der Sohn der Wilderniss* och på Operan upplevde han Figaros bröllop. Vid några tillfällen talas om teaterbesök utan specifikation. Både den religiösa och profana kulturen fick sitt.

Slutligen innehåller brevsviden en rad roande turistiska iakttagelser. Störst intryck gjorde nog järnvägarna. Sådana hade inte börjat byggas i Sverige. Nils Magnus förundrade sig över "Jernbanan" och "så kallade Tunnelar, eller genom höga berg huggna vägar". Själv valde han vid något tillfälle den bästa men också den dyraste vagnen. Man kan fråga sig om han också i sitt stilla sinne hängav sig åt behagliga reflexioner rörande den nya kommunikationsmodellens behov av järn (varför inte från den egna firman).

Det personliga kändisskapet utövade sin lockelse. I Wien passerade självaste kejsaren tätt förbi -- en "ful figur" i motsats till kejsarinnan "som såg rätt bra ut". Längre söderut såg man både kungen och drottningen av Neapel liksom påven i Rom.

Större spänning erbjöd den storpolitiska scenen. År 1848 inföll en av Europas stora händelser: februarirevolutionen. Den har i historieskrivningen betecknats som revolutionen som kom av sig. Men innan den kom av sig skakade den om bestående ordning i de flesta länder; även Stockholm fick uppleva kravaller. Nils Magnus hade turen att åka från Paris till London i rätten tid. I stället oroade han sig för sonen till gode vännen, affärsmannen och filantropen Anton Wilhelm Frestadius. Denne son vid namn Anhelm, även han ute på affärsresa, befann sig i händelsernas centrum men klarade sig bra. Senare gifte sig Anhelm

(förkortning av Anders Wilhelm, alltså samma förnamn som fadern) med Nils Magnus äldsta dotter Mina, vars första man (Adolph Cantzler) gått bort i förtid. Både Frestadius senior och junior liksom Cantzler sysslade med järnaffärer; man kan säga att de ingick i det "järngäng" som skildrats tidigare.

Kjerstin Sohlberg uppger i sin kortbiografi över Nils Magnus (Breven från förr s. 15-16) att han var musikalisk, spelade flöjt och 2:a fiol i Mazerska kvartettsällskapet. Detta sällskap bildades 1849 och kom att bli ännu viktigare för Carl. Hon tillägger att "han tog också lektioner i dans, ridning och gymnastik (för Ling)". Det hade varit intressant att få veta mer om dessa hobbybetonade intressen. Likaså blir man nyfiken på hur han fördrev sin fritid på det hyrda lantstället i Duvnäs. Det är i varje fall tydligt att han hann med betydligt mer än firma och familj.

Rikemannen

Nils Magnus omtanke om personer i sin omgivning har redan nämnts vad gäller affärlivet. Här stödde han unga uppåtsträvande män och hjälpte sådana som kommit i svårigheter. Ytterligare ett par exempel förstärker bilden av altruism. Dels tog han hand om sina två systrar, varav den yngsta varaktigt bodde i hans hem. Dels yttrade sig Carls yngre bror Axel erkännande om hans förhållande till tjänarna. Det skedde i brev till storebror 1857 i samband med gravbesök ett år efter Nils Magnus bortgång: "Många finnas som låtsa som om några sådana ej skulle finnas, endast de gifva dem deras bestämda salarium /lön/ anse de sig ej ha något vidare att skaffa med dem, de må hafva tjenat dem hur troget & hur länge som helst." Poängen är given: Nils Magnus var inte sådan, han tänkte på alla.

De goda vännerna Nils Magnus och Anders hade ett enkelt ursprung: Det gäller familjerna Höglund och Lindroth som helhet. Mellan de två fanns ingen social eller ekonomisk bakgrund som skapade klyftor och skilda värderingar i synen på liv och samhälle. Säkerligen förstärkte det vänskapen mellan männen och deras familjer. Man skulle kunna tala om ett samspelt släktkombinat som hade yrkesliv och privatliv gemensamt. I tidigare forskning har påpekats att detta enkla ursprung kan förklara familjernas känsla för kroppsarbetarnas hårda situation och lett till en vilja att hjälpa. Detta stämmer väl med iakttagelsen beträffande tjänarna.

Samtidigt är det uppenbart att Nils Magnus samlade på sig en präktig förmögenhet. Det skedde redan innan han 1851 blev ägare av egen firma och fortsatte därefter. Han måste alltså ha haft goda ekonomiska villkor redan som kompanjon med den tidigare ägarfamiljen Bohnstedt. Det mest övertygande beviset på materiellt välstånd är knutet till boendet. Det kom att föra familjen till Skeppsbron, en statusmarkör av högsta klass. Dessutom var läget lämpligt för en yrkesman med sjöfart på programmet.

På 1600-talet började Skeppsbron, alltså Gamla stans östra strandområde, bebyggas med magnifika hus på stora, dyra tomter. Det skedde i samklang med den nya svenska stormaktens stigande ambitioner. I början av 1700-talet formerades de familjer som skulle bilda vad som kom att kallas skeppsbroadeln. Det var familjer inriktade på järn, handel och sjöfart. Man kan alltså notera att Nils Magnus med familj slog sig ner i den förnämsta delen av Stockholm. Likaså att detta stämde väl med yrkesinriktningen men inte med det sociala ursprunget.

Nils Magnus köpte huset Skeppsbron 34 år 1846 av grosshandlare Abraham Rydberg. Det hade tidigare blivit föremål för moderniseringar. Tio år senare fick Fredrika som änka ta över huset. Råd och hjälp fick hon troligen av den redan nämnda slakten Frestadius.

Samarbetet är ett av många exempel på sammanhållningen inom besläktade familjer i syfte att behålla kontinuiteten, viktigt särskilt i kristider. Huset rustades upp 1871. 1879, samtidigt med firmans stora kris, såldes det till släkten Frestadius.

V. CARL ANDERS LINDROTH (31/7 1833-25/12 1904)

Carl hade många intressen utöver de självklara: familj och förvärvsarbete. De hade mer eller mindre stor spridning till hela hans krets och påverkade den. Medvetet eller omedvetet vidarebefordrade han åtskilligt av vad han tyckte var värdefullt och intressant. Främsta måltavla för hans pedagogik var naturligt nog de sex barn som nådde vuxen ålder: Adolf, Hjalmar, Ingrid, Maria, Einar och Robert. Nu skulle vi tala om fritidsintressen eller hobbies. Vad Carl och hans samtid kallade det må vara osagt. För att nämna några: fiske, jakt, musik, kortspel. De kommer här att tas upp var för sig. Därefter avslutas berättelsen om Carl med försök att beskriva hans liv och personlighet. Det blir svårast.

Den fanatiska fiskaren

Som det mest särpräglade och överraskande intresset hos Carl framstår fisket. Rubriken är ingen överdrift. Att ge belägg för detta blir nu den närmaste uppgiften. Det gäller alltså att övertyga om att vi haft en fantast eller fanatiker i släkten -- kanske upphovsman till motsvarigheter i rakt nedstigande släktled. Starka intressen kan nog skönjas lite här och där men frågan är vad som skiljer sig från normaliteten. Carls fiskefaiblesse gick tveklöst över gränsen.

Redan under 1850-talets lantliv i Duvnäs någon knapp mil öster om Stockholm figurerar fisket som en viktig sysselsättning. I brev juli 1855 till bror Axel, som befann sig utomlands, berättar Carl att han och en "farbror" la ut fem nät men fick bara tre större aborrar. Följande dag for de två plus pappa Anders ut för att slanta (se mer om detta fiskesätt nedan) och meta. Men det blev ingen metning av, "ty Du vet hur litet tålmod Pappa har i den vägen". Hur som helst, de fick "4 gäddor av måttlig storlek".

Så fortsätter Carl att ge inblickar i fiskelivet. Det sker i 22-åringens uttryckliga ambition att "fortsätta beskrifning af vårt lefnadssätt på Dufnäs". Exempelvis metade trots allt pappa Anders och Carl en augustidag 1855 på Sagtorps-grundet. Tröga aborrar och slantning gav bara "1 liten gädda och 1 hugg". Men, kanske i ett försök att ta revansch, ska Carl därefter ut och pimpla strömming.

En veritabel aborrorgie inföll i stället en dag i slutet av månaden. Man hade stött på ett jättestim, ständiga napp följde, det blev personligt rekord för Carl och att storfisk var i rörelse märktes redan på "ruskningen". Det slutade med totalt 12 marker, ett svårberäknat viktmått ofta angivet till drygt 200 gram, vilket låter blygsamt i detta sammanhang; var verkligen 2.5--3.0 kg aborre mycket som toppnotering? Nåväl, pappa Anders hade tidigare på dagen metat ensam, "men som vanligt fick han ingenting"; fadersauktoriteten var som synes obefintlig på detta område.

Synen på bytesdjuren avslöjas i namnbruket. Fiskarna kallas "sköna pojkar". Även Carls

käcka lillasyster Hanna nappar på innesnacket. Hon rapporterar till Carl i utlandet att pappa Anders och Axel fått en hel del aborrar och gäddor, däribland "en rätt skön, som man säger". Mamma Matilda är inne på samma språkspår. Detta sätt att förmänskliga sina offer, att göra dem antropomorfa, skvallrar om nära och kära relationer.

År 1857 blev ett gott fiskeår, likaväl som det blev dåligt för affärerna. Man undrar nästan vad som vägde tyngst hos Carl -- men det dagliga brödet måste väl ändå ha varit viktigast. Året inföll inom ramen för Carls långa utlandsperiod. Han kunde alltså bara på avstånd notera konjunkturerna på de två områdena.

Gädda (slantning) och aborre (metning) dominerar kraftigt. Men även andra byten och metoder förrekom tidvis. Pimpling efter strömming har redan nämnts. Ett annat exempel är ålfiske genom vid bryggan utlagd långrev.

Intressant är den resultatfixering som följde i spåren på fisketurerna. Den yttrade sig i exakta uppgifter på (ut)bytet: hur många fick man, hur många nappade, storlek/vikt, art, fiskesätt. Det är ingen tillfällighet att Axel i brev till Carl den 8 oktober 1857 fann det angeläget att korrigera en tidigare uppgift om en gäddas vikt från 5 till 6 1/2 mark. Inte det minsta överraskad blir man då Carl flera år senare (1865) meddelar den utomordentlige medarbetaren i firman, portugisen Manuel Costa, att "Axel och jag äro naturligtvis fortfarande ifriga fiskare", låt vara att man inte fått så mycket på sistone.

Resultatfixeringen kan sättas in i vidare sammanhang. Industrialiseringen började så smått göra sig gällande vid mitten av 1800-talet, även om den fick större fart först några decennier senare. Den byggde på mätbara produktioner av allehanda varor. Inte minst järnhanteringen inbjöd till och tvingade fram mätning och vägning. Både stångjärnet och gäddan kunde beskrivas med precision. På samma sätt blev idrottslivet (dit fritidsfisket dåförtiden räknades) alltmer underkastat mätbara prestationer, rekord och tävlingar, framgång och motgång. Den lindrothska kretsens intresse för fiske och dess avkastning kan därför ses som något tidstypiskt, en parallell till affärs- och idrottslivets i siffror preciserade fram- och motgångar.

Den utförligaste fiskekällan utgör Carls almanacksanteckningar 1883-1904. I det utdrag som bevarats ingår uppskattningsvis mellan 1.500 och 2.000 dagsnotiser, kronologiskt ordnade. En stor del av dessa, flera hundra, gäller fiske. Uppgifterna är korthuggna och strikt sakliga utan minsta utsvävningar.

Den första fiskenotisen (16/7 1883) lyder: "Jag metade litet Aborrar på aftonen". Tre dagar senare: "Fiskade obetydligt på e.m."; trots obetydlighet alltså värt omnämnande. Sista fiskenotis (2/12 1904) inföll tre veckor före Carls bortgång. Det gällde två namngivna personer som "anglade idag för 1:st gången. 4 gäddor. Aftonen hemma."; Carl själv tycks inte den gången ha deltagit.

Vid sidan av vanligt metande var alltså slantning (att slanta) den vanligaste metoden. Det gällde då uteslutande gädda. Detta var en metod som knappast förekommer eller ens är känd i dag. Enligt det storslagna bokverket Illustrerad Idrottsbok (del III s 317 ff) är det ett urgammalt fiskesätt. Det bedrivs från båt med en roddare och en fiskare med metspöliknande redskap (slantstång) och betesfisk in natura, som sätts på krok. Fiskaren doppar av och till betet i vattnet, ger det en slingrande rörelse och låter vid napp gäddan dra ut reven samt under några minuter svälja betet innan han "knycker" och halar in. Fördel: lättare undvika vattenvegetation och nå precision i placeringen av bytet. Främsta alternativ var att ro drag eller använda kastspö, något som nu står i särklass.

Förbluffande stora gäddfångster kunde inhöstas, av allt att döma större än under Duvnäs-tiden och nuförtiden. Eller vad sägs om 30 gäddor i januari 1886 och hela 48 i april 1891? Sistnämnda storfångst var tydligen något extra också för Carl och hans fiskefränder. Den firades med särskild middag. Fångster på 10 gäddor kunde fördes med värderingar som "endast". Antalet gånger gäddfångst rapporteras är överväldigande. Man frågar sig osökt

vad alla gäddor användes till och hur utfiskning kunde undvikas.

Carl ger intrycket av att omedelbart efter ankomst till sitt Skägga kasta sig i roddbåt och ge sig ut på fiske. Även vintertid bar det iväg genom möjligheten till isfiske (angeldon eller nät). I februari kunde han fiska i 16 graders kyla. Även negativa resultat meddelas: "9 hugg men ingen gädda". Åtskilliga fiskarter passerar revy vid sidan av de två stora, men sparsamt: simpa (för soppa), lake, sarv, sik, mört, ål, betesfisk. Däremot aldrig laxöring och lax -- de två ädlaste. Siken, nu så vanlig och även den en laxfisk (salmonid), omnämns sällan. Lite synd, kan man i efterhand tycka, att de mindre ädla -- gäddan och aborren -- var så dominerande. Men det bekymrade säkerligen inte Carl det allra minsta. Och frågan är när ädelfisk blev ädel och varför. Den värderingen var nog på Carls tid förbehållen de exklusiva engelska sportfiskare som vid slutet av 1800-talet lyckliggjorde vattendrag i Jämtland men skonade Skägga.

Dottern Maria ger en sidobelysning åt Carls fiskeintresse i ett föredrag 1949. Hon talar om den "ordning" som yttrade sig i att alla åtta barnen föddes med två års mellanrum: "Ja, ordning rådde nog på alla områden i mitt hem, inte minst bland min Pa:s metspön, som låg uppordnade på hyllor i sjöboden alltefter krokarnas grovlek."

Jägaren och hans sällskap

När och hur Carl blev jaktintresserad och utövande jägare berättar inte källmaterialet. De brev som handlar om livet i Duvnäs, främst under 1850-talet, talar inte om jakt. Någon ungdomsjägare har vi näppeligen att räkna med -- till skillnad från sönerna. Kallblodiga fiskar hann etablera sig som bytesdjur långt före däggdjur och fåglar.

Det stora jaktgenombrottet inföll med all sannolikhet genom Skägga-förvärvet märkesåret 1883. Då kom Carl i besittning av egna jaktmarker. Genom arrenden eller andra avtal därutöver kunde hans operationsområde med krut och bössa vidgas betydligt. Man får intrycket att han hade mycket god tillgång på jaktmark utifrån sin Skägga-boning. Därtill kom möjligheten att ansluta sig till externa sällskap med egna marker på andra håll.

Senast 1883 kan man alltså räkna Carl som ivrig jägare. Bror Axel var av samma skrot och korn. Det är från den tiden och ett 20-tal år framåt vi får följa Carl och hans krets med eller utan jaktlycka. Parallellen till fisket är uppenbar; det rör sig i båda fallen om fritida friluftaktiviteter i syfte att jaga, döda och kanske äta upp djur. Hans almanacksanteckningar säger det mesta om resultat och andra basfakta.

Den första jaktnotisen är daterad 12/5 1883. Carl sköt då en morkulla, ett av de fasta vårtecknen. Just morkullan framstår därför som särskilt kärt byte och redan det tvådelade, mycket särpräglade lätet räckte långt. Den sista notisen inföll exakt 21 år senare: "Strålande morgon. Adolf, Arvid & Bengt foro igår middag till Skägga på Morkulla och räff". Carl själv ingick alltså inte i sällskapet och hade bara ett par veckor kvar i livet.

Det är just räv och hare som utgör de populäraste bytesdjuren, en motsvarighet till fiskets gädda och aborre. Man förvånas över den rika tillgången. Visserligen blev resultatet inte sällan magert, någon gång noll. Men normalt fick man något, ibland rikligt. 18/11 debutåret 1883 blev det 15 harar. Rävf sköts, tycks det, stup i kvarten. Den stora frågan var om räven befann sig "inne" eller "ute" (från grytet synpunkt). Men hur hann de reproducera sig med så ivriga jägare i hasorna?

En rad andra bytesdjur passerar revy. Men även de som saknas har sitt intresse. På fågelsidan nämns flera arter utöver stamgästen morkulla: knipa, bläsand, orre, tjäder, berguv, någon gång hök och pilgrimsfalk. Berguven jagades med bössa eller sax. Den tycks

ha varit särskilt viktig. Kanske uppfattades den som en besvärande konkurrent om delar av villebrådet, kanske fanns de i stort antal. En tid höll man sig med tama berguvar. En rad fågelarter nämns inte. Det betyder rimligtvis inte att de skonades. Exempelvis talas inte om så elementära arter som kråka, skata, mås och ejder.

Av däggdjur utöver räv och hare finns förvånande lite rapporterat. Någon enda grävlingnotis förekommer. Om rådjur är det heltyst; de lär inte ha debuterat i trakterna förrän under första världskriget. Älg observeras några gånger men inte i samband med jakt -- man undrar varför. År 1889 räddades en älgko från drunkning i östra viken.

Resultatfixeringen är något mindre än i fråga om fisket. Uppgifter om vikt ingår inte. Art, antal, plats är standard. Vid något tillfälle anges "6 skott". Språkligt intressant är uttrycket "mankera" av franskans manquer = missa/bomma. Carl var alltså ärlig nog att ibland tala om när han och/eller eventuella kumpaner sköt fel --- en parallell till fiskets uppgifter om napp/hugg utan medföljande fisk.

Vanligast var naturligtvis vardagsjakten ensam eller med enstaka följeslagare. Inte sällan vidgades emellertid kretsen, jaktsällskapet var ett faktum. Det kunde från Carls synpunkt antingen agera på hemmaplan eller på andras domäner. Dottern Maria illustrerar i sin värdefulla tillbakablick från 1949 hur det gick till när Carl var värd:

"På sensommaren kom jakten med en helt annan kategori gäster, som kom över lördag-söndag för att jaga, mest på öarna, på andra sidan Lindalssundet. Motorbåtar funnos ej, utan roddbåtar förde tidigt på morgonen över jägarna. Efteråt kom trossen, bestående av M-a, Faster /= Hanna/ och barn samt den mycket viktiga matsäcken. Ofta ställdes färden till en liten, liten stuga på Storön, jaktlottet kallad. -- Dessa färder ihop med jakt, hundar och snälla och glada 'farbröder' blev för barnen strålande minnen."

I november 1898 hade Carl "Jagt-souper för 18 jägare. Vid kaffet sång". Man vågar lugnt påstå att detta varken var första eller sista gången sådant förekom. De sällskap där Carl medverkade saknade inte kända namn från skilda samhällsområden. I december 1884 räknar han upp följande: Hamilton, Björk, Sydow, Silfversparre, Heland, Wallenberg, Scholander, Malmberg, Trolle och tre icke namngivna. Den socio-ekonomiska exklusiviteten är omiskännlig. Man får väl anta att sällskapen visserligen inte var fast organiserade men att ändå ungefär samma personer figurerade i växlande konstellationer.

Forskningen har visat att sådana exklusiva jaktsällskap förekom även på andra håll och då kunde ha fast klubbform. Ett exempel är Kung Orres jaktklubb med bland andra den ledande industrimannen och ASEA-chefen Sigfrid Edström som en av de drivande krafterna. Klubben blev en fristad där toppmän från näringslivet kunde avreagera sig, inte utan allehanda vulgariteter med alkohol i centrum. Förekom sådana även i Carls olika gäng? Troligen inte, eftersom personsammansättningen skiftade till men för inre sammanhållning. Men osvuret är bäst.

Carl föredrog hemmaplan. Det gäller både jakt och annan social samvaro. Men ibland gav han sig iväg till andra marker. Det kunde gälla Baggeby på Lidingö, Tollare, Grinda, Vindö, Sickla och Sparreholm. I oktober 1892 tog Carl tåget till Uppsala för vidare transport till en Ridderbjelke, där stövarjakt och rapphöns väntade. Dock gällde alltså devisen borta bra men hemma bäst.

Carl behöll inte bössorna för sig själv. Successivt matchades sönerna in i den blodiga sysselsättningen. År 1890 sköt 14-årige Adolf på morkulla -- och det är svårt tro att han inte skjutit tidigare. 1894 noteras: "Axel & gossarne tidigt på fogelskytte". Samma år sköt Hjalmar en hare. Senare gick han på jakt med Axel till Lännersta. År 1898 sköt Einar och Robert vid ett tillfälle sju ekorrar. Exempelen visar att alla fyra sönerna senast i nedre tonåren fick chansen att prova på och att de tog den. Hur jaktarvet (liksom det i fiske)

senare yttrade sig, vilka genomslag det haft -- och har -- i senare generationer, hör till frågor som här bara ska ställas.

Idrott, motion, hälsa

År 1902 blev Carl medlem i en organisation med det inte alltför snärtiga namnet Sveriges centralförening för idrottens främjande. Denna pionjärorganisation inom den gryende tävlingsidrotten hade tillkommit 1897, leddes av kronprinsen och hade grosshandlare med rojalistiskt sinnelag som tungt inslag i den digra medlemsmatrikeln. Som medlem förväntades man endast betala årsavgift och ta emot en årsskrift. På det flott tryckta inbjudningscirkuläret har Carl skrivit till: "Medlem sedan förut af alla möjliga idrottsföreningar". Han var därmed en av de alltfler som moraliskt och ekonomiskt stödde den tidiga svenska idrottsrörelsen. (Beträffande Centralföreningen är jag faktiskt i egenskap av styrelseledamot sedan 1980 klubbkamrat med farfarsfar Carl -- men långtifrån samtidigt.)

Carls ungdomstid inföll innan det fanns ett ordnat idrottsliv. Det fysiska prestationstänkandet hade inte kommit loss annat än i det tidigt sportimpregnerade Storbritannien. En liten glimt av tävlingsidrottslig anda kom fram i augusti 1855. Carl berättar då att en person vid namn Berghman gått från viss startpunkt till Duvnäs på 8 minuter. Det betvivlade Carl. Berghman gjorde vid förnyat prov om bedriften. Prestationen celebrerades genom en munter sexa till 02.00 på natten.

På sin långresa 1856-58 blev Carl förmanad hemifrån i flera avseenden. Ett gällde hälsa, motion och ölkonsumtion. Pappa Anders angav tonen: "Du måtte väl ej dricka för mycket öl och porter! Glöm ej att ta dig god motion 1 el. 2 timmar om dagen." Mor Mathilda tog upp samma tema i frågeform: "Gör du några promenader?" Det färgstarkaste uttalandet svarade syster Hanna för, hon visste tydligen mest: "Och sannerligen när ni bultar i er så mycket Engelskt öl, så måste det lägga sig på hullet." Det är alltså tydligt att motionsbegreppet, på allvar lanserat redan under det rationella 1700-talet, slagit rot i den lindrothska familjen vid 1800-talets mitt: öl och onödigt hull skulle undvikas, motion utövas.

Samma värderingar i mindre uttalad form gick igen ett kvartssekel senare, närmare bestämt sommaren 1881. Carl befann sig då i tjeckiska Karlsbad, en av Europas mest kända och anlitade kurorter. Han tyckte visserligen själv att de fem veckorna där innebar mera våld än nöden krävde men respekterade en måttfull hälsostrategi. Förmodligen var han utarbetad, kanske påverkad av firmans tuffa år i samband med kampen för överlevnad 1878/79.

I Karlsbad vankades påstått undergörande brunnsvatten på morgonkvisten. Det portionerades ut i minutiöst uträknade portioner och perioder. Frivillig motion förekom flitigt i form av vandringar, ibland rejält långa och i en vacker natur som uppskattades efter förtjänst. Vikten var viktig! Vid kurstart noterade Carl 81 kilo; tyvärr känner jag inte till hans längd men har en känsla av att den inte var direkt imponerande, vilket indikerar en hel del övervikt. Glädjande nog kunde han till fru Clara rapportera "min mages aftagande". Även exaktare mått på reduktion förekom.

Hemkommen hade Carl att följa hårda läkarbud. Han måste avstå från smultron och andra bär, något som låter märkligt idag men stämmer väl med de många märkliga värderingar och ordinationer medicinhistorien är fylld av fram till våra dagar. Värre var säkerligen förbudet mot brännvinsbordet och mot öl. Rödvin och vatten fick bli den fortsatta dryckesmelodin. Som helhet tycks Carl ha haft god hälsa. Det är ett omdöme

grundat på att motsatsen såvitt bekant inte finns dokumenterad.

När det slutligen kommer till konkreta fysiska aktiviteter för Carls del måste jakten och promenaden sättas i främsta rummet. Att jaga villebråd över stock och sten hade betydande motionsvärde. Men också den lugnare promenaden räknas; den är vad en nutida motionsguru skulle kalla "lågintensiv träning". Till skillnad från jakten kunde den även bedrivas i stan: Humlegården och Kungsträdgården, då kallad "torget", eller utefter andra stråk.

I övrigt är inte mycket att tillägga. Rodde Carl och hans krets själva till fiskeplatser och utflyktsmål gjorde det sitt till. Men liksom i fråga om seglingen är det svårt att få grepp om båtlivet. Skridskoåkning hade han tveklöst på repertoaren liksom den då högfrekventa sparkstöttingen. Gymnastik nämns inte och inte heller hör man talas om en cyklande Carl. Man kan sammanfattningsvis konstatera att vår anfader hade en känsla för kroppsvikt, diet och fysisk aktivitet och att han rörde sig lågintensivt som flitig motionär.

Naturvännen

Att Carl måste betecknas som en naturmänniska är alldeles uppenbart. Samtidigt kan man tala om friluftsentusiasten, som tillbringade stora delar av sin tid utomhus. Till detta bidrog framför allt jakten, fisket och idrotten/motionen. Duvnäs och Skägga gav yttre ramar tillsammans med stadens parker och gator. Men i princip hade inget hindrat Carl från att i stället ha suttit hela dagarna och kvällarna läsande, skrivande, talande, musicerande, kortspelade, ätande och drickande. Visst gjorde han också sådant. Men det förefaller som om friluftslivet i naturen lockade mest, i varje fall när han var på landet -- och där var han mesta möjliga. Inte heller märker man någon större känslighet för vädrets makter. Och mycket tidiga morgnar var självklara för honom mer än för hans närmaste, något han gärna påpekade i förmanande anda. Dotter Maria ger en god karakteristik:

"Liksom djurvän var han också en stor naturälskare och blomstervän. Han skaffade sig under åren ett fint herbarium och ville också hos sina barn väcka intresse för naturen i alla dess former. Så t.ex. gav han oss 1 kr. om vi på Skägga hittade en sällsynt växt, vars fyndplats han ej förut visste om."

Viktigast av naturens alla yttringar var blommorna och andra växter, alltså botaniken. Carl var en avancerad amatörbotanist. Det harmonierar väl med att han redan 1855 blev medlem av Svenska trädgårdsföreningen. Exempel på det bestående intresset kan hämtas både från London och Karlsbad. Till Hanna rapporterade han under sin stora utlandsresa att han besökt Kew Garden i London, förvånat sig över den intensiva vintergrönskan och även hunnit med zoologiska trädgårdar -- med tillägget: "du vet jag har förkärlek för blommor". Intresset var alltså grundlagt i ungdomen. Från Karlsbad ett kvartssekel senare fick Ma Clara veta att han gjort "flera intressanta fynd" av blommor. Botanisten var på alerten även i främmande land.

Carl prisade vacker natur både på resor och framför allt hemmavid. Det skedde kort, sakligt, utan romantiska utsvävningar. Vem vet, kanske dolde sig samtidigt en känslsam naturlyriker bakom sakligheten. Men det satt i så fall långt inne. Att i angenäma former hämta produkter ur naturens skafferier var Carls melodi, skönheten fick han på köpet. Naturlyriken skulle snarare ha kommit från lillasyster Hanna, som inte var främmande för att dikta och spela teater.

Kontinuerligt agerade Carl blomsterodlare, i varje fall från och med Skäggastarten. I maj 1883 satte han smultronplantor från Rosendal (kanske fick han äta smultron två år efter förbudet i samband med Karlsbad-kuren). Han höll kontakt med Bergianska trädgården och sådde i rabatter som kallades barnens. Vårsådd blev årlig ritual. Dessemellan botaniserade han i fria naturen.

Det botaniska intresset kulminerade vid sommarbesök på Öland och Gotland. Hjalmar berättar om detta och engagerade sig liksom övriga familjemedlemmar. Besök i Borgholms-trakten och på skilda gotländska platser tycks ha varit tradition en följd av år. Man får väl förutsätta att Carl här var i sitt esse, utnyttjande tillfället att föra vidare intresse och kunskaper inom botaniken.

Fisket och jakten borgade för att Carl fick nära kontakter med djurriket. Några direkta specialintressen avtecknar sig inte. Men han borde höra till de bästa kännarna av såväl räv/hare som gädda/aborre i sin bit av Sverige. Fåglar figurerar av och till utan att, tycks det, göra Carl till någon mer avancerad ornitolog. Insekter nämns aldrig -- och vem kan begära det?

Förvånande från nutida horisont är det klena intresset för bär och svamp. Visserligen förekom odlade smultron, något Carl själv ägnade sig åt. Men det talas sällan eller aldrig om att vilda bär plockades. Exempelvis borde en tradition av lingonplockning rimligen ha föranlett notiser, gärna med exakta uppgifter om skördens storlek. Inte heller svamp tycks ha lockat. Enda undantag är "champignoner", som både Carl och Clara någon gång emellanåt plockade. Här har aktiviteten runtom i landet ökat på senare tid, säkerligen även på Skägga. Men man bör väl reservera sig för vad det kvinnliga Skägga-folket kan ha inhöstat ute i bärmarkerna.

Hur lyckades Carl i försöken att förmedla naturintresse till sina barn? Frågan leder långt. Ett delsvår vad gäller Hjalmar, näst äldste sonen, utfaller positivt. Humanisten Hjalmar var väl inte mer än "normalt" naturintresserad. Skägga-livet gav utmärkta förutsättningar. Men tre av hans fyra söner läste zoologi vid Uppsala universitet: Carl, Arne och Sten. De två förstnämnda blev professorer i ämnet med insekter respektive fiskar som främsta specialitet. Hade detta skett utan Carl (den äldre) och Skägga med Hjalmar som mellanhand?

Musikalskaren

Ska man utse något intresse nummer ett hos Carl (utanför förvärvsarbete och familjeliv) faller min röst, trots hård konkurrens, på just musiken. Här engagerade han sig på bred front: utövare, organisatör, mecenat, inspiratör. Han gjorde en väl urskiljbar kulturinsats som gynnare av huvudstadens musikkliv. Att själv musicera och att lyssna på musik är inget originellt. Men Carl (upp)fann en nisch som få eller ingen annan opererade på. Att närmare beskriva den mot bakgrund av musikengagemanget i allmänhet blir huvuduppgiften.

Carls musikintresse kom rimligen tidigt och hemifrån. Ett uttalande i brev från pappa Anders (1850-talet) till sonen i London kan i all enkelhet ses som en bekännelse till värdet av eget musikkunnande: Här manas till övning på piano med tillägget: "Det ångrar du aldrig -- det är bra roligt att kunna"; man undrar vad Anders själv och mamma Mathilda kunde i den vägen. Samtidigt framgick att Carl i London avböjde att spela piano i något familjesammanhang dit han var bjuden; han hänvisade till oträning. Det tyder på att han varit tränad, med andra ord pianokunnig. I annat sammanhang som ung (1859) uppgav han sig knäppa på gitarr och violin. Att Carl även sysslade med organiserad sång framgår av

medlemskap i en kör vid namn Pumpnicklarna.

Carls två syskon var avgjort aktiva inom musiken. Axel engagerade sig i ungdomen för körsång. Skrev entusiastiskt om detta till Carl, som uppmanades ansluta sig. Det framgår att Axel tog sånglektioner med kända auktoriteter som lärare. Han sjöng även till syster Hannas ackompanjemang på piano. Därmed är hela syskontrion fångad som aktiva amatörmusiker. Sannolikt var Hanna den mest avancerade och kontinuerligt aktiva. Hon höll ihop hemmaspelandet liksom teater och diktning. Exempelvis ackompanjerade hon Hjalmars fiolspel. Hon dirigerade hemmamusik från pianot, exempelvis på Clara-dagen. Då kunde Haydns barnsymfoni stå på programmet eller Mozarts gavott, inövad av en musikprofessor Book (som samtidigt var Carls fiskekompis).

Clara, däremot, lär inte ha varit musikalisk, något dottern Maria uttryckligen meddelat i efterhand. Hon följde ofta med Carl på konserter och opera. Men det skedde mest för sällskaps skull. Hur det förhöll sig med barnen är inte lätt att precisera. Klart står att de två äldsta sönerna var inne på musik. Ett bevis: I december 1893 noterar Carl: "ensam hemma åhörde Haydns trio av Adolf, Hjalmar och Johan Upmark". Ibland gick familjen på konsert och opera. Hjalmar tränade mycket flitigt på fiol, något som framgår av hans pojkdagbok från 1890-talets början. Adolf har satts i samband med valthorn. Vad övriga syskon gjorde i musikkväg får här lämnas åt sitt öde. Att vi har att göra med en rejält musikengagerad familj är uppenbart.

Viktigt för Carl var medlemskapet i Mazerska kvartettsällskapet, där tidigare den över allt annat beundrade chefen Nils Magnus Höglund spelat flöjt och andra fiol. Det utgick från ett löst sammanhållet musiksällskap som grosshandlaren och donatorn Johan M. Mazer grundade 1823, driven av ett personligt intresse för kammarmusik och erfarenheter från en fransk klosterschola. Det egentliga Mazerska kvartettsällskapet grundades 1849. Medlemskap fordrade inval (slutet sällskap). Mest ingick amatörmusiker men även en del yrkesditen. På 1860-talet hade det allmänt respekterade sällskapet ett 30-tal medlemmar, successivt blev det långt fler. Det stadgeenliga ändamålet var "att genom utförande av kammarmusik, företrädesvis violinkvartetter, upprätthålla och befrämja hågen för denna del av tonkonsten."

Vad medlemskapet i detta musiksällskap medförde för Carls del är inte lätt att säga. De trista, om varandra starkt påminnande jubileumsskrifterna säger inte mycket. Man får väl anta att han som de flesta lyssnade och umgicks med likasinnade. Det är troligt att proffsen i huvudsak skötte spelandet, som kunde omfatta tre kvartetter per soaré. Kanske medverkade ibland även valda delar av amatöreliten. Det är ovisst om Carl hörde dit.

År 1875 blev Carl invald i Musikaliska akademien. Det kan naturligtvis inte ses som annat än ett stort erkännande för betydande förtjänster inom musiken. För akademien gjorde han organisatoriska insatser som låg i linje med hans affärsverksamhet, dvs ekonomihantering. Han var revisor och ledamot av förvaltningsutskottet. Därmed befann han sig i centrum. Den specialintresserade har möjligheten att eftersöka och studera protokollen, ett av många exempel på fortsatta forskningsmöjligheter.

Varför blev Carl invald i Musikaliska akademien? Mitt svar leder över till den originella delen av hans musikengagemang. Ty hans eget och familjens musicerande i all ära, det kunde ju inte räcka långt, inte heller engagemang i kvartettsällskapet, Pumpnicklarna och kanske andra sådana sammanhang. Det betydelsefulla låg i hans verksamhet som frivillig och ideell organisatör av musikaliska aftnar (soaréer) i det egna hemmet. Hur originell Carl var som hemmamusikvärd är svårt att avgöra. Men det kan inte ha funnits utrymme för många sådana. Kanske var han ensam i sitt slag. Jag har inte sett tecken på att han själv inbjudits och deltagit i något liknande.

En rimlig hypotes är att Carl hämtade inspiration till dessa soaréer från Mazerska sällskapet och att till stor del samma personer uppträdde både där och i det lindrothska

hemmet. Sällskapet svarade för en formell verksamhet med stadgar i ryggen, Carl kompletterade med mer informella sammankomster och honom själv som den välvilligt mysande värden. I vilken utsträckning det vankades mat och dryck hos Mazerska är oklart. Alldeles klart är att så skedde hos Carl. Och att han skulle annat än rundhänt bjuda alla de närvarande faller på sin egen orimlighet; hans generositet kände inga gränser i sådana sociala sammanhang.

Carl nämner i sina almanacksanteckningar vissa basfakta om sina musikaliska soaréer. Den 30 mars 1887 anges "Souper hemma för 50 personer". Tor Aulin och Emil Sjögren spelade konsert av Wienawski, reverie av Schumann och ett stycke av Sjögren. Dessa två proffsmusiker figurerade vid flera tillfällen och får väl räknas som uppträdande stamgäster. Den 5 maj 1888 bjöds på middag med gluntsång. Två exempel från 1889 kompletterar bilden: 12/2: Kvartettmusik Beethoven, af Foroni, Schumann med 32 personer närvarande. 16/3: Supé 65 personer, Aulin och Sjögren spelade, Scholander sång och gitarr.

Trion Aulin, Sjögren och Scholander är intressant. De utgör, liksom säkerligen många andra, en bro över till Mazerska. Samtidigt finns det anledning att framhålla deras ledande ställning i svenskt musikliv. Det var med andra ord inga musikaliska duvungar Carl fick se som sina gäster. Aulin (1866-1914) var violinist och tonsättare. Han dämpade sitt eget skapande till förmån för huvuduppgiften att gynna musikintresset i landet. Till tongivande insatser hörde initiativet till Konsertföreningen i Stockholm och rollen som kapellmästare vid Dramaten. Denna hans inriktning stämde väl med Carls egen verksamhet som musikpropagandist.

Emil Sjögrens (1853-1918) huvudinstrument var piano. Med organistexamen som bas och känd för originellt orgelspel blev han fulltidsmusiker från 1883 efter tidigare tvekan och anställning i musikaffär. Successivt byggde han upp en väldig produktion och blev en av de främsta kompositörerna inom svensk kammarmusik (däremot inte orkesterverk). Han var en psykiskt instabil individualist, högt beundrad och stilbildande i sin samtid.

Närmast Carl stod Sven Scholander (1860-1936). De samverkade inte bara kring musiken. Scholander figurerar även som flitig Skägga-besökare och delade Carls intresse för jakt/fiske. Han var en omvitnat populär lekfarbror tillsammans med barnen. Till musikhistorien har han gått som sångare till eget ackompanjemang med gitarr eller luta. På reportoaren stod framför allt Bellman men även franska visor. Hans röst har betecknats som "obetydlig". Men den kompensades mer än väl av "en utomordentlig inlevelse och mästerlig behandling av lutan" (Svenska män och kvinnor, 1949). Att Carl och hans soaréer inte omnämns i Scholanders memoarer (1933) kan nog tillskrivas dessas notoriska inriktning på kejsare och andra högdjur.

Denna trio kompletterade varandra påfallande väl. Det går igen redan i fråga om instrumenteringen (fiol, piano, gitarr/luta/sång). Påfallande är också ålderskillnaden i förhållande till Carl. De tre var 2-3 decennier yngre. Han kunde följa deras utveckling från unga år. De kunde visa sin förmåga under soaréerna. I vilken utsträckning han även agerade mecenat är svårt att ange. Men allt tyder på att han emellanåt och vid behov gav dem och andra ett materiellt handtag, inte bara allmän uppmuntran.

En fjärde framstående musiker med ännu närmare anknytning till Carl heter Adolf Fredrik Lindroth (1824-1895). Han ingick i släkten som sonson till Anders Lindroths (åldermannen vid järnvägen) syster Annica; fadern Eric L var något så svåruttalat som lärftskramhandlare. Denne Adolf Fredrik blev bland annat förste violinist i hovkapellet 1852-69, lärare vid konservatoriet några år och invald i Musikaliska akademien något decennium före Carl. Han var även med i Mazerska kvartettsällskapet och gjorde egna kompositioner. Alltså ett brett musikaliskt engagemang. Att han deltog i Carls soaréer vågar man ta för givet. Det måste vara honom Hjalmar syftar på när han i sin pojkdagbok från tidigt 1890-tal flera gånger omnämner besök av "farbror Lindroth".

Maria ger i sina minnen en levande inifrånskildring av pappans "stora musiktillställningar", som huvudsakligen ägde rum vintertid. Här bekräftas och kompletteras vad som kommit fram ovan:

"Då var Faster /Hanna/ till stor hjälp; hon och M-a voro för det mesta de enda damerna. Då hyrdes stolar och då plockades notställen ner från vinden och vaktmästare skötte serveringen. Några större middagar kan jag just ej minnas, bara väldiga supéer, med eller utan musik, beroende på kategorien gäster. Musiken, mest kammarmusik, gjordes i matsalen. Den var stor med tre fönster åt Norrlandsgatan och med skurgolv." ... "Till musikaftnarna bjöd P-a medlemmar av hovkapellet och från musikaliska akademien, gärna unga män för att få dem kända; Sven Scholander, lutsångaren, hade väl några av sina första framträdanden i mitt hem, och han roade alla med sin livliga och dramatiska konst. Mot oss barn var han särskilt vänlig och gav en liten underhållning separat, innan vi måste gå och lägga oss. Så gjorde också den kände danske violoncellisten Franz Neruda, som många gånger var med på musik hemma."

Läste Carl böcker?

Rubrikens insinuanta fråga vill leda över berättelsen från musiken till kulturlivet i övrigt. Att Carls intresse och engagemang i fråga om musik var både brett och djupt har visats så övertygande man kan begära. Men hur var det med andra kulturområden? Det gäller exempelvis konst, teater och litteratur. Även kortspelandet kan föras hit, låt vara att det kanske inte hör till avdelningen "finkultur". Med sina olika varianter vimlar det av referenser till kortspel i genomgångna dagböcker och brev. De framstår som ett både populärt och respektabelt inslag i tidens borgerliga livsstil.

Konsten lyser med sin frånvaro i Carls liv. Inte ens hans otaliga dagboksnotiser tyder på egen konstnärlig verksamhet, vare sig som utövare eller konsument. Inte heller hans omgivning förknippar honom med färg och penslar. Det kan inte gärna vara så att han och andra i detalj bokför varje insats inom fiske och jakt, även misslyckanden, medan resultat av konstnärlig verksamhet konsekvent förtigs. Med sin starka resultatfixering skulle han rimligtvis ha talat om att en tavla kommit halvvägs till fullbordan -- för att inte tala om stolt rapport när den blivit färdig. Även konstutställningar, besökande konstnärer och liknande lyser med sin frånvaro.

En konstnär som borde ha stått Carl nära var Bruno Liljefors (1860-1939), landets främsta djur- och naturmålare. Hos hans produktioner rådde darwinismens grymma sanningar samtidigt som en benhård realism satt i högsätet. Denna inriktning bör ha passat Carl som hand i handske. Den fiskande, jagande och naturälskande grosshandlaren kan inte annat än ha uppskattat Liljefors, kanske också ha haft en eller annan av hans tavlor i sitt hem. Associationerna till Liljefors är inte bara konstruerade. Hjalmar berättar i sin pojkdagbok att han tillsammans med pappa och storebror Adolf den 3 april 1892 bevittnade en Liljefors-utställning. Hjalmar tyckte det var roligt och bedömde konstnären positivt, "ehuru hans framställning af fåglar som hastigt flaxade m. vingarne var tämligen misslyckad, men för öfrigt var det utmärkt". Förhoppningsvis delade sällskapet de uppskattande orden från den inte mycket mer än 14-åriga ynglingen, vars konstintresse höll i sig framöver.

Nu är det nog omöjligt att i efterhand spåra den konst Carl och hans familj omgav sig med hemmavid. Att sakna sådant skulle ju ha svurit mot all borgerlig konvens. Inte oväntat lär Liljefors åtminstone tidvis ha hängt på Carls och Claras väggar. En titt i bouppteckningen

från 1905 visar bara att det fanns både akvareller och oljemålningar i flera av våningens rum. Tre uppstoppade fåglar och ett älghuvud ska väl inte räknas som konst och understryker Carls naturintresse.

Hur det förhöll sig med konstintresset hos övriga familjemedlemmar är svårt att ange. Hjalmar målade i pojkkåren på porslin. Det talas om emaljmalning, målning av kannor, vaser och en eller annan kakelugn. Säkerligen förekom liknande aktivitet i övriga syskonkretsen. Det skulle inte förvåna om den mångkunniga och påhittiga faster Hanna emellanåt umgicks med penseln. Men sammantaget kan man så långt inte tala om någon konstnärssläkt. Helt annorlunda var det med musiken.

Carls förhållande till teatern tycks ha varit konventionellt. Han intresserade sig redan i unga år. Det framgår av ett brev till medarbetaren Manuel Costa 1860. Han säger sig där inte ha hunnit besöka teater mycket, fastän det var "ett kärt tidsfördrif". Gissningsvis höll intresset i sig. Men en form av teater omgav sig Carl stadigvarande med. Så långt man kan utläsa av befintliga notiser agerade Carl inte annat än publik. För agerandet svarade hans närmaste. Drivande kraft var Hanna, som till sitt förfogande hade de sex brorsbarnen. Dessa aktörer, eventuellt kompletterade av hembiträden och andra gästspelare, svarade för en hemteater som framför allt tog sikte på Carls födelsedag och Claras namnsdag. Båda bemärkelsedagarna inträffade på sommaren (31/7 respektive 12/8), vilket underlättade repetitionsarbetet.

Ett exempel kan hämtas från Clara-dagen 1891. Hjalmar anförtror sin dagbok att man tränat och att även en konsert ingick. Halv åtta på kvällen började "den stora föreställningen" med de fyra äldsta syskonen och Hanna, alla utklädda med mustascher, svärtat hår och vaxnäsor. Hjalmar själv spelade professor Nathan med boll- och kortkonster, andra gav sina bidrag. Att klä ut sig till turkar var tydligen populärt, något som nu skulle ha framkallat ramaskrin i den antirasistiska korrekthetens namn.

Men intresset för att klä ut sig och spela teater hemmavid var långt äldre. Både Ma Clara och bror Axel meddelar 1857 den "landsflyktige" Carl att teater var på gång. Det gäller september, vilket visar att skådespeleri inte bara var aktuellt vid sommarens bemärkelsedagar. Nu var det Duvnäsfolket med eventuell förstärkning som agerade. Teater var alltså tidigt populärt och fortsatte att så vara långt fram i tiden.

Även diktläsning, musik och dans kunde ingå i dessa huvudsakligen teatraliska föreställningar. Följande fyrradning framfördes så sent att även Maria, född 1882, kom ihåg tillfället; själv var hon utstyrd till sångerska med artistnamnet Limpa Catalani och sjöng "Morgonsolen redan strålar". Dikten fungerade som prolog och löd:

Den stora dag som Clara-dag vi kalla
Har åter randats och snart åter fyllt sitt lopp
Men innan dess vi hit artister alla
Från när och fjärran skyndat opp

Maria berättar även om en dråplig, improviserad föreställning där Clara för en gångs skull har huvudrollen. Den illustrerar samtidigt den grasserande lusten att klä ut sig. Hon karakteriseras av Maria som en blyg person men i denna roll är hon motsatsen. Hon fick en gång på Skägga infallet att klä ut sig för att se hur barnen uppförde sig inför en främmande människa. Provet utföll väl vad barnen beträffar, i det att de hälsade artigt. Clara hade nu fått blodad tand och ville även lura Carl, som väntades från staden. Han kom med snabba steg från båten och en välsmakande snaps i tankarna. Här fortsätter Maria ordagant: "Just då kommer M-a nigande och litet gnällande och med långa omständliga förklaringar, innan hon framför sitt ärende att be om hjälp. 'Till saken, till saken'sa P-a otåligt. 'Den där herrn', visande på skogvaktaren, 'sa att Grosshandlaren ä så snäll, så jag kunde vända mig

till Grosshandlaren'. -- 'Det va en evig lögn, jag har aldrig sett käringen förr', röt han. Här brast M-a ut i ett ohejdat skratt så tårarna trillade, medan hon förklarade att hon behövde litet hjälp, emedan hon och hennes dotter skulle börja en liten affär. Ju mer M-a skrattade ju mer förtvivlad trodde förstås P-a att hon var och blev allt otåligare av att bli hindrad från smörgåsbordet."

Det teatraliska kunde få ett starkt inslag av rent bus med bismak av elakhet. Detta stämmer i varje fall med vad Hjalmar berättar om vad nästan 50-åriga, ogifta moster Emma fick utstå på sin namnsdag. Maria klädde ut sig till en gumma som bjöd på smultron. En annan hade klätt ut sig till herre med långt skägg föreställande Emmas fästman, som för övrigt just hört av sig genom ett uppdiktat brev. Ma Clara anlände senare, föreställande en fransk officer. På kvällen lades kardborrar i mosterns säng, det bäddades säck och såväl skjorta som nattmössa tråcklades ihop.

Hur var det då med bokläsningen, med det litterära intresset hos Carl? På den punkten finns inte mycket att anföra. Enstaka gånger framgår att han läst tidningar. Man får väl ta för givet att han kontinuerligt höll sig med och tog del av minst en av Stockholms på denna tid många dagstidningar. Det mest intensiva läsandet hade nog att göra med språkstudier, framför allt portugisiska. Här kom man långt med mindre trycksaker, exempelvis *Jornal do Commercio de Porto*, som Carl tidvis prenumererade på. Till detta kommer självfallet all affärskorrespondens.

När det gäller skönlitteratur finns inga notiser som påvisar intresse från Carls sida. Man får aldrig besked om att han påbörjat, avslutat eller är inne i någon bok, än mindre att han tagit intryck av litteratur i någon riktning. Den enda rimliga slutsatsen är att Carl helt enkelt saknade intresse -- eller kanske snarare tid. Hans många engagemang av annat slag gör det förståeligt att ett och annat måste väljas bort. Det gick ut över den tidsödande bokkonsumtionen.

Kortspel av olika slag var däremot en fast ingrediens i Carls tillvaro. Det är, som så mycket annat i hans liv, en social sysselsättning som förutsätter samvaro med andra (undantag *patience*, som hade en undanskymd plats -- eller ingen alls). De meddelanden om livet hemmavid som sänds till Axel och Carl på deras resor under 1850-talet visar påtagligt intresse för kortspel. Det talas om att "ta en liten preference" och "lilla Prissen". Man tog även "whistkolor" eller "jollrade vi en liten vira". Här uppträder samma kärvånliga smeknamn som känns igen från fiskets "sköna aborrar"; kärt barn har många namn.

Carls intresse för kortspel höll i sig. Det var ett stående inslag under hans lata veckor i Karlsbad 1881 och fortsatte de drygt 20 Skägga-åren. I november 1883 noterar han att jakten varit fin följd av "samma trefliga vira som qvällen förut". Det låter mera som regel än undantag. Någon gång spelades på mer än ett bord, vilket tyder på större sällskap. Kortlekens lockelse framgår även av att spel på skärgårdsbåten förekom.

Resultat från kortspelandet får man sällan eller aldrig reda på. Vare sig man spelade om pengar eller bara äran hade det ju varit möjligt att tala om vinnare och förlorare. Något snuddar man dock vid både det ena och det andra. 1857 skriver mamma Mathilda till Carl om att Tante Charlotte förlorat betydligt i preference, "så att det varit fråga att skriva en sådan der revers...". Det sannolika är emellertid att man satsade måttligt, om det nu över huvud taget var pengar inblandade. Storvinster och svidande förluster borde rimligen ha kommenterats.

Vilken typ av kortspel var populärast? Svaret är givet: vira. Detta var en svensk spelvariant med rötter i Vira bruk och start från 1810-talet. Även det engelska spelet whist förekom i Carls krets av kortoxar, så också dess fortsättning i *préférence*. Ibland tog man till "kille" (av *harlekin*) och *vingt-et-un* (21). Märkligaste namn är annars det spel Hjalmar talar om i sin pojkdagbok: *Dundrapart*. Det utgår från Napoleon Bonapartes namn, användes av figuren Löpar-Nisse i F.A. Dahlgrens välkända pjäs *Värmlänningarna* och tycks i första hand ha varit

ett spel för barn och ungdom. Det saknades som synes inte möjligheter till variation i den spelsugna kretsen kring Carl.

Samhälle, politik, religion

Steget mellan kortspelaren och samhällsmedborgaren är långt. Det speglar skillnaden mellan privat och offentligt. Carls främsta samhällsinsats inföll naturligtvis inom näringslivet, närmare bestämt genom järnhanteringen och den firma där han var både delägare och främste ledare. Han arbetade i Nils Magnus Höglunds firma under hela sitt vuxna liv, ett halvsekel. Så stort samhälleligt förtroende hade firman -- och därmed han själv -- att ledande krafter slöt upp för att hindra en i och för sig rimlig konkurs under den allmänna kristiden i slutet av 1870-talet. Det skvallrar om en stark position.

Därutöver ligger det närmast till hands att peka på musikengagemanget. Det låg på en annan och högre nivå än övriga fritidsintressen. Musiken är en viktig del av kulturlivet, som i sin tur berikar samhället på bred front. Genom att bidra till Musikaliska akademins skötsel men framför allt genom att personligen stå för ett aktivt musicerande i hemmiljö och stöd till blivande professionella musiker spelade Carl en roll i huvudstadens musikliv som inte ska underskattas.

År 1867 blev han tredje suppleant i riksbanksfullmäktige, 1868 förste dito för att året därefter ha avancerat till ordinarie, en position han behöll till 1878. Ett annat offentligt uppdrag utgjordes av ledamotskapet från 1875 i en social institution vid namn Direktionen över allmänna barnhusinrättningen. Han blev 1877 hedersledamot i Sjömannaföreningen i Stockholm. Denna förening bör ha stämt väl överens med Carls filantropiska läggning genom att bistå före detta sjömän och tillse att svenskt sjöfolk blev kvar på svenska handelsfartyg. Vid samma tid nådde han 7:e och 8:e graden i Neptuniorden. Det kan noteras att båda de sistnämnda organisationerna har vatten som gemensam nämnare, något som går väl ihop med Carls engagemang som redare och båtmänniska i största allmänhet. En dragning till ordenslivet avslöjas också genom att Carl 1883 blev vice guvernör i Sällskapet P.B. (Par Bricole). Sjömannaföreningen och de två ordenssällskapen hör visserligen inte till den offentliga sektorn, strängt bedömt, men visar ändå på en form av samhällsengagemang. Ett mer tungviktigt erkännande ligger väl då i att han 1872 blev riddare av Kungl. Nordstjerne-Orden.

Den senare delen av 1800-talet såg en rad politikerstyrda samhällsförändringar ta plats. Viktigt för industri och handel var de liberaliseringar som genomfördes från århundradets mitt. Tullar slopades. År 1849 upphävdes den engelska navigationsakten, vilket gynnade svensk handel och sjöfart. År 1856 upphävdes exportförbudet på tackjärn. Näringsfriheten utvidgades, något som även kom kvinnorna till del. Med representationsreformen 1866 gick den gamla ständsriksdagen i graven. Medborgarnas politiska vilja skulle fortsättningsvis kanaliseras via partier, inte via adel, präster, borgare och bönder. Och när Carl lämnade jordelivet var den allmänna rösträtten nästa stora politiska reform som höll på att genomföras (för kvinnor dock först 1921).

Stora politiska frågor, inte minst med bäring på handel och sjöfart, stod alltså på agendan under Carls tid. Engagerade han sig i politiken? Svaret är enkelt. Det finns inga tecken på sådant engagemang. Han tycks inte ha medverkat i politiska partier eller församlingar. När man summerar alla andra intressen och engagemang han hade är det lätt att förstå varför. Han satte en gräns mellan arbete/samhällsinsatser och privata intressen. De senare skulle ofrånkomligen ha äventyrats, om han låtit sig dras in i de politiska virvlarna.

När det gäller religionen finns inte mycket mer att säga. Det är tydligt att Carl och hans familj inte sällan gick i kyrkan. I första hand Jacobs, där man enligt tidens kutym hade egen bänk. På julafton färdades man med täckvagn till de närmastes gravar, som pryddes med hemmagjorda kransar. På juldagen kunde det bli kyrkobesök och någon av Wallins predikningar läst av Clara. På nyårsafton förekom bön och en psalm, åter med Clara som exekutör. Detta var i varje fall tidvis den tradition som följdes.

Från Karlsbad skriver Carl till Clara i sorg över äldste sonen Mannes (Magnus, 1874-1880) tidiga bortgång. Det sker i samband med Mannes födelsedag. Tankarna går i religionens tecken: "Jag hoppas nog till Gud att vi skola få glädje af våra andra barn, fastän jag nu ej kan se att det kan blifva på det sättet som jag tänkte med vår lilla Manne, men Guds vägar äro många och outrannsakliga och Han sörjer för allt om vi blott trösta uppå honom." Samma förtröstan på högre makter går igen i slutorden till 1894 års almanacka: "GUDI VARE TACK OCH LOF!"

De sista åren finns fler notiser med religiös innebörd än tidigare. Carl talar om "kort predikan på morgonen", att han går med Clara och flickorna till nattvard i Jacobs kyrka, åhör predikan med Clara och tre barn i Värmdö kyrka, bevistar skolgudstjänst med Clara och Maria, går till kyrkogården och alla gravarna och (tre veckor före sin bortgång) tar nattvarden i kyrkan med Clara.

Att närmare precisera Carls inställning till religion, kristen tro och kyrka, är inte möjligt utifrån dessa sporadiska nedslag. Men tveklöst hade han (i varje fall tidvis) en personlig tro. Lika klart var han en återkommande kyrkobesökare. Han inordnade sig med hustru och barn i den högre borgerlighetens vanekristna mönster och följde många ritualer. Annat var inte att vänta.

Familjefadern och sällskapsbrodern

Att kalla Carl "social" är ett grovt understatement. Det gäller i varje fall om man med social menar förkärlek för och förmåga till intensivt umgänge med sina medmänniskor. Det är omvitnat att Carl älskade att omge sig med sådana, det må gälla familjen, släkten eller den breda bekantskapskretsen var för sig eller i kombinationer. Carl framstår inte som den ensamma vandraren på långa turer i skog och mark, inte som ensamseglaren eller som läsaren isolerad i sin favoritfåtölj. Han föredrog att umgås med folk. Bjudningarna avlöste varandra. Och helst skulle Carl vara värden.

En stor social tillgång hade Carl i sin familj. Utöver Clara och de åtta barnen får man räkna in bror Axel, syster Hanna, föräldrar och den höglundska släkten. Med just "höglundarna" umgicks han och hans lindrötter mycket flitigt. De två familjerna framstår som näst intill sammanvuxna. De kunde umgås både i Stockholm, den självklara geografiska basen, och på landet där de utgjorde länkar i vad man kallade "Dufnäs-kedjan". Exempel på personliga band är Hannas flitiga umgänge med "flickorna Höglund" (Claras betydligt äldre systrar Mina och Emma). Kanske gjorde Nils Magnus alltför tidiga död, att man tydde sig än tätare till varandra med änkefru Fredrika och hennes bror Anders som portalfigurer i den äldre generationen. Och nog kan man säga att Carl åtminstone sina sista 20 år blev given och inte nödbedd ålderman i det höglundsk-lindrothska släktkomplexet.

Bemärkelsedagarna var, som sagt, givna höjdpunkter i det sociala livet. Viktigast var Carls födelsedag (31/7) men Claradagen (12/8) passerade förvisso inte heller obemärkt förbi. Ett par exempel: 1884 firade 30 personer Carls-dagen med kvartettsång. En Carls-dag med sång och ett 55-tal närvarande framstår som en rutinsak. Kanske bröllopsdagen ändå var

den förnämsta. Den 7 januari 1891 hölls 20 års bröllopsdag med släkt och vänner närvarande. Samma dag 1896 inföll silverbröllop, vilket föranledde "souper" (Carls vanliga stavning) för 100 personer varav drygt 60 kom. Tre år senare hölls supé med bal för 90 personer (30 fler var bjudna).

Ett par specifika grupper blev föremål för Carls aldrig sinande omsorger. Den ena var gårdsfolket. Det kunde exempelvis yttra sig i att Carl, den välvillige patriarken, bjöd både grannbönder och gårdens folk på middag; man förvånar sig bara över att antalet vid ett tillfälle stannade vid futtiga dussin. Omsorgen om tjänstefolket anas för övrigt även i en tidningsuppgift i samband med Carls död, där det framgår att han sörjdes av många, "däribland trogna tjänare". Den gränslösa sorgen efter familjens tre tjänarinnor som omkom i en segelolycka 1897 pekar i samma riktning.

Den andra gruppen hämtades från Östersjön. Närmare bestämt kunde Carl inte avhålla sig från att invitera sjöofficerare på båtar som låg för ankar i närheten av Skägga. Han kontaktade officerare på logementsfartyget Eugenia. Det förekom även att franska och spanska eskadrar på Trälhavet blev begärliga byten för hembjudning och umgänge. Det är uppenbart att gästfriheten var utan gräns -- men vad tyckte Clara och övrig marktjänst om denna värdshusverksamhet? Pengar fanns nog, men även annat måste finnas.

Intressant är slutligen iakttagelsen att Carl och Clara var, som skarpsynta Maria noterat, "ovanligt samspelta". De skapade ett lyckligt hem. Carl dominerade utåt, Clara inåt. Tonen dem emellan var av samma kärvännliga slag som Nils Magnus och Fredrika tidigare visat prov på. I ett brev till Clara 1899, skrivet ombord på skeppet Oihonna utanför St Petersburg, börjar Carl med "Min Kära Pärla". Slutet är mer expressivt: "Din slaf som är lycklig öfver den boja han bär."

VI. HJALMAR AXEL LINDROTH (6/2 1878--11/9 1947)

En lättfångad figur

Det är mycket lättare att nu i efterhand fånga in farfar/morfar Hjalmar än hans far Carl. Saken är naturlig. De flesta av oss ursprungligen 20 kusiner/barnbarn har levt samtidigt med Hjalmar, de äldsta i åtskilliga år. Däremot har inte någon enda av våra föräldrar levt samtidigt med Carl, som avled 1904; närmast kom Carl junior född året därpå. Vi är alltså många som har personliga minnesbilder av Hjalmar, medan Carl är långt mer oåtkomlig. Några av mina minnen har nämnts inledningsvis. Någon "intervjuundersökning" för att spåra och redovisa andras minnen har däremot inte gjorts.

Den största fördelen när det gäller en Hjalmar-berättelse ligger ändå i det skriftliga källmaterialet. Ingen i de äldre generationerna kommer i närheten av den dokumentation som belyser Hjalmar. Inte heller hans syskon är tillnärmelsevis lika grundligt dokumenterade. Det hänger ihop med hans profession som akademiker. Inom den sektorn, och kanske i synnerhet bland humanister, är skrivandet det centrala. Skrivklåda grasserar, motsatsen är sällsynt. Det må gälla tryckta vetenskapliga och populära skrifter eller privatbrev. Dessutom är den akademiska karriären full av dokumenterade möten mellan individen och staten (universiteten): man behöver bara nämna procedurerna kring disputationer och diverse utnämningar.

Man kan utifrån detta läge i detalj kartlägga Hjalmars verksamhet som forskare och

akademisk lärare, alltså hans huvudsakliga profession. Både hans egna skrifter och det stora brevmaterialet handlar övervägande om den. Vilka ämnen/områden har han forskat om, när/var/hur publicerades studierna, vilka resultat kom han fram till, vilket blev bemötandet. Detta kunde ha blivit en egen skrift inom disciplinen vetenskapshistoria. Men är det så vi vill lära känna Hjalmar?

Svaret blir väl att en allmän karakteristik och exemplifiering av hans vetenskapliga insatser är tillräcklig, inte mer. I nära anslutning kommer hans karriärväg, hans offentliga liv från läroverk i Stockholm till högskola i Göteborg. Viktigast är personen, individuella särdrag och personliga åsikter. Det finns, tack och lov, mycket att säga också om detta. Inte minst råkar en dagbok och en lång brevsvit finnas bevarade, som gör det möjligt att följa honom tätt i spåren från 12 års ålder och fram till äktenskapet med Hilda Cecilia Christina (Stina) Hildebrand 1904. Även kring henne finns lite dokumentation som ska utnyttjas för att i någon mån motväga fokuseringen på tre gubbar.

Hjalmars uppväxtmiljö är till stor del beskriven genom Carl-kapitlet. I synnerhet får man den vägen en uppfattning om livet på Skägga, som började då Hjalmar var fem år. Man kan därmed säga att han så gott som föddes med denna plats som viktig del i tillvaron och motpol till stadslivet. Några basala inslag i hans hemförhållanden avtecknar sig tydligt: en materiellt välbeställd grosshandlarfamilj, harmoni och stabilitet, bred och livlig social samvaro, många intressen.

Hjalmars position i syskonskaran hade sin betydelse. Efter de två första barnens tidiga död (senast Magnus 1880) var Hjalmar näst äldst. Som två år äldre storebror kom Adolf att betyda mycket. I sin pojkdagbok från 1890-talets början talar Hjalmar oupphörligt om hur "Adolf och jag" gjorde det ena eller andra. Uppenbarligen delade de nästan fullständigt intressen. Det förefaller som om samsjan var god. Längre ned på åldersstegen möter systrarna Ingrid och Maria. De blev inte på samma sätt naturliga lekkamrater. Detsamma gäller "smågossarna", dvs Einar och Robert. Därmed understryks att Adolf och Hjalmar i pojkkåren kände sig hänvisade till varandra. Till professionen kom de senare att skilja sig så mycket mer.

Pojkkårens natur och kultur

Både Adolf och Hjalmar gick i Beskowska skolan, en socialt exklusiv privat läroanstalt som fick statsanslag 1890. Sedermera Gustaf V och hans bröder har gått där. Skolan hade grundats 1867. Föreståndaren, tillika delägaren, Ludvig Lindroth var en av tidens ledande pedagoger som ivrigt deltog i den evigt pågående skoldebatten. Han var dessutom framstående kännare av de klassiska språken, huvudlärare i latin och grekiska. Hjalmar hade honom som klassföreståndare och blev utan tvivel starkt påverkad. Släktskap föreligger inte.

Att Hjalmar tog skolarbetet på största allvar är snarast ett understatement. Han förefaller optimalt koncentrerad på läxorna och förkovrade sig därutöver. Ett exempel gäller franskan, där han tog extralektioner; ofta omnämns besök av "fransyskan" eller "Madame". Latinska glosor pluggades samvetsgrant och utan beklagande. Den 16 september 1891 hade han sin första lektion i klassisk grekiska. Våren 1896 avlade han mogenhetsexamen med lysande betyg (den intresserade kan möjligen spåra upp dokumentet).

Märkligast är de många hänvisningarna till stenografi. Det är tydligt att Hjalmar kontinuerligt tränade sig i den konsten. Det framgår inte om ämnet hörde till skolarbetet men rimligen gick det utanför. Det gällde att prestera. Vid ett tillfälle ställs 50 stavelser i

minuten med stenografi mot 35 utan. Man kan fråga sig om han senare i livet hade nytta av dessa färdigheter – och varför bedrev han dem över huvud taget? I och för sig var stenografi i ropet vid denna tid, flera system tävlade om hegemonin. En gissning: Pappa Carl ansåg att en verksamhet i affärslivet skulle gynnas av sådana kunskaper och varför skulle Hjalmar inte yrkesmässigt gå i fädrens spår?

Skolan bjöd även på frivillig verksamhet i föreningsform. Hit hör Föreningen Amicitia (vänskap). Uppenbarligen rör det sig om en kulturförening, något som läroverk med självaktning höll sig med. Den var inte minst inriktad på diskussion. Exempelvis avhandlades i oktober 1890 frågan huruvida Karl XII var värd det svenska folkets beundran och tacksamhet; gissningsvis blev svarsmajoriteten jakande i ett fosterland då impregnerat av nationalromantik.

Den andra typen av skolföreningar gällde idrotten. Här var både Adolf och Hjalmar aktiva. Minst en idrottsförening fanns vid Beskowska skolan. Adolf agerade tidvis skattmästare, Hjalmar medlem. Möjligen hade de andra funktioner senare, kikhålet in i deras liv begränsar sig till 90-talets början. Föreningen hade betryggande anknytning uppåt i hierarkierna: rektor Lindroth och gymnastiklärare Sten Drakenberg var hedersledamöter, därmed välsignande den svettiga verksamheten.

Hjalmars befattning med området idrott/motion/fysisk aktivitet förvånar. Skolans idrottsförening är bara en liten del av en stor helhet. Läger man ihop allt Hjalmar (och Adolf) gjorde i de tidiga tonåren, blir utfallet imponerande. En uppräknings är på sin plats, lämpligen sedd mot bakgrund av våra dagars permanenta debatt om vikten av fysisk rörlighet i alla åldrar. En garanterad bas för Hjalmar och alla andra elever fanns i den obligatoriska undervisningen, bestående av flera veckotimmars gymnastik med vapenövningar (skytte och exercis). Men det mesta gjordes oorganiserat på fritiden. Ofta skriver Hjalmar att "vi gingo ut och gingo"; det betyder ofta långa utflykter till fots, som längst Värmdö runt (med övernattnings). Vintersport var en självklarhet: skidor på Fiskartorpet och Ladugårdsgärdet, skridsko på Nybroviken och den populära sparkstöttingåkning där Hjalmar vann pris. Vidare ridsport i något ridhus (sällsynt), bollsparkning på "torget" (Kungsträdgården), rörligt friluftsliv på Skägga med eller utan bössa och fiskedon. Mångsidigheten är slående liksom den sammanlagda mängden fysisk aktivitet.

Dessutom tillkom alltmer en modern bollsport, som började skjuta fart i fashionablare kretsar från kungahuset och neråt grosshandlarnivån: (lawn)tennis. Från senare delen av 1890-talet bedrevs spelet på Skägga tämligen flitigt, tycks det. Ett tilltagande intresse kan avläsas i Hjalmars språkbruk: till en början talade han mer distanserat om "Lawn-Tennis", sedan bara "tennis". Även mixed double förekom, vilket gjorde sportgrenen potentiellt jämställd till skillnad från nästan alla andra.

På Skägga kom Hjalmar oundvikligen i nära kontakt med fiske och jakt. Pa Carl var villig introduktör. Frågan är hur engagerad Hjalmar egentligen blev. Det förefaller som om hans fiskeintresse var begränsat, alltså långt ifrån faderns fanatism. Men det betyder inte att han avstod. Han deltog ibland, noterar stora gäddor (upp till fem kilo). Det från 1850-talets Duvnäs populära uttrycket "sköna aborrar" för han vidare, en liten ordhistorisk iakttagelse som kanske kunde uppskattas av den blivande språkforskaren.

Förmodligen fångades den unge Hjalmar i högre grad av jakten. Imponerande är att han redan i pojkåren läste Svenska jägarförbundets tidskrift, en publikation Carl naturligtvis prenumererade på. Frapperande i Hjalmars notiser om nedlagda djur är annars variationsrikedom. Alla däggdjur och fåglar (utom de tama) svävade i uppenbar livsfara. Hjalmar sköt en huggorm när fågejakt var proklamerad, kråkskytte hörde till det vanligaste, representanter för många andra fågelarter fick sina liv förkortade; man associerar osökt till dagens bitvis urskillningslösa fågeljakt i sydeuropeiska länder. Räv och hare var annars de i

särklass viktigaste bytesdjuren.

Naturen intresserade Hjalmar på flera sätt. Ett gäller botanik, att "botanisera". Det är ovisst om skolan avkrävde eleverna botaniska insatser på sommarlovet men de fullföljdes i så fall villigt. Han pressade och klistrade upp växter. Man botaniserade på Skägga men även i staden och på familjens sommarsessioner på Gotland och Öland. Det meddelas att man påträffat "tämligen sällsynta salixarter" vid Bergianska trädgården och en annan gång "rara växter" på Karlberg. Även Gärdet fick släppa ifrån sig en och annan ört. Botaniken framstår som ett fast intresse under ungdomsåren. Som 20-åring visade Hjalmar "smågossarna" växter på Snäckgärdet utanför Visby, en form av familjär internutbildning. Vid samma tid deklarerade han beträffande botaniken att han "alltid varit synnerligen intresserad". Man tror honom.

Fågelintresset låg efter botaniken men framträdde både i jakt och genom allmänna observationer. Dessutom ägnade man sig åt att stoppa upp fåglar; det har ju kommit fram att uppstoppade fåglar förekom i Carls hem enligt bouppteckningen. Adolf klättrade vid något tillfälle upp i ett fiskljusbo. Den fixering vid uvar, som framgick i Carls anteckningar noterar även Hjalmar. Han blev klöst av en tam uv som matades med diverse djur. Senare, närmare bestämt i juli 1895, hämnades han genom att med ett skott skjuta två uvar -- onekligen en praktfull dubblé som borde ha gått till jakthistorien. En orsak är att uvbeståndet i Stockholms skärgård tidigare var långt rikare än nu, då man bara räknar med ca 500 häckande par i hela landet.

Hjalmars viktigaste sysselsättning utanför skolan var annars musiken, främst i form av fiol. Han nämner ofta att han "spelade"; att spelet gällde fiol är underförstått. Mesta tiden gick åt till hemmaträning i ensamhet. Han deltog i skolorkestern och även i det man kunde kalla hemmaorkestern. I den senare var storebror, faster Hanna och kanske andra hans medmusikanter. Det förekom även att han musicerade fritt tillsammans med skolkamrater. Sommaren 1897 besöktes Skägga av folkdansvänner och då ersatte Hjalmar tidvis en för ändamålet tingad spelman, vilket tyder på skapliga färdigheter. Han tog naturligtvis lektioner. Till lärarna hörde sannolikt "farbror Lindroth" (Adolf Fredrik), hans avlägsna släkting och förste violinist i hovkapellet. Som lyssnare gick Hjalmar med familjen på opera och konserter. Inte heller kan han gärna ha undgått de musikaliska soaréer Pa Carl excellerade i hemmavid.

Även sången intresserade Hjalmar tidigt. Intresset höll i sig. Kanske har vi här den hobby från ungdomsåren som varade längst. I Uppsala deltog han i Orphei drängar, okänt hur länge och intensivt. Han deltog vid sekelskiftet i en stort upplagd sångarturné genom en rad europeiska länder. Publiken var fåtalig, recensionerna positiva. Som nybliven professor vid Göteborgs högskola 1919 blev han först dirigent för Akademiska kören under ett femtal år, därefter långvarig, uppskattad ordförande. Hans engagemang här ansågs ha varit av det uppryckande slaget. Han ledde kören med, som en bedömare uttryckte saken, "sin stora aktivitet och sin eld".

Hemmets kulturella miljö i övrigt har, som sagt, redan berörts i kapitlet om Carl. Enklare teatraliska föreställningar förekom, särskilt i samband med bemärkelsedagar. Här agerade man inför den egna kretsen. Samtidigt konsumerades teater på professionella scener. Hjalmar visade dessutom bokliga böjelser. Läste ungdomslitteratur med inriktning på kungar, krig, hjältar, äventyr och fosterland. På 14-årsdagen fick han ett helt bokpaket. Till läst litteratur hörde den berömda boken om Tom Brown, en skildring av livet i den engelska public school; som bekant motsatsen till allmän skola, mera som Beskowska.

Konstintresset yttrade sig tidigt i emaljmalning och liknande. Senare, vid besök i utlandet, lade sig Hjalmar vinn om att uppsöka ledande konstmuseer i en rad städer. Ett exempel är den resa han gjorde tillsammans med lillebror Einar i april-maj 1909. Hjalmar reste i vetenskapligt syfte, Einar, den mest avancerade konstkännaren av de två, följde med privat

och kunde koncentrera sig på konsten. Utöver de många konstnotiserna rapporterar Einar två kuriosa i sin utförliga resedagbok: dels åkte de två bröderna den 20 april automobil för första gången -- "så det var ju högtidligt för oss", dels såg de en 70-årig Sarah Bernard spela 16-årig yngling med ful, löständerförsedd mun -- usch, tyckte Einar. Liknande intresse för konstmuseer utomlands visade Hjalmar vid andra tillfällen.

Från mogenhetsexamen till disputation (1896-1906)

Efter att ha avverkat Beskowska skolan och 1896 ha presterat en mogenhetsexamen med utmärkta resultat fortsatte Hjalmars studiegång vid Uppsala universitet. Varför inte Stockholms, frågar sig kanske den nutidsorienterade? Svaret är enkelt. Stockholms högskola tillkom visserligen Hjalmars födelseår 1878 men var länge mycket begränsad: privat, mest naturvetenskap, examensrätt 1904, en humanistisk avdelning 1919 och upphöjelse till statligt universitet först 1960. Valet var alltså lätt, särskilt för en person med humanistiska intressen. Därmed grundlades studier vid Uppsala universitet som en fortfarande levande släkttradition, nu inne på minst fjärde generationen.

Hjalmar skrevs in vid universitetet i maj, just efter mogenhetsexamen. Studierna startade på allvar till hösten 1896. Vad som gjorde Hjalmar till humanist, inte till naturvetare eller annat, kan knappast avgöras nu i efterhand. Fakta talar: han valde klassiska språk som sina huvudämnen. En rimlig gissning är att hans utmärkte lärare och "efternamn" i Beskowska, Ludvig Lindroth, bidrog till valet. Däremot ingick inte det ämne som fortsättningsvis skulle bli Hjalmars, nordiska språk, i grundutbildningen. Denna blev färdig tre år senare, i maj 1899, i form av fil kandidatexamen. Snabbt marscherat!

Brev till bäste vännen Harald Lettström visar att Hjalmar hörde till den ambitiösa typen av studenter, inte utan moraliserande inslag. Redan 1895 manade han den ett år äldre vännen i Uppsala: "Festa ej för mycket, så att du ej blir färdig med din latinska tentamen." Att Hjalmar själv inte lämnade något åt slumpen framgår i den fortsatta korrespondensen. Han försäkrade att "på förmiddagarna läser jag flitigt min Homeros". Från Borgholm meddelades att han läste både sanskrit och Shakespeare med tillägget: "jag sköter mina studier och mår förresten utmärkt". Vid något tillfälle berömmar han sig av att ha som vana att gymnastisera på studerkammargolvet.

Efter grundexamen, eller möjligen redan tidigare, hände något avgörande nytt. Det framgår i ett brev år 1900, enligt vilket han studerar nordiska språk "ytterligt flitigt". Meddelandet indikerar ett byte av tyngdpunkt från klassiska språk till nordiska. Här kan man vara säker på att en personlig inspiratör haft avgörande inverkan. Adolf Noréen, Uppsala-professorn i nordiska språk, omgav sig vid denna tid med en livaktig krets av blivande specialister inom ämnet (i praktiken huvudsakligen det svenska språket). Själv hade Noréen, som andra nordister, börjat med sin hembygds språkliga förhållanden, vilket i hans fall innebar Fryksdalen.

Hemligheten med Noréen låg mer i personligheten än i vetenskapen. Som lärare, föreläsare och seminarieledare var han något utöver det vanliga. Här fanns det karismatiska ledarskapet och lättsamma tankeflykten, fjärran från torr skolfux och högdragen profet. Han nöjde sig med att vara människa, student och vetenskaplig pionjär. Den stora lärjungekretsen fick inympat i sig att det var självständighet och ifrågasättande som krävdes, inte slentrian och auktoritetstro. Att en sådan fascinerande personlighet gjorde intryck på Hjalmar är uppenbart. I själva verket kan man finna åtskilliga drag hos Hjalmar som utmärkt väl stämmer med läromästarens. I samband med att han lämnade Noréen och

Uppsala universitet 1904 formulerade han i brev "...min innerliga tacksamhet för allt vad Ni, herr Professor, i och utom katedern jivit mig av väckande impulser i mina studier...". "Jag skattar mig jupt lycklig att ha fått tillhöra kretsen av Edra lärjungar och önskar att om möjligt i min ringa mån kunna jöra heder åt min lärare."

Hjalmar blev alltmer fångad av den vetenskapliga forskningen. Åren efter grundexamen gav han sig in på flera småuppgifter, exempelvis bakgrunden till namnen Per (Petrus) och Nils (Nikolaus) liksom historien bakom ordet "skägg". Han visar sig jublande glad åt sitt forskningsarbete, "grips alltmer av vetenskaplig iver och verksamhetslust", med slutmålet "den vetenskapliga sanningen". I samma anda brister han 1902, på väg mot färdig licentiatavhandling, ut i glädje över att "... i sitt arbete få pröva sina egna krafter och ej bara matas som en fågelunge".

Hjalmar blev färdig med sina studier för en fil. licentiatexamen 1904, den första milstolpen detta år. Den avsåg ämnena nordiska språk och tyska. Avhandlingen gällde det förra ämnet; huvuduppgiften var att belysa när/hur ett particip övergår till rent adjektiv. Just detta år innehöll två andra milstolpar: giftermål och anställning. Att han gifte sig med Stina Hildebrand vet vi redan. Nytt är att han påbörjade förvärvsarbete vid Svenska akademins ordbok (SAOB), vars redaktion befann sig i Lund. Det unga paret blev alltså lundensare. De tre stolparna hängde nära samman. För att gifta sig behövde han enligt tidens borgerliga värderingar kunna försörja både sig själv och övrig familj. Det kunde han genom SAOB-anställningen. Denna anställning underlättades genom fil. lic-examen (möjligen var den ett villkor). Tre samverkande faktorer -- lic-examen, giftermål och flyttning till Lund för förvärvsarbete -- gav tillvaron en ny inriktning.

Vad innebar nu SAOB-arbetet, som inleddes i oktober 1904? Uppgiften var att i alfabetisk ordning presentera och förklara historien bakom det svenska ordförrådet från 1521 och framåt. Ambitionerna var höga, bitvis (som vanligt i humanistiska projekt av storverkskaraktär) överdrivna. Man skulle beskriva varje ords uttal, böjning, form och historiska utveckling (etymologi) inklusive betydelseförskjutningar. Väldiga lappregister lades upp. Behovet av en stor svensk ordbok hade aktualiserats redan vid Svenska akademins tillkomst i slutet av 1700-talet. Ofullgångna ansatser gjordes. Först 1884 kom man till skott. Men reaktionen på detta startskott blev synnerligen trög. När Hjalmar började på redaktionen 20 år senare hade man inte ens klarat av bokstaven D.

(En erinran är på sin plats: Svenska akademins mycket mindre omfattande ordlista, SAOL, är något annat. Den började ges ut 1874, har nu nått många upplagor och tar upp ord som anses höra till svenska språket inklusive deras stavning; en sorts komprimerad, normerande språkguide.)

Ett bevis på trögheten i SAOB:s utgivningstakt får man genom Hjalmars ordfrågor till Stinas farbror Emil (Hildebrand). Han var chef för Riksarkivet, alltså riksarkivarie (att skilja från riksantikvarie!). I denna institution från 1618 förvaras stora delar av den svenska ordskatten. Hjalmars brev till "farbror Emil" tar upp en rad knepigheter refererande just till D-ord. Några exempel ger en antydning om vilka frågor man ställdes inför i SAOB-arbetet. Vid sidan om kan man göra iakttagelsen att både Hjalmar och Emil satt på två stolar: den vetenskapliga stolen och släktstolen. Samma brev kan innehålla både en strikt språkvetenskaplig fråga och en undran om hur det står till i familjen, en sammanblandning av tjänstgöring och privatliv som senare (och kanske även då?) kunde anses opassande.

En vanlig fråga gäller citatkontroll. Hjalmar/SAOB behövde exakt lydelse enligt originaldokumentet. Men utöver sådana rutinfrågor uppstod långt knepigare, exempelvis när det latinska ordet på Dalarna, Dalecarlia, bildades och om det fanns mellanformer. Ordet "denarier" behövde analyseras i förhållande till de latinska urkundernas "denarii" (penningar) och till förkortningen "d". Ett tredje exempel i brevväxlingen Hjalmar--Emil gäller ordet desorganisera. I franskan hade det sitt tidigaste belegg på 1760-talet men tycks

ha använts i den svenska riksdagen redan 1740/41.

Hjalmar var formellt anställd vid SAOB i femton år, alltså till 1919. På slutet kunde han stoltsera med titeln aktuarie. Just vid den tiden övergick chefskapet till en driftig person, som äntligen satte fart på utgivningen. Det betyder att Hjalmar och hans kolleger hade haft det tämligen lugnt fram till denna högst befogade vändpunkt. Det fanns tid att syssla med annat under delar av arbetsdagen. Hjalmar uppger vid ett tillfälle att han kunde koncentrera SAOB-arbetet till förmiddagen och därefter gå över till den egna forskning han prioriterade. Arbetslivets frihet ska väl inte överdrivas. Men nog hade Hjalmar turen att tjäna sitt dagliga bröd hos en mild/slapp arbetsgivare. Dessutom var han långa perioder tjänstledig för akademiska eller andra vetenskapliga uppgifter.

Nästa steg i Hjalmars studiegång hade doktorsavhandling och disputation som slutmål. Här låg den hägrande slutstationen, traditionellt (och fortfarande) föremål för både fruktan och längtan, för hopp och tvivel. Licentiatexamen, en mellanexamen som på senare tid blivit frivillig och otydlig i konturerna, hade tagit förvånande lång tid, mellan 1899 och 1904. Disputationen inföll desto snabbare, i maj 1906. Snabbheten berodde inte minst på att lic.avhandlingen till stor del låg till grund för doktorsditen. Titeln på den senare lyder: "Om adjektivering af particip. En studie inom nusvensk betydelselära" (176 s).

Med spänd nyfikenhet beställde jag fram denna avhandling på Kungliga Biblioteket i syfte att kortfattat och enkelt beskriva innehållet. Men sinnesstämningen sjönk snart betänkligt. Framställningen var mycket svårtillgänglig med avancerade grammatiska begrepp och en långtgående systematisering i form av 118 paragrafer löpande genom det hela. Här uppträdde rubriker som "participal betydelse utom verbalparadigmet". Varje försök att populärt förklara innehållet med konkreta exempel föll till marken nerslaget av textens komplexitet. Mina tre betyg i latin hjälpte inte. Det var bättre att avstå. Men detta ska inte uppfattas som en kritik av avhandlingen, endast som en följd av avancerad språkteoretisk forskning. För övrigt kan noteras att Hjalmar inte tycks ha fortsatt särskilt djupt och länge på detta spår.

För den som likt Hjalmar var gripen av vetenskaplig forskning och ville fortsätta med sådan även efter studiegångens slutstation gällde det att lyckas med disputationen. Inte minst för många humanister var målet att kunna bita sig fast i universitetsvärlden. Som det främsta, ofta mindre lockande alternativet vinkade tjänstgöring som gymnasielärare i någon provinshuvudstad. Bedömningen på avhandlingen avgjorde det mesta. Spänningen var stor, inte minst hos Stina. Hon hade i slutspurten kunnat avreagera sig genom att hjälpa till med avhandlingen: läsa korrektur, granska register, kontrollera citat.

Disputationen höll på i 3 1/2 timme, förvisso inget längdrekord men långt mer än dagens normala tvåtimmarssessioner. Dessutom var tongångarna ofta betydligt hårdare, kritiken viktigare. Det sammanhänger bland annat med att man följde ett nyanserat betygssystem, inte som nu bara "godkänt" eller icke. Det hela gick väl, både med avhandlingen och det muntliga försvaret. Det senare betygsattes separat och Hjalmar var särskilt nöjd med sin insats på den punkten. Även den allmänna meningen gick ut på att han försvarade sig bra. Själv var han förvånad över "att jag med mitt heta blod lär hafva förefallit lugn och behärskad", inte ens blivit "röd i syna". Hans opponent, en SAOB-kollega, hetsade däremot upp sig. Allvarliga brister tycks inte ha kommit fram.

Det festliga inslaget på kvällen gick uppenbarligen mer i den värdiga än i den uppslupna stilen. Det gäller i varje fall om man jämför med dagens disputationsmiddagar. Hjalmar och Stina bjöd 17 personer på middag i sitt hem. Festivitasen pågick till tiotiden. En fyndig muntration ingick i det att dråpliga språkprov för respektive gäst hämtats ur SAOB:s rika förråd. Men det viktiga var att Hjalmar nu fått inträdesbiljett till fortsatt akademisk verksamhet, tills vidare och vid sidan av ordboken.

Existentiella tankar

I flera av breven till Harald Lettström, ungdomsvännen framför andra, tar Hjalmar upp tankar om sin egen person, samhället och tillvaron i allmänhet. Det ger en möjlighet att lära känna honom på ett djupare plan. Visserligen är det säkert så som Lettström långt senare nämnt (i brev till faster Inger 1959) att de verkligt djupgående samtalen dem emellan fördes muntligt. Men breven ger ändå ett litet titthål in i Hjalmars tänkande och kännande de första åren på 1900-talet, alltså när han var några och tjugo.

Uppenbarligen arbetade Hjalmar hårt med sin egen personliga utveckling. Han ville bli andligen väckt, komma bort från "barnslig auktoritetssynpunkt". Det vetenskapliga arbetet var inget problem, det beredde honom "mycken lust". Men det riskerade att göra honom ensidig, att alienera honom från det sociala livet. Han var inte road av utsävningar med kamraterna. Suporgierna lämnade han åt andra. Själv skulle han riskera att fungera som glädjedödare i sådana sällskap. Denna restriktiva hållning i ungdomen hade alltså den person som vid sin pensionering blev hyllad som Göteborgs högskolas "mest sociala professor". Här måste en personlig utveckling av betydande mått ha ägt rum.

Men det var inte alls fråga om något eremitliv, mer om att ransonera nöjeslystnaden och festligheterna. En ventil utåt hade Hjalmar i sång och musik, en annan i en märklig sammanslutning kallad "gruffjuntan". Den var en kamratkrets bland Uppsala-studenter, grundad 1898, som i lindrigt organiserad form diskuterade kultur- och samhällsfrågor. Namnet tyder på att vågorna kunde gå höga. Hjalmar och Harald hörde till deltagarna, för vilka gruffgemenskapen nog kunde ha avsevärt socialt och intellektuellt värde.

Ett problem fann unge Hjalmar i sin egoism, i en störande självupptagenhet. Han erkände sig, i linje med sin hänsynslöst uppriktiga och självprövande personlighet, vara fåfäng. Denna poserande läggning ville han befria sig ifrån. Idealet uttrycktes med eftertryck: "Ack, vad jag avundas de människor, som oreflekterat och naturligt handla och yttra sig, utan att skela efter det intryck deras ord utöva...".

En annan fråga gäller förhållandet mellan konservatism och fritänkande. Hjalmar förefaller att ha pendlat mellan polerna. Det går inte att placera honom på en plats. Just den prövande inställningen utmärkte honom. Därför tog han inte gärna bestämd ställning i dagspolitiken. Han var präglad av vetenskapen, det vill säga krävde full faktakunskap innan ställning kunde tas. Och sådan kunskap förelåg sällan. Exempelvis vacklade han i den högaktuella frågan om rösträtten. Med en sådan inställning är det svårt att bli partipolitiker och det blev han såvitt bekant inte heller.

Intressant är Hjalmars resonemang om viljans och det personliga engagemangets betydelse. Det går ut på att det är just kämpaglöden och handlingens resultat som betyder mest, inte sanningshalten i det man kämpar för. Det var bättre, menade han, att "med glöd kämpa för en oviktig sak -- nota bene så länge man tror på den själv -- än jama med de millioner eftersägarna". Uttalanden av detta slag visar att han långt ifrån kan kallas konservativ. Tvärtom, han värnade tankens och forskningens frihet. Det visar också hans uppslutning bakom aktuella fritänkare som Ellen Key (ogillad av Ma Clara) och Knut Wiksell. Men gränser fanns: Strindbergs Giftas ansåg han skakande och skadlig för ungdomen.

Inte heller i fråga om religion är det lätt att placera den unge Hjalmar. I motsats till Pa Carl ser man inga hänvisningar till Gud eller andra överjordiska storheter i hans brevväxling. Så tillvida kan man konstatera en sekularisering hos den yngre generationen. Men det säger långtifrån allt. Hjalmar ansåg att en religion inte var identisk med dess sanningsvärde. Det skulle alltså vara fel att förkasta en religion, om människor "uppeldas till ädel handling och

ett rikt personligt liv". Läran var inte det viktigaste utan glöden och viljan förutsatt att resultatet blev gott. Han säger sig ha kommit närmare kristendomen på sista tiden. Liksom i politiken kan man här se en prövande och kompromissande inställning. Men tider skulle komma, då Hjalmar slutade kompromissa. Vissa förutsättningar för helhjärtad uppslutning bakom den kristna tron fanns redan i ungdomen.

På väg till professur (1906-1919)

I december 1919 blev Hjalmar utnämnd till professor i nordiska språk vid Göteborgs högskola. Han hade med detta nått sin slutpost i yrkeslivet. Studievägen hade gått från Beskowska skolan i Stockholm via Uppsala och Lunds universitet till den västsvenska högskolan. Direkt efter pensioneringen slöts den geografiska cirkeln genom att han och Stina återvände till sin födelsestad Stockholm. I det här avsnittet ska vägen till professuren följas. Den präglas av ständigt pågående forskning.

Ett långt steg togs i och med att Hjalmar blev docent i svenska språket i oktober 1906, alltså några månader efter disputationen. Stina skrev till farbror Emil och berättade att den sålunda upphöjde maken hyllats med en festmåltid hemma innehållande "himlamat". Hon tillade att han inte hade utsikt att bli professor men "man bör ju höra till universitetet när man bor i Lund". Intressant är att frågan om professur så spontant kom upp redan nu. Det visar, tvärtemot ordalydelsen, att funderingar i den riktningen fanns tidigt. Hjalmar själv hade svårt att befria sig från den äregirighet han ansåg sådana ambitioner medföra. Så småningom kunde han emellertid bli vän med denna strävan, som innebar 13 år av meriteringsmöda.

Några år senare utbyttes docenturen från att gälla "svenska" till "nordiska språk", en mer formell än reell förändring. Men den gjorde att han sammanlagt ett par terminer kunde vikariera på professuren i ämnet. Redan tidigare hade han fått docentstipendium, vilket medförde tid till egen forskning och motsvarande tjänstledighet från den fasta basen i SAOB. Man kan för övrigt fråga sig hur mycket han egentligen tjänstgjorde där under sina formellt 15 anställningsår. En gissning är att det blev mindre än halva tiden. Men Hjalmar insåg möjligheten (risken) att det skulle bli mycket mer. Om nämligen den akademiska karriären inte nådde ända fram, räknade han med två reträttvägar: antingen att med svansen mellan benen återvända till och satsa helt på ordboken eller att göra provåret och bli gymnasielärare.

Även det självklara kan behöva konstateras, nämligen det vetenskapliga värdet i ordboksarbetet. Här hade han akademiskt bildade kolleger för inbördes inspiration och kunskapsutbyte. Arbetet innebar fördjupning i otaliga ords uppkomst och utveckling (etymologi). Möjligheten fanns att fördjupa ett eller annat i form av egen fristående forskning. Men större projekt på andra områden inom den breda sektor som ämnet nordiska språk omfattade låg vid sidan av SAOB, de krävde längre tid och andra specialkunskaper.

Vilken forskning genomförde Hjalmar under sin meriteringsperiod och vilka tryckta skrifter yttrade den sig i? Det fullständiga svaret står att finna i bibliografier av skilda slag. Några exempel ska ges via värderingar och exempel i de sakkunnigutlåtanden som föregick tillsättningen av professuren 1919. Det ska då noteras att Hjalmar vid två tidigare tillfällen, 1913 och 1916/17, sökt sådan tjänst vid Lunds universitet, dock utan att nå ända fram. Men han bedömdes redan då som kompetent. Han följde därmed det vanliga mönstret med ett eller annat inledande försök i uppvisningssyfte för att förhoppningsvis senare bli den

utvalda.

Genomgående framhöll de tre sakkunniga två inslag i Hjalmar's forskning: mångsidigheten och den stora omfattningen. Han var uppenbarligen inte den som bet sig fast i ett specialområde och fördjupade sig i det, kanske livet ut. Tvärtom kastade han sig från tema till tema, ofta med stort mellanliggande avstånd. Med denna profil kan följa kritik för ombytlighet och bristande koncentration. Men den kan lika gärna leda till beröm för förmåga till förnyelse och bred ämneskunskap.

Hjalmar's mångsidighet kontrasterades mot två av hans medsökande, sammantaget en handfull. Den ena var ingen mindre än blivande finansministern och tongivande socialdemokratiska politikern Ernst Vigforss. Denne hade på 800 sidor utrett ljudförhållandena i södra Hallands samtida dialekter. Här fanns konkurrensens enskilt mest betydande skrift. Den andre var Jöran Sahlgren, landets kanske redan då (och sedan alltmer) ledande representant för ortnamnsforskning. Även han blev lidande för sin begränsning till en specialitet.

Försök gjordes att ringa in Hjalmar's forskarpersonlighet. Får man tro en av de sakkunniga (och karakteristiken förefaller inte osannolik) har vi att göra med en person, vars skrifter "vittna om ett levande intresse för alla den nordiska språkforskningens olika grenar, om en livlig intelligens som har lätt att sätta sig in i nya forskningsområden och deras metoder, om en grundlig språkvetenskaplig utbildning, om vidsträckt litteraturkännedom, om oförskräckthet och energi inför svåra och omtvistade problem, om stor uppslagsrikedom, fyndighet och en livlig kombinationsförmåga". Inte illa! Men allt var inte frid och fröjd. På minuskontot noteras ett kritiskt omdöme som inte fullt ut motsvarar övriga intellektuella egenskaper. Detta hade stundom lett till oförsiktiga slutsatser. På samma konto förs även en tendens att fastna i detaljer.

Två skrifter med stort meritvärde publicerade Hjalmar redan 1911--1913, vilket visar att de första åren med docentstipendium inte slösats bort. Båda uppgick till betydligt mer än 300 sidor (dubbelt mot doktorsavhandlingen). Den första behandlade Johan Bure (Bureus), pionjär inom det svenska språkets grammatikhistoria (1568--1652) och kompletterades med utgivningen av flera Bureus-handskrifter i Svenska fornskriftsällskapets samlingar. För övrigt hade svärfar Hans Hildebrand några år tidigare varit inne på Bureus och långt senare tog sonen Sten från idéhistoriska synpunkter upp samma fornforskande pionjär.

Det andra större arbetet från denna tid -- "Stiernhielms Hercules. En diktmonografi" -- bedömdes som mindre givande. Hjalmar ger sig här på Bureus vän Georg Stiernhielm (1598-1672), "den svenska skaldekonstens fader". Närmare bestämt behandlas en av den svenska litteraturhistoriens mest kända diktverk. Stiernhielm manar här 1600-talets ungdom, kanske i synnerhet den blåblodiga, att välja ärans och den högre moralens väg representert av Fru dygd framför den lastbara Fru lustas breda och lockande väg. Även kring detta magistrala ämne har Sten delat forskarmöda med pappa Hjalmar.

Till senare meriter hör en bok om bohuslänska härad- och sockennamn, alltså ett tidigt bidrag till den ortnamnsforskning som skulle bli huvudsaken i Hjalmar's fortsatta arbete. Även studier inom dialektforskningen kunde läggas i vågskålen. Det gällde i ett fall uppsatser om folkmålen i Bohuslän, särskilt en studie om gränserna mellan sydbohuslänskan och nordbohuslänskan, där intressanta iakttagelser och förklaringar kunde presenteras. Därtill förelåg en mycket stort upplagd undersökning, ännu inte avslutad, av Ölandsmålen. I den ingick öns samtliga 33 socknar, besökta genom en rad forskningsresor sedan 1914. Närmast tidigare innehavare av den professur Hjalmar tillträdde, Bengt Hesselman (som i sin tur efterträdde Adolf Noréen i Uppsala), tvekade inte om värdet: "Redan vad som hittills föreligger i avslutat skick berättigar till det omdömet att Lindroths undersökning av Ölandsmålen värdigt kan ställas vid sidan av det allra bästa som utgivits inom den nordiska dialektforskningens i våra dagar särskilt betydelsefulla och

arbetskrävande forskningsområde." Den kritik undersökningen senare fick undgick tydligen Hesselmans på denna punkt inte fullt sakkunniga ögon.

Utöver dessa insatser kunde Hjalmar hänvisa till en rad andra, i regel mindre studier och skrifter. En uppräknig av några stycken tyder på breda och växlande intressen; att titlarna inte fullt ut klargör innehållet får vi acceptera:

- Göinge härads gårdnamn. Ett bebyggelsehistoriskt utkast (1911)
- Eriksgata (1912)
- En omtvistad etymologi (1912)
- En omdebatterad önamnsgrupp (1914)
- En nordisk gudagestalt i ny belysning genom ortnamnen (1915)
- Studier över ortnamnen på -lösa (1915)
- De nordiska ortnamnen på -rum. Språklig och bebyggelsehistorisk undersökning (1916)
- Bohusläns härads- och sockennamn (1918)
- Värend och virdar (1918)

Ett par formaliteter kan vara värda att notera. Axel Carlander, Stinas syster Hedvigs man och en av de rika, ledande "herrarna" i Göteborg, satt i högskolans styrelse. Som sådan kunde han inte delta i beslutet att utnämna Hjalmar till professor. Han måste alltså på grund av släktskapsjäv ställa sig utanför. Det framgår av protokollet men är egentligen bara en kuriositet.

Den andra formaliteten gällde grunden till utnämningen. Ursprungligen hade högskolan tänkt sig att "kalla" Hjalmar, ett sällsynt förfarande som innebar att en person utnämndes utan sedvanligt ansökningsförfarande, alltså utan konkurrens. En förutsättning var att vederbörande stod i särklass. I detta fall inträffade en märklig kombination av kallelseförfarande och vanlig konkurrensutsatt tjänstetillsättning. Som framgått fanns ju flera personer på startlinjen och blev föremål för tre sakkunnigas granskning. Men det gick som högskolan tänkt sig. Efter en omständlig vandring mellan skilda instanser och Kungl. Maj:ts slutgiltiga stadfästelse den 19 december 1919 kunde Hjalmar lugnt sätta sig på professorsstolen. Där satt han ett kvartssekel.

I själva verket började emellertid Hjalmars tid i rikets andra stad 1917, inte 1919. Det är svårt att konkret sätta sig in i hur familjen egentligen levde och arbetade under denna övergångsperiod. Var bodde man, var och när tjänstgjorde Hjalmar, vad hände med inkomsterna, hur gick det med den just 1917 fulltaliga barnaskarans skolgång (tre var skolaktuella)? Något försök att utreda sådana förhållanden ska inte göras. Däremot måste Hjalmars tjänstgöring följas.

Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola (IODG)

Folklig kultur började intressera den lärda världen i början av 1800-talet. Detta låg i linje med romantikens framträdande som ledande trend inom kulturlivet. Ett berömt exempel från Tyskland har man i Bröderna Grimms sagor. Folkliga dialekter och bondesamhällets livsformer blev intressanta ute i län och landskap. Även i Göteborgs och Bohus län började man i slutet av århundradet göra ansatser åt detta håll. År 1916 togs initiativ beträffande de egna kust- och skärgårdsnamnen. I centrum stod den driftige språkprofessorn vid Göteborgs högskola, Evald Lidén. Han hade på detta område som på andra förmågan att få något konkret att hända.

Lidén tog initiativet till ett specialinstitut för forskning om länets ortnamn och dialekter.

Det anknöts till Göteborgs högskola, vilket gav tillbörlig akademisk status. Därtill kunde det leva i symbios med en naturlig partner, professuren och institutionen avseende nordiska språk. Institutet inrättades 1917. Det är fortfarande verksamt, nu under det utvidgade namnet Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg (DAG). Det behövdes en drivande kraft med vetenskaplig skolning och framåtanda som skulle organisera, leda och själv delta i arbetet. Valet föll på Hjalmar. Han handplockades utan ansökningsförfarande. Titeln blev undersökningsledare.

Att Hjalmar fick uppdraget kan förklaras av hans arbete med likartat långsiktigt arbete på SAOB och, än mer, av hans egen ortnamnsforskning. Uppräkningen ovan visar att han redan publicerat flera studier på området. Dessutom hade han i linje med sin uppenbara mångsidighet även varit inne på dialektforskning. Mot den bakgrunden borde han vara som klippt och skuren för uppdraget. Dessutom dyker allestädes närvarande Axel Carlander upp även i detta sammanhang. Han donerade pengar till undersökningsledarens lön tre år framåt. Denna gång fanns det inte formell anledning att tala om jäv. Men man kan väl inte blunda för att både Axel själv och hans fru Hedvig, Hjalmars svägerska, personligen kunde uppskatta att nära och kära släktingar kom till stan.

Det nya institutet fick en rivstart. En värdefull översikt svarade Hjalmar för redan året efter starten 1917 genom den redan nämnda skriften "Bohusläns härads- och sockennamn". Den blev första volym i en länge löpande skriftserie som institutet gav ut. Men maratonverket framför andra hette i all sin nakna saklighet "Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län". Bakom låg ett minutiöst planeringsarbete med Hjalmar och Lidén som tongivande arkitekter. Det var angeläget att de grundläggande principerna skulle få stor hållfasthet -- och tydligen lyckades man väl i denna för sådana långsiktiga verk viktiga målsättning. Den första delen kom ut 1923. Hjalmars efterträdare på professuren, Ture Johannisson, kunde vid Hjalmars död (1947) i en nekrolog konstatera att tio band då givits ut. Det innebar nära 3.000 sidor och inemot 40.000 namn. Hjalmar hade till stor del själv utarbetat de fyra första volymerna. Vid sin bortgång höll han på med det band som skulle omfatta Orusts västra härad. Ortnamnen höll alltså Hjalmar sysselsatt från tidiga forskarår ända till slutet. Det är i första hand som ortnamnsforskare han går till sin vetenskaps historia.

Som forskare och materialinsamlare på dialektområdet låg Hjalmar och hans krets inte lika långt framme. Men det var ingalunda fråga om försummelser. År 1932 hade man gjort dialektupptagningar registrerade på 350.000 lappar. Hjalmars långvariga studier av de öländska dialekterna avsatte 1926 en bok på över 500 sidor; dessa studier har dock senare bedömts som bitvis tvivelaktiga vad avser gränsdragningar mellan olika dialekter. Större acceptans fick däremot den utpekade gränsen mellan syd- och nordbohuslänsk dialekt.

Hjalmar var uppenbarligen lyckosam när det gällde att etablera goda sociala kontakter till nytta för IODG. Han lyckades utverka åtskilliga privata donationer men även stadsanslag. Den vägen kunde det finnas utrymme att anställa assistenter, låt vara kanske inte på heltid. Likaså gav det möjligheter till studier som delvis följde donatorernas önskemål. Som en eftergift åt dessa kunde det då bli nödvändigt att ta med uppgifter som kanske hellre borde ha utelämnats ur rent vetenskaplig synpunkt; uppenbarligen hade Hjalmar förmågan att kompromissa. Detta framkallade viss kritik. I efterhand är det lätt att ge Hjalmar rätt: hellre i någon mån utifrån påverkad forskning än ingen alls. Dessutom såg Hjalmar principiellt ett egenvärde i att meddela vissa kringuppgifter av mer allmänt än inomvetenskapligt intresse.

Triumfer som social kontaktmänniska firade Hjalmar även när det gällde att värva personer som skulle samla in ortnamn. Man kan urskilja två huvudgrupper. Den ena bestod av studenter i nordiska språk. Den utgjorde ett välartat klientel med goda förutsättningar att tillgodogöra sig insamlingsteknikens elementa. Man får väl anta att de på basis av insamlade ortnamn och omgivande bebyggelse kunde skriva uppsatser inom ramen för de

egna studierna. Den andra gruppen, allmogerapportörerna, var mera brokig. Här var det fråga om intresserade volontärer ute i bygderna som efter begränsad instruktion fick ge sig i kast med den egna nejdens namnskatt. Exempel fanns på lysande medarbetare men också på sådana som måste kontrolleras noga i efterhand.

Ingen gick säker för Hjalmar's övertalningsförmåga. Under förlovningstiden fick hans blivande svärdotter Anne Marie och sonen Arne, på tillfälligt besök, order att undersöka förekomsten av ortnamn bland några öar på Västkusten. Uppgiften illustrerar samtidigt det faktum att just öars namn tycks ha varit särskilt intressanta – outsidersn frågar sig varför.

Kvartsseklet mellan 1920 och 1945 arbetade Hjalmar oförtrutet på Göteborgs högskola med de två huvuduppgifterna att sköta professuren i nordiska språk och institutet för ortnamns- och dialektforskning. Uppseendeväckande avbrott tycks inte ha inträffat. Det finns väl inte heller tecken på att han längtat därifrån; den stora familjen kan inte ha varit lättflyttad och hans uppgifter vid högskolan fortsatte att locka. Mitt i perioden publicerade han en knastertorr 15-årsrapport om institutets verksamhet som avslutades med några säkerligen ärligt menade slutord: "Det är en förmån att ha ett begränsat område att svara för. Men så mycket större blir anspråken på grundligheten."

Popularisatorn

Vid sidan av huvuduppgifterna, som år efter år gick sin gilla gång efter fasta riktlinjer, hade Hjalmar tid och lust att odla nya intressen. De pekar åt vitt skilda håll men har gemensamt att inte utgöra vetenskaplig grundforskning. Det tunga meriteringsoket var nu nerlagt. Han kunde välja friare. Utan tvivel spelade utsikterna till extrainkomster i vissa fall roll. Hustru Stinas inom släkten kända valspråk att "extrainkomsterna är livets poesi" hade reell bakgrund. Åtskilligt av vad han nu publicerade kan betecknas som populärvetenskap och läromedel. I ett eller annat fall red han personliga käpphästar; här är paradexemplet den envetna kampanjen för nya principer i fråga om kommatering (se mera nedan). Hans förmåga att byta fokus ledde även till geografiska landvinningar, till Island. Att dessa med professionen sammanhängande aktiviteter de senare åren kompletterades med en radikal omorientering av hans och Stinas privata liv och tro accentuerar den lättrörliga personligheten.

Som läroboksförfattare blev Hjalmar mest efterfrågad genom boken "Svensk språkhistoria för gymnasier och självstudium". Den första upplagan, daterad Väster-Skägga augusti 1933, följdes av en rad ytterligare (3. upplagans femte tryckning kom 1959). Boken ger intryck av god pedagogik, men höga krav ställs på grammatisk och annan förförståelse. Det är lockande att ta till det grymma tankeexperimentet att dagens grammatiksvaga gymnasister skulle få ge sig i kast med sådan text.

Även de populärvetenskapliga skrifterna kunde användas som läromedel men sökte en vidare publik. De belyser Hjalmar's starka vilja och förmåga att intressera omvärlden för det forskningsområde han vikt sitt liv åt. Till skillnad från många andra forskare nöjde han sig inte med inomvetenskaplig forskning och publicering av intresse endast för den lilla exklusiva skaran av "närmast sörjande". Hjalmar var, vid sidan av den strikta vetenskapsmannen, även propagandist och inspiratör inför allmänheten. Alltmer ägnade han sig åt den senare rollen. Detta går igen i en rad skrifter, exempelvis:

-- Namnforskningar bland västkustens öar och skär. -- Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs högskola (1921)

- Våra ortnamn och vad de lära oss (1923)
- Aktuella språkfrågor. Utkast och inlägg (1928)
- Natur och kultur (i populärvetenskaplig skriftserie med samma namn, 2. uppl. 1931)
- De nordiska systerspråken (1942)

I denna kvintett har ortnamnsboken särskilt intresse genom att popularisera det område Hjalmar ägnade störst engagemang och där han nådde längst i vetenskapligt hänseende. Hans definition av ortnamnsforskning är nog så allmän (det vanliga kännetecknet på definitioner): det gäller "att ur ett studium av ortnamn utvinna allt det som överhuvudtaget kan anses värt att få veta och varom de kunna lämna besked". Närmare bestämt handlar det om ortnamnen "såsom dokument om människan och mänsklig kultur". De belyser två huvudområden, dels natur (sjö, skog, berg, öar, vikar, sund), dels kultur (åker, röjning, bro, byar, gårdar, torp....). En mängd kunskapsområden kan belysas: självfallet språkvetenskap men även psykologi (något förvånande), etnografi, religion, bebyggelse, historia, naturforskning med mera.

En bok sticker ut: "Island. Motsatsernas ö" (1930). På 240 sidor ger han en bred bild av Island i samtid och historia. Här skildras folket, den materiella kulturen (dräktskick, bebyggelse, samfärdsmedel, fiske) och den andliga (hit räknar han sjukvård, alkohol/nykterhet, idrott, bildning, konstarter, språk, fornminnen, litteratur). Natur och politik tas det däremot medvetet lätt på. Det var ingen tillfällighet att Hjalmar skrev boken. Han hade besökt Island 1926, förundrad över att vara den första svenska nordistprofessorn på ön. Och isländskan med sin storslagna fornordiska litteratur är som bekant grundläggande för de nordiska språken. Men mest utlösande faktor var att den isländska staten med sin märkliga folkrepresentation, alltinget, 1930 fyllde tusen år. Hjalmar hade hållit föreläsningar om landet och nu blev de grunden för en bok. Den ansågs så allmänintressant att en engelsk upplaga senare publicerades.

Som en av korrekturläsarna, i förordet betecknad "utmärkt islandskännare", tackas äldste sonen Carl, då 25 år gammal. Det är ett egendomligt sammanträffande att far och son samtidigt och varaktigt intresserade sig särskilt för denna sagornas ö. Carl gjorde det i den entomologiska vetenskapens namn, ett studium av vissa skalbaggsarters geografiska utbredning, Hjalmar som både popularisator och forskare. Även fortsättningsvis behöll Hjalmar de isländska kontakterna. Han var på 30-talet vice ordförande i Samfundet Sverige-Island. Dessutom redigerade han skriften "Från Island. Nutidsnoveller i översättning" (1932), utgiven av samma sällskap.

Det mest kända inslaget i Hjalmars professionella verksamhet blev nog ändå hans kamp(anj) för en modernisering av kommateringen. Redan de allra första åren av 1900-talet hade han visat språkliga reformtendenser. De kan avläsas i breven till Harald Lettström. År 1900 skrev han i stavningsradikalismens anda "jiftermål", "i minnets jus", "järtlaga" och så vidare. Fyra år senare hade han sträckt vapen. Då meddelar Hjalmar att han "börjat sona min ungdoms överilning beträffande ortografin". Han hade nu återfallit i gammalmodighet. Men någon måtta fick det vara; "v" höll han fast vid i stället för "fv".

Om konsten att sätta ut kommatecken

Kommateringsfrågan blev mycket allvarlig och långvarig för Hjalmar, som intensivt pläderade för sin sak i tal och skrift. Saken gällde om kommatecken i texter skulle sättas ut efter formella, grammatiska regler eller efter rytm och språkkänsla. Hjalmar höll på den senare principen som innebar större frihet. Den gick under beteckningen

pauskommatering. Den kunde skifta från person till person och medförde att man kunde ta lätt på formell korrekthet. Enligt grammatisk regelstyrning måste man sätta ut kommатеcken exempelvis just före sammmanbindande ord som "eftersom" när de inledde en bisats. Enligt Hjalmar's modell skulle det ske bara om en paus inträffade just där.

Bland Hjalmar's skrifter i frågan kan nämnas "Grundvalarna för vår kommatering: historik, kritik och reformyrkanden" (1924) och "Tydlighetskommatering" (1925). Mot varandra ställde han här stelnad skolteori och det levande livet; "frihet under ansvar" skulle föredras framför "slaveri utan ansvar". Trots svårigheter var det, menade Hjalmar, inte omöjligt att lära skolbarn den flexibla kommatering som överensstämde med naturlig rytm och språkmelodi; det skulle en skicklig lärare klara av, låt vara att alla elever kanske inte hängde med i början. Det gällde att ge utrymme åt en personlig läs- och skrivstil där instinkten fick ett ord med i laget.

Men kampanjen pågick även bakom kulisserna. Här ett par exempel. I brev till justitierådet Birger Wedberg 1929 förordar Hjalmar "på" i stället för juridikens "å" men accepterar ordet "evad". Särskilt uppskattar han en förståelse för sin ståndpunkt i kommateringsfrågan. I brev till nationalekonomen Gustav Cassel 1942 uttrycker Hjalmar sin glädje över att denne kritiserat skolkommateringen. Hjalmar sänder över egna skrifter men fruktar "motstånd från förhärdat folk utan sinne för det levande språkets krav". Exempel som dessa tyder på att det för Hjalmar gällde en stor fråga, inte en nyck.

Hur gick det? Utgången kan inte beskrivas som annat än ett nederlag. Hjalmar fick inte med sig sina kolleger. Tvärtom förekom det att man ironiserade över hans reformiver. Man tyckte lite till mans att det var hög tid att sätta punkt. Men det gjorde aldrig Hjalmar. Alla vi som gått i läroverk i mitten av 1900-talet kan nog intyga att kommатеcken skulle sättas ut enligt bestämda regler, inte intuitivt. Kanske har Hjalmar's modell segrat i dagens skola och samhälle, i varje fall ofta i praktiken.

Orsaken till Hjalmar's engagemang i kommateringsfrågan kan nog till stor del förklaras av personliga förhållanden. Dels var han, som vi sett, musikalisk, förstod sig på rytm och melodi. Dels framstår han som frisinnad, villig att tänka nytt, ibland mer känslöstyrd än regelstyrd. Språkkänslan intresserade honom och med den går man utanför intellektets ramar. Envis som synden höll han fast vid sin linje. Men hur går det om man är omusikalisk?

Just Hjalmar's utstuderade känsla för samspelet mellan musik och språk firade triumfer i en liten men innehållsrik bok betitlad "Natur och kultur vid välläsning" (1936). Den anknyter till kommateringsfrågan men går långt därutöver. Huvudämnet är högläsning, hur den ska göras på bästa sätt. Eftersom svensken, enligt Hjalmar, talar illa jämfört med andra folk, var ämnet desto angelägnare. Talteknik jämförs med sångteknik. Aspekter som "rytmisk svikt", "melodiföring", tonhöjd och andning kommenteras. En målsättning blir att låta den muntliga läsningen ligga nära det naturliga talet. Störst utrymme vigs åt uppläsning av dikter och många sådana hämtas ur den mest kända svenska poesiskatten. Boken kan fortfarande rekommenderas till läsning. Den gör att man blir nyfiken på Hjalmar's eget sätt att högläsa; kanske några av hans radioföredrag finns bevarade som ljudupptagning?

Sidouppdrag

Hjalmar hade flera sidoengagemang som låg i förlängningen av hans tjänst och forskningsinriktning. Ett ledde till skolan, i hans fall Kjellgrenska högre lärarinneseminariet. Här undervisade han i svenska perioden 1923-1932. Hans tidiga alternativa framtidsplan, om den akademiska vägen inte höll, realiserades alltså i någon mån. Här, liksom i övrigt,

visade han stor fallenhet att undervisa. Han utvecklade, har det sagts, i katedern "en aktivitet, som måste sägas vara sällsynt bland folket i Nifelhem; han talade icke endast med sin uttrycksfulla röst utan med hela sin lilla gestalt". Sina elever kom han nära. Inte oväntat var han vid samma tid ledamot av arbetsutskottet i Modersmåslärarnas förening.

Vidare verkade Hjalmar en lång följd av år från 1925 som ordförande i Västsvenska hembygdsnämnden, som låg bakom festskriften till honom vid 50-årsdagen den 6 februari 1928. Han var på 1940-talet ledamot av styrelsen för Göteborgs och Bohus läns fornminnesförening och deltog i gatunämndsberedningen i Göteborg. En kort tid engagerade han sig i ledningen för Föreningen Norden. Att han deltog i ledningen för Samfundet Sverige-Island och i Akademiska kören har framgått i andra sammanhang.

Sammantaget visar detta på ett brett samhällsengagemang. Här var det inte fråga om en profet som isolerade sig inom de akademiska murarna. Samtidigt tycks han inte ha varit organisatorisk och publicistisk initiativtagare i större format; hans namn är inte specifikt knutet till någon sammanslutning eller tidskrift utöver det pliktskyldiga. Han lät sig involveras i befintliga strukturer mer än etablerade nya. Störst personligt avtryck gjorde han kanske genom engagemanget i Akademiska kören från 1919. Här kunde han föra vidare Pa Carls musikintresse och sitt eget musicerande från barndomshemmet. Den största originaliteten yttrade sig sent och på ett djupare, personligt plan.

Oxfordrörelsen

Det mest överraskande i Hjalmars liv var att han under senare delen anslöt sig till och verkade inom en kristen väckelserörelse. Denna religiösa aktivering uppmärksammades naturligtvis av omgivningen och gav Hjalmar en särställning. Kristen tro och gärning fanns rimligen på flera håll i hans omgivning. Den akademiska världen tillhörde emellertid knappast de frommaste kretsarna i samhället och gav tvärtom stort utrymme för vanvördnad av alla de slag. Hjalmars helhjärtade uppslutning skilde ut sig, särskilt som han tillät den få praktiska konsekvenser i livsföring och offentligt framträdande. Det måste ha kostat på att överge det sena kvällsarbetet för att i enlighet med rörelsens bud stiga upp med tuppen. Det var knappast mycket lättare att överge smörgåsbordets sup och kaffebordets punsch i den nyvunna nykterhetens tecken. Stöd hade han dock hemmavid, i det att Stina av allt att döma deltog i hans färd över till de fromma troendes land.

Den rörelse han fångades av framstår som något svårgripbar. Den började som en kyrklig väckelse utgående från Oxford-universitetet under 1800-talet. På 1900-talet inriktade den sig alltmer på en verksamhetsform med kristen gemenskap i grupper, därav det alternativa namnet Oxford-grupprörelsen. Det yttrade sig bland annat i "home-parties". Ny inspiration kom från USA och föregångsmannen Dr Frank Buchman. Fyra normer skulle vara vägledande: absolut ärlighet, renhet, osjälviskhet, kärlek. Man skulle överlämna sig åt gud för att få andlig ledning (särskilt på morgonen). Syndabekännelse inför medmänniska stod på programmet. Parallellt eller integrerat med denna rörelse utvecklades en liknande, Moral Re-Armament (MRA). 1920-talet kan betecknas som startdecenniet. De nordiska länderna nåddes på allvar i mitten av 1930-talet.

Frågan hur och när Hjalmar och Stina fick sin religiösa väckelse kan spåras med hjälp av några hållpunkter. I ett hembygdstal i Varberg 1934 om "den gamla kulturens enhet, och den nys splittring" kan man se ett förebud. Hjalmar utgår här från det gamla bondesamhällets geografiska, sociala och ideologiska sammanhållning som splittrades vid i och för sig befogade jordskiftningar och bysprängningar. Enheten gick förlorad. Hjalmar

efterlyser inte en tillbakagång men en ersättning i det moderna samhället. Han talar om behovet av "ett andligt fäste" som är elementärt och allmänmänskligt, som kan gripa alla människor. För Hjalmar blev den i teologiska lärofrågor odogmatiska oxfordrörelsen detta fäste.

Annars kan man peka på ett par allmänna förutsättningar. I Hjalmars hem rådde kyrksamhet och kristna referenser, knappast mer än konventionellt men heller inte mindre. Det förekom att Pa Carl använde stående guds-fraser att döma av några texter, likaså att familjen bevistade gudstjänster och högtidlighöll kristna dagar. Men någon intensivare religionsutövning kan man inte tala om. I Stinas hem var väl situationen ungefär likadan. Dock var moder Elin (född Martin) djupt kristen och kristna ceremonier i hemmet var vanliga. Om detta vittnar storasyter Nanna Beskow i sina minnen från sin uppväxt i det hildebrandska hemmet.

Vidare har det framgått att Hjalmar i sin ungdom hade en inställning som i sin förlängning harmonierade med religiös frälsning (se avsnittet "existentiella tankar"). Han sade sig då vid något tillfälle ha närmat sig kristendomen. Än mer slående är hur han betonade glöden i en övertygelse som det viktiga tillsammans med de resultat som uppnåddes. Sanningshalten i det man trodde på var inte avgörande. Med en sådan inställning kunde man ju mycket väl med glöd tro på både gud och Oxford-rörelsen, bara det ledde till bättre mänskligt liv. De vanskliga läro- och sanningsfrågorna kunde man ta lätt på.

Det är tydligt att Hjalmar verkligen försökte realisera de krav väckelsen ställde på sina anhängare. Det betydde nya medmänskliga kontakter, bland annat i grupp- och samtalsform. Det sociala umgänget breddades. Den akademiska världen ersattes inte men kompletterades med nytt socialt umgänge av seriösaste slag. Därmed tog han ett stort och djärvt steg som framför allt innefattade en ny syn på livet och präglade tillvaron under hans sista decennium.

I en av Hjalmars skrifter nämns att vändpunkten inföll 1938, "då han fördes in i en krets människor, som själva ville leva, och lära också mig att leva, på det högsta andliga plan de personliga gåvorna medger". Det betonades också från hans sida att han trodde på möjligheterna till personlighetens andliga växt även i åldern mellan 60 och 70. Han visade med eget exempel att detta var fullt tillämpligt -- och då givetvis även på andra.

Ett annat exempel på att Hjalmar förts in i nya sammanhang framgår av ett brev till Pär Lagerkvist 1941. Den blivande nobelpristagaren i litteratur hade detta år promoverats till hedersdoktor vid Göteborgs högskola med Hjalmar som promotor. Vid festligheterna på Börsen hade de två kommit varandra in på livet. Hjalmar glädde sig mycket åt detta. Det var andra tongångar än i de akademiska kretsar, där man sällan "blottar sig". Däremot fanns, fortsätter Hjalmar, en mer personlig stil "i de kristna /kretsar/, där jag numera umgås och, oberoende av alla sociala skrankor, känner rik gemenskap". Så avslutas brevet med tolkningen av en dikt av Lagerkvist, som också Karl Gustaf Hildebrand (Stinas brorson) haft synpunkter på.

Hjalmar höll inte inne med de insikter och åsikter som väckelsen givit honom. Tvärtom, han försökte infria det missionerande draget i Oxford-rörelsen. Detta förutsatte både mod och trosvishet. Ett gott exempel finner man i en artikel i den anrika, konservativt anlagda publikationen Svensk Tidskrift 1944. Här spände han bågen hårt under rubriken "Kristendomen och de intellektuella". Det formade sig till ett försök att vinna förståelse hos sin akademiska omgivning, helst givetvis leda in dem på den smala vägen. Här får vi öppenjärtigt besked om hans syn på saken.

Grundtanken bottnar i övertygelsen att kristendomen är den bästa, kanske enda vägen till en bättre värld. Problemet ligger i avkristningen. Det finns, menar Hjalmar, en motsättning mellan kristendomen och den moderna vetenskapen, vilket påverkar de intellektuella på olyckligt sätt. Den naturvetenskapliga, materialistiska historieuppfattningen och

bibelkritiken har inverkat negativt. Inte bara vetenskapsmännen (de intellektuella) har tagit intryck, även exempelvis arbetarrörelsen. Så har klyftan växt mellan de bekännelsekristna och "den förvärldsligade kulturen".

Hjalmar erkänner att han själv hört till de "förvärldsligade". Men nu vägleds han av nya insikter. Utvecklingslärans (darwinismens) berusande effekt har dämpats, förnuftet framstår inte som "det enda organet för avgörande livsåskådningsfrågor". Även känsla och vilja måste engageras. De intellektuella borde bereda sig på att lyssna och söka, inte blygas för det irrationella. Men även de kristna borde modifiera sitt framträdande: formulera sig försiktigare kring trosfrågor som treenigheten, Kristi gudom och jungfrufödelse. Han varnar för tron på verbalinspiration (Bibelns absoluta sanningsvärde) och på en dogmatisk hållning över huvud taget. I stället önskar Hjalmar samarbete över de kristna samfundsgränserna med frihet som grundläggande idé. Även för icke frälsta borde kyrkdörren stå öppen. Särskilt starkt betonar Hjalmar den kristna gemenskapens betydelse, detta just i linje med den egna rörelsen och de egna erfarenheterna.

En småskrift med titelfrågan "Är vi ett fritt folk?", även den från 1944, kompletterar bilden av den reformerade Hjalmars ideologi. Den är utgiven av De kristna samfundens nykterhetsrörelse, ett organ som förvisso inte hörde till Hjalmars förväntade förläggare. Han upprepar kristendomens betydelse som "den enda makt som kan frälsa oss". Men det centrala budskapet gäller bruket av alkohol och tobak. Detta bruk ses som oförenligt med ett sunt kristet liv och i vidare mening med mänskligt liv över huvud taget. Han betraktar det som en fråga om hälsa och moral. Dessutom är "de åtrådda njutningsmedlen" dyra. Absolut avhållsamhet är det enda rätta. Det behövde inte leda till tråkighet. Och kulturskapare som hyllar alkoholens inspirerande effekter ger han inte mycket för.

Även på drogområdet återoppar Hjalmar egna erfarenheter. Tobak hade han aldrig sysslat med. Han erkänner sitt tidigare beroende av alkoholhaltiga drycker, av snaps och punsch vid restaurangbesök. För femton år sedan försökte han självdisciplinera sig. Föresatsen höll inte länge. Men för sex år sedan lyckades han bättre, vilket sammanföll med den nya sociala gemenskap han då kom in i. Steget in i den absoluta nykterheten togs för tre år sedan. Den gav större sinnesfrid, frihetskänsla och glädje, den stod i samklang med "de högsta andliga värdena". Det gjorde inte feststämning med bågarens hjälp. De kristna och "det andligt ledande folkskiktet" borde gå i spetsen.

I större skala exponerade sig Hjalmar som kristen publicist genom antologin "Nordisk kristendom. Kristna gestalter från de nordiska länderna" (1944). Han var både redaktör och medförfattare, det sistnämnda med en inte alltför välkänd islänning som ämne. Övriga sju bidrag avhandlade mer kända personer. Det nordiska greppet på ämnet stämde väl både med Hjalmars akademiska inriktning och med hans även i andra sammanhang visade intresse för nordismen. I förordet yttrade han som den mest pondusfyllda kyrkoman magistrala ord om vikten av att slå vakt om det kristna arvet i Norden; det gällde att "ta på oss ett gemensamt ansvar för att de kristna grundvärdena räddas undan förödelsen".

Man kan avslutningsvis fråga sig vad den övriga familjen ansåg om Hjalmars syn på kristendom och vetenskap. De fyra sönerna, vid denna tid mellan 30 och 40 år gamla, hade alla studerat naturvetenskap vid Uppsala universitet. Minst Sten, som snart övergick till humaniora men å andra sidan publicerade en bok om Charles Darwin (1946). Ma Stinas sporadiskt förda bok om sonen Arnes barn- och ungdom visar att hon hyste förhoppningar om att han med sin allvarliga läggning skulle påverkas i oxfordiansk riktning; det infriades såvitt bekant inte alls. Kanske lät man den åldrade fadern utan diskussion "bli salig på sin fason". Säkerligen fortsatte man att ta sin snaps och punsch. Och nog har jag hört berättas att farfar uppskattade att svepa ett glas öl, där väl rimligen lite alkohol ingick.

Personen

Hjalmar var färgstark. Han hade egenskaper som märktes. Här fanns inget av stram formalist, kylig intelligensaristokrat eller i sig sluten kuf. Åtskilligt av hans personlighet har redan framgått, mer eller mindre tydligt. Var och en får dra sina egna slutsatser av det. Därtill kommer en rad omdömen i form av nekrologer och annat. Ytterligare kännetecken framgår i närmast följande avsnitt om "Hjalmar och Stina". Men först några kompletteringar.

I eftermälet inom släkten nämns en egenskap som inte fullt ut kan ha blomstrat i offentligheten: barnligheten. Den kombinerades med en allmänt omvittnad intensitet och uppsluppenhet. Vi barnbarn liksom ingifta och andra närstående fick uppleva den. Det kunde yttra sig i att en farfar, morfar eller blivande svärfar låg under ett matsalsbord och gol som en tupp eller skällde som en hund. När de egna barnen var mindre lär det ha anställts skämtdisputationer i hemmet och att detta försiggått utan faderlig regi är svårt att föreställa sig. Slutligen lär Hjalmar i Uppsala ha begåvats med efternamnet "Kindroth" (Kind = tyska för barn = Barnroth). Sådant sker inte utan anledning.

Det är omvittnat att Hjalmar kunde kasta loss rejält även i det akademiska privatlivet, särskilt i sångsammanhang. Det tycks ha hållit i sig även efter väckelse och helynkterhet. I en personteckning beskrevs han som "en god student, som när det gällde inte var rädd att sätta sin värdighet på spel". I en annan hänvisades till en underfundig formulering som ansågs tillämplig på Hjalmar: "Även jag har varit ung, kanske yngre än de flesta."

Hjalmar har också tillskrivits viljan och förmågan att med entusiasm ta till sig nya idéer och ge sig i kast med nya projekt. Det ledde i sin tur till ombytlighet alternativt rastlöshet. Exempel på detta finns både i hans privata och offentliga liv. Privat är givetvis väckelsen till kristen tro och handling det viktigaste tecknet. Inom vetenskapen kan man peka på hans breda intresseområde, så brett att läromästaren Adolf Noréen fann det lite för mycket av det goda. Alternativet hade ju varit fördjupning på färre punkter. Hans villighet att ta in extrauppgifter i de stora registerarbetena pekar i samma expansiva riktning. Han var och förblev mångsysslare.

Även ett annat inslag i Hjalmar's personlighet kan filtreras fram ur hans vetenskapliga verksamhet. Det kan gå under uttryck som oräddhet och oppriktighet. Motsatsen blir försiktighet och diplomati. Ett par exempel illustrerar saken. De berör relationerna med två av hans allra närmaste kolleger: Jöran Sahlgren och Bengt Hesselman, ledande ortnamnsforskare respektive närmaste företrädare i Göteborg. Uppgiften är dock inte att ta ställning i sakfrågorna. Det första exemplet illustrerar den stora känslighet och animositet (grälsjuka) som då (mer än i senare tid) följde professorsutnämningar i spåren, det andra motsvarande känslighet i samband med disputationer.

Inför tillsättningen av professuren 1919 ansåg sig Hjalmar felaktigt eller överdrivet kritiserad av Sahlgren. Dennes kritik vanpryddes generellt, menade Hjalmar i en rad brev, av "later", av alltför svepande och rentav förlöjligande omdömen, som gav en skev bild av bedömda skrifter. Som försvarande omständighet nämndes att Sahlgren, som hörde till konkurrenterna om professuren, publicerat kritik vid en tid som gav de sakkunniga möjlighet att låta sig påverkas. Men till Hjalmar's egenskaper hörde också viljan till fred och gott samarbete. Detta uppnåddes snart nog mellan de två och tycks ha varat tiden ut.

Det andra exemplet gäller alltså relationerna till Hesselman. Längre var de utomordentligt hjärtliga, även familjevis. Hjalmar hade fått starkt stöd i samband med sin utnämning; Hesselman var både närmaste föregångare på professuren och sakkunnig. Väändpunkten inträffade i samband med en disputation 1936 i Uppsala där Hesselman var inblandad. Det Hjalmar reagerade mot var att avhandlingen ifråga fullständigt förbigått ett stort och enligt

honom självklart källmaterial förvarat i det ortnamns- och dialektinstitut han själv förestod. Hjalmar kände sig kränkt å egna och institutets vägnar. Han avreagerade sig i form av en omfattande, i maskinskrift bevarad extraopposition, en sällsynt åtgärd. Efter detta upphörde korrespondensen mellan de två, sannolikt också vänskapen.

Hjalmar och Stina

De två hade en högborgerlig bakgrund i Stockholm gemensam. Inom den ramen fanns en stor skillnad. Hjalmar kom från affärsvärlden där grosshandlaren var prototypen, Stina från den akademiska världen personifierad av universitets- och lärda-verksmannen. När Hjalmar anslöt sig till den senare sidan, innebar det alltså ett uppbrott från ursprunget. Han gick i svärfar Hans Hildebrands, inte i Pa Carls fotspår. Stina, däremot, levde vidare i sin tidigare hemmiljö. Hon var van vid att mannen satt fast förankrad vid skrivbordet till sena natten i den humanistiska forskningens aldrig upphörande tjänst. Dessutom var hon, inte Hjalmar, också van vid knappa ekonomiska förhållanden.

I personlig läggning skilde sig de två fundamentalt. De sex barnen (Carl 1905, Elin/Lelle 1907. Arne 1910, Sten och Stig 1914, Inger 1917) hade därför ett brett sortiment av egenskaper och beteenden att ta intryck av. Hjalmar var kvicksilverkvick i ord och handling. Sprang med liten, lätt kroppshydda obesvärat uppför trappor, infallsrika tankar trängdes med varandra, temperament och tempo var uppskruvade. Mot detta kontrasterade en filbunkslugn Stina, rund, sävlig och betydligt större, tillika eftersinnande och klok. Försökte Stina dämpa Hjalmar, hade hon ett styvt jobb. Den omvända vägen är inte lättare att föreställa sig.

Till Hjalmars egenskaper hörde en gravt opraktisk läggning. Tydligast visade det sig i hushållet, där hans repertoar sägs ha begränsat sig till att torka bestick, medan tevatten var alltför svårt att ordna. Kanske en orättvis bedömning men tendensen står fast. Ett exempel på valhänthet i det praktiska livet nämner blivande svärdottern Anne Marie i sina Minnen. Hon och hennes föräldrar besökte det lindrothska hemmet i Göteborg i samband med hennes och Arnes blivande giftermål. En stolt Hjalmar skulle demonstrera sin moderna duschanordning; det slutade med att alla blev nersprutade och med fantasins hjälp kan man lätt föreställa sig den vattenorgie om utspelade sig. Åtskilliga liknande fall kan nog berättas på andra håll i släkten. Tanken förekom att Stina egentligen hade sju barn.

En styrka i det familjära hemarbetet hade Hjalmar av allt att döma i hanteringen av barn. Själv barnslig måste han ha haft lätt för att ta del av deras skämt och lekar, inte sällan gått i spetsen. I brev till storsyster Hedvig vid midsommar 1915 meddelar Stina: "Hjalmar lekte och sjöng med barnen nästan hela tiden, han är så snäll." En annan sida av saken vittnar Stina om i ett öppenjärtigt brev till faster Julia (farbror Emils fru) i oktober 1910. Hon kontrasterar här sin lyckliga nutid mot "den disharmoniska 17-åringen för 11 år sedan". När Arne anlönt närmast följande månad och Stina alltså blivit trebarnsmor, berömde hon Hjalmar, som haft hand om honom på nätterna. Hon tillfogade några intressanta tankar i jämställdhetens tecken:

"Tror faster, att pappa någonsin hjälpte mamma med att ha någon av oss om nätterna och kom indragande med oss, när vi skulle äta. Det är ju bra att se hur tiderna går framåt vad männen beträffar, bara det också kunde sägas om hustrurna."

Som nämnts var Stina van vid att leva under knappa förhållanden. Hennes äldre syster

Nanna ger exempel i sina Minnen. Det säger kanske något att rent smör var en sparsamt förekommande delikatess i det hildebrandska hemmet. Men mest säger den rörande beskrivningen av föräldrarnas ständigt pressade ekonomi. Den berodde delvis på att Hans gav sig in i mindre lyckade ekonomiska engagemang i stället för att hålla sig till den historiska forskningen. Skulderna tyngde oupphörligen. Problemen fick till slut en lika radikal som överraskande lösning. Det skedde genom Axel Carlander, givetvis med fru Hedvigs höga gillande. I ett slag löste Axel sin svärfar från alla skulder. Det sammanföll med Hans och Elins bröllopsdag 1912, det år Hans fyllde 70. Deras tacksamhet var utsäglig, tårdrypande. I brev till Carl gav Hans en drastisk inblick i sin tidigare ekonomiska situation: "Om du visste hur tungt det varit under de många och långa åren, då det ibland hänt, att jag måste uppskjuta ett brev, därför att jag icke ägde en tioöring till att köpa ett frimärke...". Följande år avled han -- skuldfri. Samtidigt letade sig hans/Hans boksamling ner till Göteborg.

Att Stina tagit intryck av dessa förhållanden kan man ta för givet. Där finns, utöver faktiska realiteter, bakgrunden till hennes tal om goda förtjänster och extrainkomster. På väg att bli trebarnsmor i slutet av 1910 skriver hon att Hjalmar har mycket att göra "och det behövs till denna stora familj att han förtjänar bra". Vad behövdes då, frågar man sig, när barnaskaran fördubblats och åldrats? Hur som helst, den devis hon tillskrivs i dessa sammanhang var relevant och tål att upprepas: "Extrainskomster är livets poesi". Ekonomin gjorde sig ständigt kännbar i Hjalmar och Stinas liv.

Livsföringen gick i enkelhetens tecken. Det sägs att även sammankomster hemmavid med akademiska kolleger kunde stanna vid te och smörgås. Andra exempel på måttfullhet eller spartanska vanor skulle säkerligen kunna nämnas. Men på en punkt avvek man från senare tiders förhållanden: hembiträden, tidigare kallade "jungfrur". Två sådana tycks ha varit normalt. Med barnens hjälpinsatser blev Ma Stina en arbetsledare med det samlade ansvaret. En liten familjebild från ett sommarnöje i Borgholm 1915 (även sådant hade man tydligen råd med) ger exempel: "Småpysarna" (tvillingarna Stig och Sten) tas om hand, de äldre barnen har hjälpt till att tvätta golv och duka, Carl har sköljt och hängt pysarnas kläder, Arne har sköljt flaskor till eget nöje. Till denna späda arbetsstyrka kan man alltså lägga två "jungfrur" och en arbetsledare.

Denna familjebild förmedlade Stina till Hedvig. De två hade tät kontakt in i det sista. Under gemensamma Göteborgsår måste de haft god tid att bli beroende av varandra. När Hjalmar och Stina återkommit till Stockholm i mitten av 1940-talet, telefonpratades dagligen med system, som gick under smeknamnet "Vevs". De hade sex respektive tre barn att utbyta nyheter om, successivt även 20 respektive 15 barnbarn. Ett utbyte skedde även i fråga om pengar, men i detta fall bara i en riktning. Från det carlanderska hemmet lär en av Lindroth-sönerna (en i taget) ha försörjts under studier i Uppsala. Efter Hjalmar död fick Stina hjälp med hyran från samma håll. Allt talar för materiell hjälp även på andra sätt.

Några nämnvärda tillgångar kunde Hjalmar och Stina alltså minst av allt samla ihop. Om det vittnar deras bouppteckningar från 1947 respektive tio år senare. Under de traditionella rubrikerna för prylar av ädelmetaller (guld och silver) är mycket lite upptaget till synnerligen blygsamma summor. För Hjalmar del noteras en behållning på 1.787:01 kronor. Den bokligt sinnade kan notera "3 bokhyllor med böcker", den ekonomiskt sinnade en total frånvaro av sådana materiella tillgångar som fastigheter, aktier och andra värdepapper.

Alldeles resurslös hade Hjalmar dock inte varit. Han hade, liksom andra syskon, haft del i föräldrarnas stora fastighet på Skägga efter Carls död 1904. Men på 1930-talet gjorde han sig av med denna del. Kanske skedde det i samband med att Ma Clara gick bort 1933, ett naturligt steg; det var en sak att på några minuter släntra ner till en skärgårdsbåt för bekväm vidarebefordran till lantstället, en annan att ta sig dit från Lund eller Göteborg.

En jämförelse med bouppteckningen efter Carl drygt 40 år tidigare påvisar intressanta

skillnader. En gäller mångfalden av föremål noterade i det äldre av de två borgarhemmen. Det speglar en långtgående specialisering i hushållet -- och ett lika långtgående välstånd. Exempelvis upptas ett 70-tal olika silverföremål, ett 60-tal nysilverditen efter Carl. Genom dessa kan man få en uppfattning om livsföringen i slutet av 1800-talet, något för den etnologiska forskningen att bita i. Här fanns sådant som majonäsgafflar, kompottskedar, saltskedar, senapsskedar, ansjovisgafflar, fiskgafflar, bålslevar, dopskål, dryckeshorn, ringklocka -- detta som exempel på gammalsilverprylar. Bland nysilvret märks karaffinbrickor, konfektkorgar, punschglasbrickor, champagnehållare, toddyskedar, vinetiketter, kaviarburk, picklesgafflar, knivhållare, skorpkorg. Här speglas en differentierad livsföring med mycket av livets goda på bordet.

Det tunga artilleriet låg på ett annat plan. Där hade Carl aktier fördelade på ett dussin olika poster. Den särklassigt största, gällande Ströms bruks AB, uppgick till drygt 50.000 kronor. Totalt stannade aktierna vid, noga räknat, 86.280. Totala behållningen, "summa inventarii", anges till 143.000 -- alltså mångmiljonbelopp med våra dagars kronkurs. Det ska tilläggas att Nils Magnus Höglunds bouppteckning redovisar ännu mycket större summor.

Slutsatsen drar sig själv. Materiellt var Hjalmar och Stina fattiga jämfört med släktens äldre generationer. Behovet av extrainkomster får här en skarp belysning. Man kan undra om, och i så fall hur, de själva reflekterade över dessa ting. De hade ju dessutom Axel och Hedvig Carlander att jämföra med. För dessa skillnader kunde de väl inte gärna vara okänsliga. Men jämförelser kunde ju i stället göras åt andra håll i samhället, framför allt utanför släkten. Då skulle utfallet naturligtvis bli ett helt annat.

En muntligt berättad interiör illustrerar avslutningsvis både ekonomin och sinnelaget: Hjalmar sitter hemma vid sitt skrivbord (vid vilket jag för övrigt skrivit denna text), någon ber om en liten slant, Hjalmar halar långsamt och under intensivt kvidande fram sin spinkiga börs, tar under svår inre kamp fram det begärda som sedan motvilligt överlämnas. Inte konstigt då, om tendenser till sparsamhet/snålhet kan ha förts vidare i släkten -- men framför allt skämtlynnat.

VII. ÅTTA MILSTOLPAR

Man talar ibland om kontrafaktisk historieskrivning. Den innebär att man tänker sig in i hur det hade kunnat bli i stället för hur det faktiskt blev. Man tar ett hypotetiskt grepp om det förflutna. Spekulationer av sådant slag har utan tvekan sitt behag och kan även ge nyttiga tankeställare. Men det gäller då att de alternativ man leker med är rimliga, inte orealistiska. Tillspetsade -- ja, omöjliga -- nej!

Inom historievetenskapen sysslar man inte gärna med sådana övningar. Men den berättelse som nu håller på att avslutas är populärvetenskaplig. Då slipper man vetenskapliga tvångströjor, exempelvis källhänvisningar i form av löpande notsiffror utströdda över texten. I stället lämnas fältet fritt för kontrafaktiska funderingar. Sådana gör sig bäst vid avgörande tillfällen, vid släkthistoriens milstolpar.

Jag har stannat för att lyfta fram åtta sådana stolpar. De kunde ha blivit fler eller andra. Men de som nu följer fångar tillsammans åtskilligt av det viktigaste. De kan samtidigt tjäna som en sammanfattning. Ofrånkomligen kretsar de kring den gubbtrio -- Nils Magnus, Carl och Hjalmar -- som valts till huvudpersoner. Förhoppningsvis framgår det att vår historia hade kunnat slå in på andra vägar, vilket givit oss en annan situation än den nuvarande.

1. Den viktigaste milstolpen (egentligen många) finns utplacerad mellan Vingåker och Stockholm. Det är inte självklart att flyttningen till huvudstaden över huvud taget skulle äga rum. Vi kunde fortfarande ha plöjt och harvat den sörmländska myllan eller i varje fall stannat kvar. En flyttning till tätort förr eller senare låg i linje med det generella migrationsmönstret, dock utan att vara självklart. Det kännetecknande för vår del är att vi urbaniserades så tidigt och att just huvudstaden blev mottagande ort. Det gör oss till en stabil stockholmsläkt. Många av våra barnbarn kan räkna sig som stockholmare i åttonde generationen. Det hindrar inte att andra förr eller senare sökt sig till andra orter.

2. Väl framme i Stockholm visade det sig att många släktingar blev utsatta för järnets magnetiska dragningskraft. Ett järngäng av män med anknytning till järnhanteringen, en av Själandets modernärningar, präglade släkten. De arbetade vid Järnvågen, Jernkontoret eller som fria företagare. Viktigast var företagarna. Här fanns de stora möjligheterna att bygga upp välstånd – men också att gå under vid fall av onda tider och oskickligt agerande. Hur detta järngäng fungerade i praktiken kan man inte mycket mer än spekulera om -- en fascinerande sysselsättning. Men nog måste det ha varit en stor fördel att arbete och släkt hade så goda förutsättningar att samverka. Maktstrider och personliga motsättningar i övrigt har inte noterats. Hur skulle det ha gått utan järnet som gemensam nämnare?

3. En mycket viktig milstolpe kan namnges: Nils Magnus Höglund (1801-1856). Den blev stommen i järngänget, svarade för själva drivkraften. Grundförutsättningen låg i hans exceptionella personliga kompetens, i egenskaper som får honom att framstå som något av ett fenomen och som släktens stora hjälte. Hur hade det gått, om han inte gift sig med gode vännen Anders Axel Lindroths syster Fredrika och alltså ingått i vår släkt? Ty med i boet förde han det framstående handelshus i järnbranschen som först gick under namnet C.F. Bohnstedt, senare under hans eget namn (1851-56) och efter hans tidiga död benämndes N.M. Höglunds Söner och Co. Det var i det sistnämnda som lindrötterna fick huvudansvaret med Carl (gift med Nils Magnus yngsta dotter Clara) som ledare till sin död 1904.

Ja, hur hade det gått utan Nils Magnus? Farfarsfarfar Anders Axel hade givetvis knegat på som kamrer vid Järnvågen och därutöver gjort sina affärer som fri kommissionär. Men något handelshus av format hade det av allt att döma inte blivit i en sådan situation. Med all respekt är det inte troligt att Carl blivit chef och delägare i ett nationellt ledande handelshus inom järnbranschen och att yngre brodern Axel också fått plats där, senare följd av Carls äldste son Adolf. Man kan vidare spekulera över Anders Axels roll vid den omtumlande situation som uppstod då Nils Magnus avled (1856). Varför tog han inte över ledningen av bäste vännens firma? Var han i äldsta laget, 56 år? Kanske beror det på att första budet gick till Nils Magnus och Fredrikas äldsta dotter Minas blivande make Adolph Cantzler, som redan fanns inom firman. Hur som helst, Nils Magnus var den som skapade släktens välstånd med sitt framgångsrika handelshus. Han blev förmögen, kom att tidvis tillhöra skeppsbroadeln, en klassresa av häftigaste slag.

4. Det mest rafflande inslaget i järngängets historia var den ekonomiska krisen 1878/79. Den berodde dels på dåliga tider, dels på alltför offensiva transaktioner med äventyrliga borgensförbindelser och skulder i övrigt. Carl hade varit oförsiktig på mer än ett sätt. Men firman hade ett förunderligt gott namn. Som visats stötte starka krafter till med wallenbergarna i spetsen för att rädda den. I dagspressen, som slog upp saken stort, framställdes en räddning av firman som hart när avgörande för landets ställning som industri- och handelsnation. I början av 1880 var krisen övervunnen.

Hur hade det gått vid konkurs? Ingen vet. Men fullt tänkbart är att släkten med Carl i

spetsen hamnat på bar backe. Kanske inte så att man blivit av med redan befintliga ägodelar. Men med stopp för fortsatt expansion och även tvång att dra åt svångremmen fortsättningsvis i färden mot okända öden. Nära till hands ligger att ifrågasätta om Skägga kunnat förvärvas några år senare (1883). Eller mera nyanserat: det framstår som direkt osannolikt. Ett tack från Skägga-representanter riktas lämpligen särskilt till familjen Wallenberg. Med en mindre välfylld kassakista hade barnens skolgång äventyrats. För att inte tala om Hjalmars möjligheter att studera vid Uppsala universitet och därmed grundlägga en akademisk släkttradition. Likaså hade Carls generösa musikaliska hemmasoaréer fått stryka på foten. Och järngänget hade mer eller mindre upplösts i förtid.

5. Skägga är naturligtvis värd sin egen, separata historieskrivning. Men några ord om dess plats i släktberättelsen som helhet kan platsa här. Att det rör sig om en milstolpe, nedslagen 1883, är uppenbart. Tiden i Duvnäs med hyrd fritidsbostad kan ses som en lång förövning. Här huserade under en följd av år från 1850-talet familjerna Höglund--Lindroth. Det bidrog till att de växte samman till ett släktkomplex med mycket gemensamt. Nils Magnus lär ha umgåtts med planer på att skaffa egen fritidsbostad. Det blev Carl som gjorde slag i saken. Vad detta sommarparadis gjort för släktkänsla, gemenskap och kanske ett eller annat uppfriskande gruff kan näppeligen överskattas. Inte minst öppnade det dörren på vid gavel till naturen med fiske, jakt, botanik, zoologi och rörligt friluftsliv i allmänhet. Hur hade det blivit om renodlat stadsliv, kanske kombinerat med utlandsresor, ersatt Skägga-livet? Kanske på sina håll andra studie- och yrkesval eller fritidsintressen med verkan in i följande generationer?

6. Carls och Claras två äldsta, vuxna söner, Adolf och Hjalmar, gick olika vägar. Adolf valde (eller lotsades in på) en redan väl uppröjd väg som byggde på släktföretaget, det egna handelshuset. Uttryckt i allmännare termer kom han in i och fortsatte att verka som företagare inom näringslivet. Det var väntat, ingen milstolpe utan bibehållen kontinuitet. För milstolpen (i bemärkelsen oväntad nyorientering) svarade Hjalmar. Han slog in på en ny väg i släktens historia, en akademisk väg med universitetsvärlden i centrum. Hur blev det så? Han kan inte gärna ha fått inspiration från släkten; den ledde ju åt andra håll. Närmast till hands ligger att peka på Ludvig Lindroth. Med honom saknade Hjalmar blodsband men inte (högtidligt uttryckt) själsfrändskap. Ludvig var både rektor, Hjalmars klassföreståndare och utmärkt lärare i klassiska språk, de ämnen Hjalmar började studera vid Uppsala universitet 1896. Sedan fördes han av en minst lika inspirerande professor, Adolf Noréen, in på sitt slutgiltiga ämne, nordiska språk. Hur hade det gått om Hjalmar i stället följt storebror in i järnfirman och vidare ut i företagsvärlden, det naturligaste valet?

7. Kanske kan man också se det som en milstolpe, när firma Nils Magnus Höglunds Söner och Co avvecklades parallellt med att nya mönster för järnets vandring från gruva till främmande importhamn utvecklades. Hur detta gick till är en historia för sig. Vare nog sagt att Carls död 1904 innebar en slutpunkt av flera. Ty firman fortsatte en kortare tid. Hur detta gestaltade sig och när den slutgiltigt kan betraktas som upphörd har inte berörts i den här berättelsen. Klart står att släkten levte på järnet under större delen av 1800-talet och till 1900-talets början. Därefter var landets andra stora råvara, skogen, underlag för släktens nya försörjningsmedel: boken; från järn till bok.

8. Den andliga professionen, slutligen, har inte varit framträdande i vår släkt. Kanske finns den representerad i form av någon enstaka präst i släktträdets yttre grenar men inte stamnära. Av omnämnda personer har tidens konventionellt kristna engagemang varit vanligt, medan tecken på ateism inte kommit fram. Men den djupaste och samtidigt mest

överraskande religiösa uppslutningen svarar Hjalmar och Stina för, närmare bestämt från 1930-talet. De rycktes då med av Oxfordrörelsen, blev aktivt kristna med deltagande i nya sociala gemenskaper och gjorde missionerande insatser. Sannolikt skulle de själva se frälsningen på äldre dagar som sina livs viktigaste milstolpar.

Det är lockande att spekulera vidare. Hjalmar hörde till de få akademiker (utanför teologiska fakulteterna) som öppet bekände och propagerade för en kristen tro. Han hade talets och skriftens gåva. Ointresset för teoretiska lärofrågor och dogmatik pekade fram mot en allomfattande, ekumenisk inställning i trosfrågorna. Den av honom så uppskattade "glöden" hade han också liksom över huvud taget en sådan personlighet som en religiös förkunnare kunde behöva. Frågan är om inte Hjalmar var på väg att få en central plats inom den kristna gemenskapen i Sverige. Kanske hade han, med ytterligare ett eller två decennier i livet, kunnat bli en nationellt framträdande representant för den kristna dimensionen.

VIII. KÄLLOR OCH LITTERATUR

Kommentarer: Arkivmaterial (minnen, dagböcker o d) kan finnas i kopior hos fler än nedan anförda innehavare. Bland otryckt källmaterial som inte utnyttjats märks dels (med ett undantag) arkivet på släktegendomen Skägga (Värmdö), dels Hjalmar Lindroths stora korrespondens förvarad på Göteborgs universitetsbibliotek. Skägga-materialet återfinns dock delvis genom Carl Lindroths almanacksutdrag och Kjerstin Sohlbergs omfattande brevpublikation, medan Hjalmar's korrespondens representeras genom brev i andra institutioner.

Otryckta

Riksarkivet:

Stafsundsarkivet, Aug. Gyldenstolpes samling vol 1.

Emil Hildebrands samling vol 7, 13.

Ecklesiastikdepartementet, konseljakt 19/12 1919 nr 47.

Kungliga Biblioteket:

Tidningsutgivareföreningens pressklipp (bl a TU 5-10, 7:67).

Gustav Cassels brevsamling 15:1. Ep.C1a.

Brev till Pär Lagerkvist, 25. L120:1.

Birger Wedbergs samling 1928-1929. L79:3.

Stockholms stadsarkiv:

Bouppteckningar efter Nils Magnus Höglund (1856), Carl Lindroth (Stockholms Rådstufvu Rätt 31/5 1905) och Hjalmar Lindroth (oktober 1947 II:3048).

Konkurshandlingar.

Hos Jan Lindroth, Solna:

Utdrag ur grosshandlare Carl Anders Lindroths almanackor 1883-1904. Kopia av maskinutskrift av sonen Einar undertecknad 4/5 1940.

Brevsvit (47 brev 1895-1916) från Hjalmar Lindroth till Harald Lettström.

Mina 75 år. Av Anne Marie Lindroth. Mångfaldigat manus, utskrivet 2014.

Maria Wahlberg, Barndomsminnen; anteckningar för underhållning vid sammanträde med Värmdö Husmodersförening 1949. Maskinskrift juni 1950.

CV/meritförteckning ang. Carl Lindroth samt inträdeshandlingar för Sveriges centralförening för idrottens främjande.
Brev Carl till Clara Lindroth 11/7 1899.
Brev Clara till Adolf (kopia) 14/5 1902 samt sentida papper ang. frågan om kusinäktenskap.
Stina Lindroth, Sporadiskt förd dagbok över sonen Arne.
Nekrologer i dagspress.
Hos Svante Lindroth, Vindeln:
Dagbok för Hjalmar Lindroth 20/7 1890-20/4 1892.
Hos Jesper Steen, Saltsjöbaden:
Einar Lindroths resedagbok april--maj 1909 (litet format).
Brev Stina Lindroth till Hedvig Carlander 29/6 1915.
Diverse begravnings-, arvs- och hyrespapper mm ang Hjalmar och Stina Lindroth (bl a bouppteckning i original efter Stina).
Nekrologer i dagspress.
Hos Cecilia Kjellgren, Hönö (Göteborg):
Minnen från mitt barndomshem. Av Nanna Beskow. Maskinskrift. Utan år.
Skägga-arkivet:
Korrespondens hösten 1871.

Tryckta

Aftonbladet.

Arkiv för nordisk filologi 1948 s. 214-219 (nekrolog av Ture Johannisson).
Attman, Artur, Fagerstabrukens historia. Adertonhundratalet, 1958.
Attman, Artur, Svenskt järn och stål 1800-1914, 1986.
Beskow, Hans, Husen Skeppsbron 34 och 36. Kulturhistoriska anteckningar om deras förhistoria, tillkomst och ägare. -- Sankt Eriks årsbok 1975 s. 89-130.
Brisman, Sven, Sveriges affärsbanker, 2, utvecklingstiden, 1934.
Börjeson, D.Hj.T., Stockholms segelsjöfart. Minnesskrift 1732-1932, 1932.
Dagens Nyheter.
Dahlgren, E.W., Järnvräkeri och järnstämpling. Ett bidrag till den svenska järnhandels historia, 1930.
Forsstrand, Carl, Skeppsbroadeln. Minnen och anteckningar från Gustaf III:s Stockholm, 1916.
Gerentz, Sven, Stockholms sjömanshus 1748-1948, 1948.
Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning.
Göteborgs-Posten.
Hammarström, Ingrid, Stockholm i svensk ekonomi 1850-1914, 1970.
Hedin, Einar, Mazerska kvartettsällskapet 1849-1949, 1949 (nytryck 1990).
Hilleström, Gustaf, Kungl. musikaliska akademien. Matrikel 1771-1971, 1971.
Hågkomster och livsintryck XVIII, 1937, s. 263 ff.
Ivar Blå (pseudonym för Wilhelm Alexander Bergstrand), Sista krisen. Interiörer och exteriörer berättade af Ivar Blå, 1880.
Jernkontorets annaler, ny serie, 1856.
Kinberg, C., Mazerska Qvartettsällskapet. Ett femtioårsminne 1849-1899, 1899.
Lazarus (pseudonym för C.F. Lindahl), Svenska miljonärer. Minnen och anteckningar, 1898.
Lundmark, Efraim, Rederi-AB Svea. Ett svenskt storrederi och dess insatser i handelssjöfarten, 1951.
Löfdahl, Maria, Serien Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län som organisation, forskarskola

och modell. -- Namn och bygd 2004 s. 81-103.
Nationalencyklopedin.
Nerman, Ture, Järnbärarna, 1936.
Nordisk familjebok ("uggleupplagan").
Norlind, Tobias/Trobäck, Emil, Kungl. hovkapelletts historia 1526-1926, 1926.
Schlesinger, Ernst, Ur Mazerska kvartettsällskapets liv och leverne under sjuttiofem år 1849
13/1 1924, 1924.
Scholander, Sven, Visan, lutan och jag, 1933.
Skäggabladet 1982:2.
Sohlberg, Kjerstin, Breven från förr. 1800-talet sett genom två stockholmsfamiljers
korrespondens. Sammanställt av Kjerstin Sohlberg, 2001.
Statskalendern.
Stockholms Dagblad.
Stockholms ångbåtssjöfart. Ångfartygs-befälhavaresällskapets minnesskrift 1857-1932,
1933.
Svenska akademiens ordbok.
Svenska Dagbladet.
Svenska män och kvinnor.
Svenskt biografiskt lexikon.
Svenskt porträttgalleri 1904 avd. VII och XIV.
Sveriges allmänna handelsförenings månadsskrift nr 4, april 1900.

Hjalmar Lindroths i texten nämnda, tryckta skrifter:

För övriga, se Kungl. Bibliotekets Libris-system och/eller bibliografier, exempelvis J Tunelds i
Kungl. Gustaf Adolfs akademiens minnesbok 1942-1957 (Uppsala 1958).

Om adjektivering af particip. En studie inom nusvensk betydelselära. Akad. avh., 1906.
Göinge härads gårdsnamn. Ett bebyggelsehistoriskt utkast, 1911.
J.Th. Bureus, den svenska grammatikens fader. Häfte 1-2, 1911-1912. Samlingar utgivna av
Svenska fornscriftsällskapet 141.
Eriksgata, 1912.
En omtvistad etymologi, 1912.
Stiernhielms Hercules. En diktmonografi, 1913.
En omdebatterad önamnsgrupp, 1914.
En nordisk gudagestalt i ny belysning genom ortnamnen, 1915.
Studier över ortnamnen på -lösa, 1915.
De nordiska ortnamnen på -rum. Språklig och bebyggelsehistorisk undersökning, 1916.
Bohusläns härads- och sockennamn, 1918.
Värend och virdar, 1918.
Våra ortnamn och vad de lära oss, 1923.
Grundvalarna för vår kommatering. Historik, kritik och reformyrkanden, 1924.
Tydlighetskommatering, 1925.
Aktuella språkfrågor. Utkast och inlägg, 1928.
Island. Motsatsernas ö, 1930.
Från Island. Nutidsnoveller i översättning, 1932.
Institutet för ortnamns- och dialektforskning 1917-1932 -- Göteborgs och Bohusläns
fornminnesförenings tidskrift 1932-1933 s. 105-120.
Svensk språkhistoria för gymnasier och självstudium, 1933 (flera senare upplagor).
Den gamla kulturens enhet och den nys splittring. -- Särtryck ur Vår bygd 1935. Hallands

hembygdsförbunds årsskrift s. 3-8.

Natur och kultur vid välläsning, 1936.

De nordiska systerspråken, 1942.

Nordisk kristendom. Kristna gestalter från de nordiska länderna. Redaktion: Hjalmar Lindroth, 1944.

Kristendomen och de intellektuella. -- Svensk tidskrift 1944 s. 478-485.

Är vi ett fritt folk? Broschyr, 1944.

1. Anna Johanna Lindroth

2. Anders Axel Lindroth

3. Mathilda Wiborg

4. Fredrika Höglund

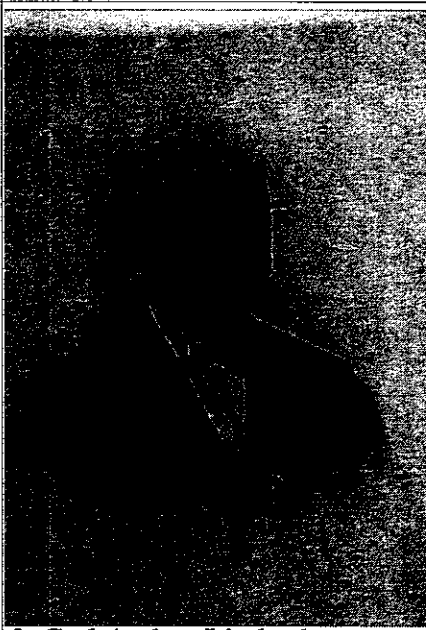
5. Nils Magnus Höglund

6. Marie Höglund

7. Carl Anders Lindroth

8. Carl Anders Lindroth

9. Clara Lindroth

10. Anton & Clara Lindroth

11. Axel Lindroth

12. Hanna Lindroth

13. Adolf, Ingrid, Hjalmar,
Magnus Lindroth

14. Adolph Theodor Bähr

15. Adolph Cantzler

16. Mina Cantzler

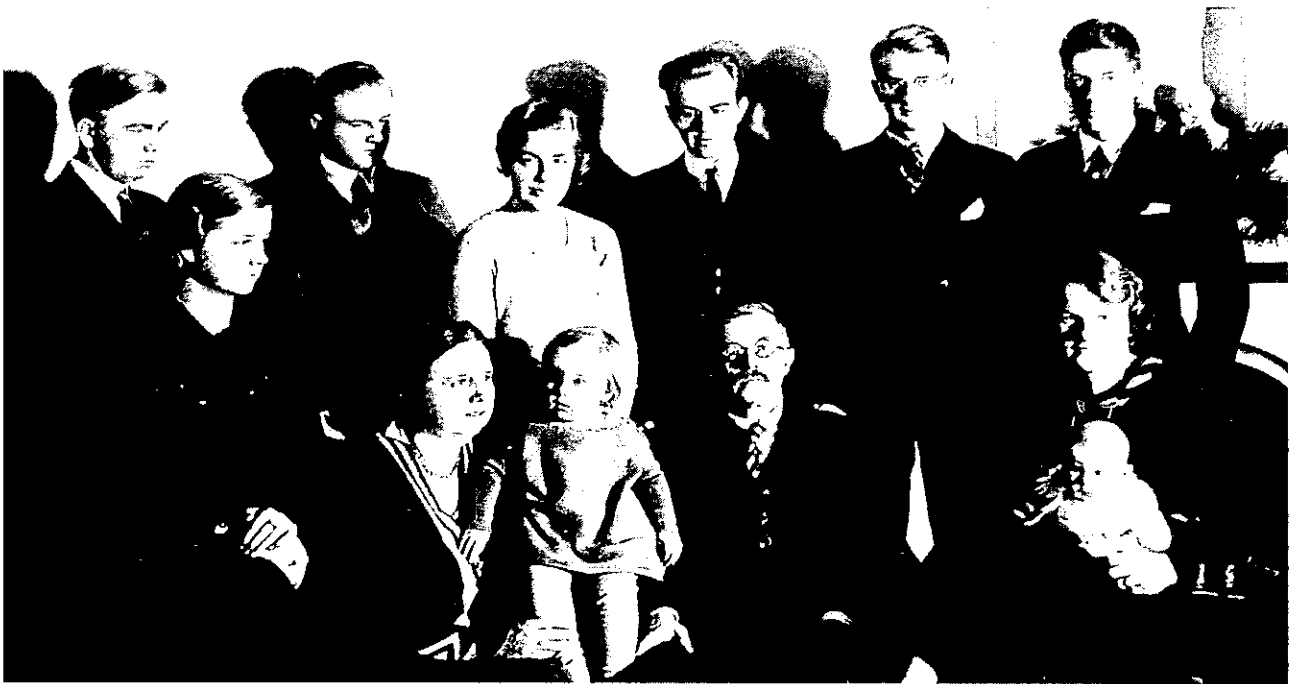
17. Reinhold Alrutz

18. Emanuel Costa

1. Två generationer

2. Tre generationer

3. Arne och pappa Hjalmar

4. Hjalmar och Stina